

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇE DERSİ MÜFREDAT
PROGRAMLARININ ÇOCUK KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ROLÜ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Sevtap ÇAVUŞ

Danışman
Doç. Dr. Şahika KARACA

Nisan 2015
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇE DERSİ MÜFREDAT
PROGRAMLARININ ÇOCUK KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ROLÜ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Sevtap ÇAVUŞ

Danışman
Doç. Dr. Şahika KARACA

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi
tarafından SYL-2012-4170 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Nisan 2015
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

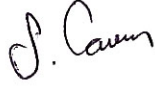

Sevtap ÇAVUŞ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

"II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Dersi Müfredat Programlarının Çocuk Kimliğinin İnşasında Rolü" adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Sevtap ÇAVUŞ

Danışman

Doç. Dr. Şahika KARACA

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Şahika KARACA

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Şahika KARACA danışmanlığında **Sevtap ÇAVUŞ** tarafından hazırlanan "**II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Dersi Müfredat Programlarının Çocuk Kimliğinin İnşasında Rolü**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

10./04./2015

JÜRİ:

Danışman

Doç. Dr. Şahika Karaca

Üye :

Doç. Dr. Ayşe DEMİR

Üye:

Doç. Dr. Ali GÖFER

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun **16/04/2015** tarih ve **01** sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Cevdet KIRPIK
Müdür

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasıyla Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin oluşumuna etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda tezin ilk bölümünde çocuk ve çocukluğun tarihi gelişimi, çocuk kimliğinin inşası ve II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programları hakkında bilgi verilmiş ve müfredat programlarında ne gibi değişikliklere gidildiğinden söz edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde araştırma sırasında nasıl bir yol takip edildiğine değinilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, II. Meşrutiyet dönemine ait beş adet Türkçe ders kitabı incelenerek bu kitaplarda yer alan metinlerin çocuk kimliğini inşa etmede rolleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek sonuç ve öneriler kısmı oluşturulmuştur.

Eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen, eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, Türk eğitiminin en canlı ve hareketli dönemi olan II. Meşrutiyet dönemine ait Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğini inşa etmedeki rolünü belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmanın eğitim tarihi ve Türkiye'de çocukluğun tarihi açısından önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın planlanmasında ve yürütülmesinde bana yol gösteren, birikimi, teşvik ve yardımlarıyla beni destekleyen, içten ve dostça tutumları ile beni motive eden ve bugüne kadar kat ettiğim mesafede çok büyük emeği olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Şahika KARACA'ya, ayrıca yetişmemde emeği geçen bölümümüzün saygıdeğer hocalarına, manevi desteğini her zaman arkamda hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmaya destek veren BAP'a da içten teşekkürlerimi iletirim.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇE DERSİ MÜFREDAT PROGRAMLARININ ÇOCUK KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ROLÜ

Sevtap ÇAVUŞ

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana
Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2015

Danışman: Doç. Dr. Şahika KARACA

ÖZET

Bu araştırmada II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin inşasındaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Türkçe ders kitabı olarak okutulan beş adet kitapta yer alan metinler çocuk kimliğini inşa etmede önemli olan değerler açısından incelenmiştir. İncelenen bu metinlerde yer alan değerlerin çocuk kimliğini inşa etmedeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, kategorileştirilerek betimsel olarak incelenmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler toplumsal, ahlaki, dinî değerler ve eğitim değeri açısından incelenmiş; elde edilen verilerle II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğini inşa etmedeki rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet dönemi, Türkçe dersi müfredat programı, çocuk kimliği.

**THE ROLE OF II. CONSTITUTIONAL TERM TURKISH LECTURE'S
CURRICULUM ON KID'S IDENTITY IMPROVEMENT**

Sevtap ÇAVUŞ

Erciyes University, Institute of Educational Sciences

Master's Thesis, April 2015

Supervisor: Assoc. Prof. Şahika KARACA

ABSTRACT

In this research, the role of II. Constitutional term Turkish lecture's curriculum on kids' identity improvement was tried to be determined. The texts in five books which were studied as Turkish lecture books in II. Constitutional term, were examined as the values that are important in kids' identity improvement the rol of these values examined in texts, on kids' identity improvement was tried to be determined.

Document analyze technic which is one method of qualitative research, was used. Attained data was studied as descriptive by categorizing.

The texts in II. Constitutional term Turkish lecture books, were studied in term of social, ethnic, religions and educational values; II. Constitutional term Turkish lecture curriculum's role on kids' identity improvent was tried to be determined with the data attained.

Keywords: II. Constitutional term, Turkish lecture curriculum, kids' identity

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	6
1. GENEL BİLGİLER	6
1.1. Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi	6
1.2. Çocukta Kimlik İnşası.....	10
1.3. II. Meşrutiyet Dönemine Genel Bir Bakış	13
1.4. II. Meşrutiyet Döneminde Çocukluk Hayatındaki Yenilikler ve Çocuk Edebiyatı .	16
1.5. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Dersi Müfredat Programları	18
1.5.1. II. Meşrutiyet Döneminde İlköğretim Türkçe Dersi Müfredat Programları	20
1.5.1.1. İbtidaiyelerin Türkçe Dersi Müfredat Programı	20
1.5.1.2. Rüştîyelerin Türkçe Dersi Müfredat Programı.....	24
1.5.2. II. Meşrutiyet Dönemi Ortaöğretim Türkçe Dersi Müfredat Programı.....	25
1.5.2.1. İdadilerin Türkçe Dersi Müfredat Programı	25
1.5.2.2. Sultanilerin Türkçe Dersi Müfredat Programı	28
II. BÖLÜM.....	32
2. YÖNTEM VE MATERYAL	32
2.1. Araştırmanın Modeli	32
2.2. Çalışma Materyali.....	32
2.3. Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi.....	34
III. BÖLÜM.....	34
3. BULGULAR VE YORUM.....	34

3.1. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Ahlaki Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü.....	35
3.1.1. Yardımseverlik ve Dayanışma.....	35
3.1.2. Dostluk.....	42
3.1.3. Doğruluk.....	43
3.1.4. İyilik.....	44
3.1.5. Adil Olma.....	48
3.1.6. Kanaat.....	50
3.1.7. Saygı.....	53
3. 2. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Toplumsal Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü.....	55
3.2.1. Ailenin Önemi.....	56
3.2.2. Çalışkanlık.....	61
3.2.3. Doğa Olayları ve Fen Bilimleri.....	67
3.2.4. Sevgi.....	76
3.2.5. Vatanseverlik.....	79
3.3. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Eğitim Değerinin Kimlik İnşasında Rolü.....	102
3.4. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Dinî Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü.....	108
IV. BÖLÜM.....	111
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	111
4.1. Sonuç.....	111
4.2. Öneriler.....	116
KAYNAKÇA.....	118
EKLER.....	123
ÖZ GEÇMİŞ.....	136

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: II. Meşrutiyet döneminde iki derslane ve iki öğretmenli ilkokulların ders programları.....	22
Tablo 1.2: II. Meşrutiyet dönemi altı öğretmen ve derslaneli ilkokul programı	23
Tablo 1.3: Rüştiyelerde okutulacak Türkçe dersi müfredat programı.....	24
Tablo 1.4: İdadilerde okutulacak Türkçe dersi müfredat programı.....	25
Tablo 1.5: 1911 yılı beş yıllık idadilerin Türkçe dersi müfredat programı.	26
Tablo 1.6: 1911 yılı yedi yıllık idadilerin Türkçe dersi müfredat programı.....	26
Tablo 1.7: İdadilerde Türkçe dersinin bölümleri.....	27
Tablo 1.8: Sultanilerin 1910 yılındaki haftalık ders çizelgesinde yer alan Türkçe dersinin devrelere göre saat sayısı... ..	28
Tablo 1.9: 1912 yılı İstanbul Mekteb-i Sultanisi Türkçe ve edebiyat ders çizelgesi	29
Tablo 1.10: Sultanilere ait 1913 yılı Türkçe dersi birinci kademe müfredat programı... ..	30
Tablo 1.11: 1915 yılı itibariyle sultanilerin Türkçe dersi müfredat programı.	31

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.g.e.** : Adı geçen eser
A.g.m. : Adı geçen makale
c. : Cilt
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
S. : Sayı
s. : Sayfa
vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

Eğitim, bireyin davranışlarında istenilen yönde davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Okullar eğitimin sistemli olarak verildiği kurumlardır. Müfredat programları da okullarda öğretilecek konuları, bu konuların önem derecesini, süresini ve içeriğini belirler. Bir milletin eğitim anlayışından geleneksel yapısına, tarihsel süreç içerisinde tecrübe etmiş olduğu olaylardan millî ve dinî hassasiyetlerine kadar birçok şey müfredat programlarında kendine yer bulur.

"Bir eğitim-öğretim programı olarak müfredat, tarihseldir ve daha çok ulus-devlet modeline özgüdür. Müfredat, her türlü değer ve bilgi düzeyinde ulus-devletin eğitim aracıyla kendini yeniden üretmenin hem ideolojik ve kültürel hem bilim(sel) aracıdır. Müfredat, ulus-devlet modelinde bir "eğitsel standart" işlevi görür; standart ise sınırlayıcıdır, bazı değerleri meşru kılar, belli bilgileri bilimsel olarak tanımlarken diğer bazılarını dışlar ya da dışarıda bırakır. 'Eğitsel sansür'ün bir mekanizması olarak da kullanılabilen müfredat ile her ulus-devlet müfredatta ve müfredat aracılığıyla kendini açıkça ortaya koyar."¹

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde çocuk ve çocuk eğitiminin önemini fark edilmeye başlanmıştır. Fakat çocuğun geleceğin teminatı olarak görülmesi ve dolayısıyla onun eğitimine önem verilmeye başlanması II. Meşrutiyet dönemine rastlar. "II. Meşrutiyet döneminde aydınların üzerinde en çok durduğu konu çocuk eğitimiydi; çünkü ülkenin ilerlemesinin vatan çocuklarının eğitimi ile olanaklı olduğu düşünülüyordu."² Osmanlı Devleti bu sorunu çözmek, toplumsal huzur ve refahı sağlamak için Osmanlıcılık fikri doğrultusunda hareket edip kendi himayesinde yaşayan herkesin kardeşçe ve huzur içinde olması gerektiği görüşünü halka benimsetmeye çalışmıştır.

---

¹ Kemal İnal, *Çocuğun Örselenen Dünyası*, Sobil Yayıncılık, Ankara 2007, s. 164.

² Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 109.

"II. Meşrutiyet, Türk tarihinde toplumu en fazla ilgilendiren, topluma en fazla dayanır gibi gözükten bir sancı dönemidir. Bu dönemin propagandası halka dayanmak, halka mutluluk getirmek, kardeşçe yaşamak v.s. şeklinde halka büyük bir ümit vererek yapılmıştır."³

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'ni derinden sarsarak büyük yara almasına sebep olan Trablusgarp Savaşı, özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yenilgilerinin etkisiyle Osmanlılık fikri yerini Milliyetçilik düşüncesine bırakmış, her alanda millî bir politika izlenmeye başlanmıştır. Bu alanların başında da hiç kuşkusuz eğitim gelir. Çünkü geleceği inşa edecek olan gençlere millî bilinç ailede ve okulda eğitim yoluyla kazandırılacaktır.

"II. Meşrutiyet döneminde devletin resmi okullarında artık millî bir eğitim verilmesi çalışmaları başlamıştır. Öğretim dilinden ders kitaplarına, öğretmen yetiştirmeden teftişe kadar yeni Türk eğitiminin temelleri bu dönemde atılmaya başlamıştır."⁴

Bu dönemde savaş yenilgilerinin yol açtığı toplumsal felaketler çocuğa bakış açısının değişmesinde etkili olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde çocuk gerçekliğinin farkına varılmış, çocuğa gereken önem verilmeye başlanmıştır. Çocuklar devletin ideolojisini benimseyerek bunu gelecek nesillere aktaracak bireyler olarak görülmüştür.

"Osmanlı toplumunun umudu ve istikbali olarak telâkki edilmeye başlanan çocuk; müstakbel yurttaş, müteşebbis ve asker olarak, yalnızca ailesinin ve yakın çevresinin değil tüm toplumun -ve tabii ki de devletin- bir unsuru olarak konumlandırılmış ve vazifelendirilmiştir. Çocuklar belki "minyatür yetişkinler" değildirler fakat politik beklentiler açısından çocuktan daha fazla bir şeydirler. Bu nedenle de öznellikleri keşfedildiği ölçüde politik amaçlar için nesneleştirilmişlerdir."⁵

II. Meşrutiyet döneminde eğitimin önemi anlaşılmış, çocuk eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur. "II. Meşrutiyet dönemi Türkiye tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen ve deneyimler kazanılan bir

³ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 29.

⁴ Ergün, "II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri", 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, İstanbul 2009, s. 267.

⁵ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 45.

dönem olmuştur."⁶ Dönemin aydın ve yazarları da çocukların eğitiminin ülkenin istikbali için önem taşıdığına farkına varmış ve çocuk eğitimine yönelik çok sayıda eser vermişlerdir.

II. Meşrutiyet dönemi çocuğun bağımsız ve saygı duyulması gereken bir birey olarak algılanıp çocuk gerçekliğinin farkına varıldığı bir dönem olmuştur. "Doğanın armağanı olmanın ötesinde olan çocuk imgesi, tarihin her çağında eğitim uygulamalarını belirlemiştir."⁷ Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet döneminde içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için çocukların eğitimi konusuna büyük bir hassasiyet göstermiş ve dönemin ideolojisini yansıtan fikirleri müfredat programları aracılığıyla çocuklara kazandırmayı hedeflemiştir. Müfredat programlarında yapılan değişiklikler çocuk kimliğinin oluşumunu önemli ölçüde etkilemiştir.

"II. Meşrutiyet ile hız kazanan toplumsal ve kültürel değişme Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal ve toplumsal zeminini oluşturmuştur. Öyle ki bu dönemde ortaya atılan ve tartışılan konuların büyük çoğunluğu Cumhuriyetten sonra uygulama imkânı bulmuştur."⁸

Bu tez çalışmasıyla II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin oluşumuna etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda tezin ilk bölümünde çocuk ve çocukluğun tarihi gelişimi, çocukta kimlik inşası ve II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programları hakkında bilgi verilmiş, müfredat programlarında ne gibi değişikliklere gidildiğinden söz edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde araştırma sırasında nasıl bir yol takip edildiğine değinilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, II. Meşrutiyet dönemine ait beş adet Türkçe ders kitabı incelenerek bu kitaplarda yer alan metinlerin çocuk kimliğini inşa etmede rolleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek sonuç ve öneriler kısmı oluşturulmuştur.

Problem

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin inşa edilmesinde rolü nedir?

⁶ Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 41.

⁷ David Elkind, *Çocuk ve Toplum*, Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1993, s. 27.

⁸ Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Lotus Yayınevi, Ankara 2007, s. 22.

Yukarıda belirtilen ana problem cümlesi kapsamında aşağıdaki araştırma sorularının cevapları araştırılmıştır.

Alt Problemler

- 1) Çocuk ve çocukluk kavramının tarihî gelişimi nasıldır?
- 2) Çocukta kimlik inşasının önemi nedir?
- 3) II. Meşrutiyet döneminde çocukluk hayatındaki yenilikler nelerdir?
- 4) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programları nasıldır?
- 5) II. Meşrutiyet döneminde Türkçe dersi müfredat programlarında ne gibi değişiklikler yapılmıştır?
- 6) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında yer alan ve özellikle üzerinde durulan değerler nelerdir?
- 7) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarındaki ahlaki değerlerin kimlik inşasında rolü nedir?
- 8) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarındaki toplumsal değerlerin kimlik inşasında rolü nedir?
- 9) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarındaki eğitim değerinin kimlik inşasında rolü nedir?
- 10) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarındaki dinî değerlerin kimlik inşasında rolü nedir?
- 11) II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarında yer alan metinlerdeki değerlerin çocuk kimliğinin inşasında rolü nedir?

Araştırma sürecinde bu sorulara cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüm toplumların çocuğa bakışı ve çocuk anlayışı, toplumun kültür ve eğitim düzeyi ile içinde bulunulan dönemin siyasî, askerî ve ekonomik olaylarının etkisiyle değişmekte ve gelişmektedir. Çocuk kimliği, toplumdaki eğitim programları, yasal düzenlemeler, sosyal politikalar gibi çeşitli süreçlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla bu süreçler çocukların yaşamlarını etkilemektedir. İlkokul kitaplarındaki çocuk imgesinin belirlenmesi eğitim sisteminin çocukla ilgili söylem, inanç, düşünce ve varsayımlarını anlamamıza katkıda bulunacaktır. Bunların anlaşılması eğitim sistemimizin nasıl bir

çocukluk algısı önerdiğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu konuda edinilen bilgilerin, çocuklara yönelik eğitimin düzenlenmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca çocuk kimliğinin oluşumunun tarihsel bir süreç olduğu düşünüldüğünde geçmiş dönemlerdeki çocukluğun anlaşılması hem geçmiş yaşantımızı anlamamıza hem de günümüzün çocukluk anlayışında daha zengin bilgi birikimine sahip olmamızı sağlayacağından geçmişe dönük incelemelerin de önemli olduğu düşünülmektedir.

II. Meşrutiyet dönemi, Türk tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen ve deneyimler kazanılan bir dönem olmuştur. Bütün bu gelişmeler kendini müfredat programlarında da göstermiştir. Ders kitaplarında yer alan metinler dönemin siyasi ideolojisini yansıtacak şekilde belirlenmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde sıkı yönetimin ortadan kalkmasıyla padişaha bağlı sadık bendeler yetiştirmek yerine hak ve özgürlüklere sahip, vatan sevgisiyle dolu yeni bir nesil yetiştirmek amaçlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yaşanan bu gelişmeler Cumhuriyet dönemi aydın, yazar ve eğitimcileri için Cumhuriyet dönemi çocuklarının kimlik inşası sürecine büyük katkılar sağlamıştır. Bu yüzden II. Meşrutiyet döneminde yürürlükte olan Türkçe müfredat programları incelenerek bu programlarda yer alan eserlerin çocuk kimliğini inşa etmedeki rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

Sayıtlar

- 1) İncelenen Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin inşasında rolünü belirleme açısından uygundur.
- 2) Çalışma materyalini oluşturan metinler bu araştırma için yeterli düzeydedir.

Sınırlılıklar

Araştırmada elde edilen bulgular, II. Meşrutiyet dönemine ait beş adet Türkçe ders kitabında yer alan metinler ve bu metinlerin çocuk kimliğinin inşasında rolü açısından değerlendirilmesiyle tespit edilen değerlerle sınırlıdır.

I. BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi

En genel tanımıyla bebeklik ile ergenlik dönemi arasındaki bireylere çocuk denir. Tüm toplumlar için önemli olan çocuk kavramının gelişimi tarihi bir süreç içerir. İlk yüzyıllarda çocuklar günah sebebi olarak görülmekteydi ve bu nedenle de çocuk başlangıçta önemsenen, ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınan bir varlık olmamıştır. "Antik çağdaki çocuk imgesi, toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş imgesiydi."⁹ Orta Çağ'da ise toplumlar çocukluk konusunda yeterince bilinçli değildi. "Orta Çağ'da çocuklara daha kötü davranılırdı ve yaygın çocuk imgesi de mal veya kölelik ideolojisi ile tutarlı olan bir taşınır eşya ya da bir mülk parçası idi."¹⁰ Uzun zaman ailenin malı olarak görülen çocuk aynı zamanda ekonominin gelişmesine katkı sağlayan önemli bir unsurdur.

Çocuk kavramının herkes tarafından kabul edilen genel geçer bir tanımı olmasına rağmen çocukluk kavramı toplumların sosyal ve kültürel yapılarına göre farklılık gösterebilmektedir. "Çocukluk toplumsal çözümlemenin bir değişkenidir. Kültürlerarası araştırmalar tek ve evrensel bir çocukluk değil, çeşitli çocukluklar olduğunu göstermektedir."¹¹ Çocukluk kavramı yüzyıllar boyunca çeşitli toplumlarda farklı şekilde tanımlanmıştır.

"Kişilik (yani yetişkin tutum ve düşünceleri) edinme sürecinde yetişkinliğe/olgunluğa (maturity) erişme açısından dikkate alınan ve yaşam döngüsünde ilk evre olarak görülen çocukluk (childhood), bir dizi fiziksel ve zihinsel eksikliği ifade eden bir yetersizlik çağı olarak tanımlanmıştır."¹²

---

⁹ Elkind, s. 28.

¹⁰ A.g.e. , s. 28.

¹¹ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 30.

¹² Kemal İnal, *Modernizm ve Çocuk*, Sobil Yayıncılık, Ankara 2007, s. 19.

Bebeklik ile yetişkinlik arasında yer alan çocukluk kavramı Orta Çağ'da bilinmiyordu. Bu dönemde çocuklar, genç yetişkinler olarak sayılıyor ve bu şekilde muamele görüyorlardı. Orta Çağ'da çocuk gerçekliği ve onun eğitimine dair bir anlayış mevcut değildi. Orta Çağ'da çocuk yetişkin dünyasına girene kadar bebek sayılırdı. Çocuğun bir birey olarak kabul görmemesinin en önemli sebeplerinden biri de Orta Çağ'da bebek ölüm oranının oldukça fazla olmasıydı.

Çocukluğun tarihsel gelişimine dair önemli ipuçları elde edebileceğimiz kaynaklardan biri hiç kuşkusuz o dönemin edebi ürünleridir. Orta Çağ'da yazarların eserlerine bakıldığı zaman çocuklar için yazılmış eserlere rastlanmaz. "Neredeyse bütün Orta Çağ yazarları çocukluk ve ergenlik yerine, yetişkinlik ve özellikle erkek yetişkinler konusunda yazmayı tercih etmişlerdir."¹³ Hristiyanlık inancına göre çocuğun uzun yıllar ilk günahın sebebi olarak görülmesi bu durumun en önemli nedenlerindedir. "Orta Çağ yazarlarının çocuklara yeterince eğilmemiş olmalarının bir sebebi de, yaşamın ilk yıllarının kişiliğin oluşumunda önemli olduğu konusundaki düşüncelerimizi paylaşmıyor olmalarıydı."¹⁴ Bu durum dönemin sosyokültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü o dönemde çocuklar, küçük yetişkinler olarak görülüp yaşlarına uygun işler yaptırılarak yavaş yavaş olgunluğa erişirdi.

"Orta Çağ'da çocukların kendilerine özgü giysileri, besinleri, oyunları, oyuncakları yoktu. Yetişkinlerin dilinde çocuğu anlatacak özel sözcükler bile yoktu. Çocuğun yedi yaşına kadar süren bir bebeklik dönemi vardı, çocuk bu yaştan itibaren doğrudan yetişkin dünyasına giriyordu."¹⁵

Orta Çağ'da çocuğa ve çocukluğa dair bilinçlenme yok denecek kadar azdır. Erken dönemlerde ve Orta Çağ'da çocuk genellikle günahkâr olarak görülmekteydi. Bu yaygın görüşün benimsenmesinde kilisenin rolü çok büyüktür. Çünkü başlangıçta kilisenin görüşleri sorgulanmadan kabul edilmek zorundaydı. "Çocukluğun "keşfi" 15., 16. ve 17. yüzyılları beklemek zorunda kaldı. Ancak o dönemden sonra, çocukların özel bir bakıma, yetişkinlerin dünyasına karışmadan önce "bir çeşit" karantinaya" ihtiyaç duydukları anlaşıldı."¹⁶ 15. yüzyıldan itibaren çocukluk keşfedilmeye başlanmış ve çocuğa ilgi gösterilmiştir. Çocuğun dünyasının keşfedilmesiyle birlikte çocuklar

¹³ Colin Heywood, *Baba Bana Top At: Batıda Çocukluğun Tarihi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 24.

¹⁴ A.g.e. , s. 43.

¹⁵ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 26.

¹⁶ Heywood, s. 17.

üzerinde daha fazla araştırma yapılmış, özellikle çocukların ahlaki gelişimleri üzerinde durulmuştur. 16. yüzyılda kilisenin dogmatik fikirleri sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle de Rönesans'la birlikte Batı'nın çocukluk anlayışında ciddi değişimler yaşanmıştır. Matbaanın icadı ile birlikte eğitim düzeyi artmış ve bu dönemde çocuklar değer verilmesi gereken kıymetli varlıklar olarak görülmeye başlanmıştır.

"Matbaanın icadıyla birlikte çocuklar yetişkin sınıfına dâhil olmak zorundadır ve bunun için de okuma-yazmayı öğrenmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için eğitim almaları şarttır ve bu da düzenli eğitim kurumlarında yani okullarda gerçekleştirilebilecektir. Bu sebeple çocukluk sınıfının oluşmasında okul kategorize etme anlamında doğrudan etkili olmuştur. Okul bir anlamda çocukluk sınıfının oluşmasını zorunlu kılmıştır."¹⁷

17. yüzyılın sonlarından itibaren çocukların yetişkin bireylerden farklı oldukları kabul edilmiş ve çocuğun doğasına uygun bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu dönemde çocuklara has kıyafetler, onlar için oyuncaklar ve en önemlisi de çocuğa özgü bir edebiyatın gerekliliği hissedilmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde bu dönemin aydınları "çocukların "kusurlu yetişkinler" değil, önemli birer varlık olduklarının öne sürmüşlerdir."¹⁸ 18. yüzyıl düşünürlerinden Jean- Jacques Rousseau çocukluk gerçeği konusunda önemli fikirler ortaya koyar. Ona göre:

"Doğanın, çocukların yetişkin oluncaya kadar, çocukluklarını yaşamalarını istediğini belirtir. Çocukların görüşü, düşüncüsü, hissedışı ve özellikle de mantığı kendine hastır: yetişkinlerin "zeki" ve "insani" tarzına karşılık çocukların "hassas ya da "nahif" bir akıl yürütme biçimi vardır."¹⁹

Rousseau bu düşünceleriyle 18. yüzyılda çocukluk gerçeğine dikkat çekmeyi başarır. "Rousseau insan gelişiminde doğuştan süreçleri yönetici güç olarak kabul ederek Locke'nin çevreci görüşlerine karşı çıkmıştır. Rousseau insan gelişiminin insan ırkının kültürel tarihini tekrar ettiğine de inanıyordu."²⁰ Bu dönemde ayrıca Romantik akımın temsilcisi olan aydınlar da çocuk ve çocukluk konusunda birçok fikir ortaya atarlar. Romantik akımın temsilcilerine göre çocuklar: "Derin bir bilgeliğe ince, estetik bir

¹⁷ Şahika Karaca, *Türk Edebiyatında Çocuk*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 18.

¹⁸ Heywood, s. 31.

¹⁹ A.g.e. , s. 33.

²⁰ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 25.

duyarlılığa sahip, ahlâki gerçeklerin tamamen farkında"²¹dir. Dönemin Romantik şairlerinden Victor Hugo'nun "Kristof Kolomb sadece Amerika'yı keşfetti. Bense çocukluğu keşfettim."²² sözleri Romantik akım temsilcilerinin çocukluğun keşfi konusunda yaptığı katkıları gösterir.

19. ve 20. yüzyılda eğitime verilen önemin artmasıyla çocukluk algısında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. "19. ve 20. yüzyıllarda eğitim konusunda artan ilgi, aileye yeni ve manevi bir işlev yükleyerek, bütün toplumu adım adım değiştirdi."²³ Bu yüzyıllar modern çocukluğun inşa edildiği bir dönem olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde çocuklar yetişkinlerden tamamen farklı bireyler olarak kabul edilmiştir ve bu dönemde çocuğun eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

"Nihayet çocukluk kavramında gerçekleşen değişimlerin de öteki toplumsal kurum ve süreçlerde ne denli önemli etkileri bulunduğu açığa çıkmıştır. Sözgelimi, çağdaş eğitim kurumlarının çocukluk imgesindeki dönüşümün tarihsel bir katkısı olmuştur. Bu açıdan bakılınca çocukluk, çağdaş toplumsal gerçekliği oluşturan karmaşık karşılıklı ilişkiler dokusunun oluşum ve işleyişini çözümlenmekte yararlı boyutlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır."²⁴

Çocuklar tarih boyunca çeşitli amaçlar için kullanılan birer araç olmuşlardır. "Yirminci yüzyıla gelinceye kadar tarihin büyük bir bölümünde çocukların değeri duygusal olmaktan çok ekonomik olarak anlaşıldı."²⁵ 20. yüzyılda çocukların okulda aldıkları eğitim süresinin artması, çocukların haklarını koruyan yeni yasaların çıkması ve en önemlisi de ailelerin çocuklarına değer vererek onları önemsemeleri sonucunda çocukluk kavramının gelişiminde önemli mesafe kat edilmiştir.

20. yüzyılda bebek ölüm oranlarında düşüş yaşanmış, aile yapıları değişerek geniş aileden çekirdek aileye doğru giden bir toplumsal değişim meydana gelmiştir. Bütün bu gelişmeler hiç şüphesiz çocukluk gerçeğinin kavranarak çocuğa hak ettiği değerin verilmesini sağlayan önemli unsurlardır. Çocukluk kavramının yüzyıllar boyunca

²¹ Heywood, s. 34.

²² A.g.e. , s. 35.

²³ A.g.e. , s. 27.

²⁴ Mine Tan, "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 23, S. 2, 1989, s. 88.

²⁵ Bekir Onur, *Çocuk, Tarih ve Toplum*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 31.

devam eden gelişimi ve değişimi sonucunda nihayet modern çocukluk kavramı ortaya çıkmıştır.

"Gerek ulus-devletler içerisinde modernleş(tir)me programlarının edilgen özneleri olarak gerekse de bilimsel alanda konu oldukları kuram ve uygulama çalışma programlarıyla çocukluk, tümüyle yukardan belirlenen ve çok yönlü denetlenen bir kültür içine sokuldular."²⁶

Modern çocukluk anlayışıyla birlikte çocuklar ekonomik amaçlar için kullanılan bir araç olarak görülmez. Çocuk ailede değer verilen, düşünceleri önemsenen ve eğitimi önemli kabul edilen bireyler olarak görülmeye başlar. Çocukluk algısındaki bu büyük değişim çocukluk tarihi açısından oldukça önemlidir:

"Ailelerin artık çocuklarına ekonomik değil duygusal nedenlerle bağlanmasının, modern çocukluk imgesinin oluşmasında bir kırılma noktası olarak kabul edilmesinin yanı sıra, modern dönemlerle birlikte çocukların fabrika-işlik ve sokak merkezli bir ev yaşantısına geçtikleri tezi, iyimser bir bakışı ifade etmektedir."²⁷

Çünkü bu dönemde çocuklar devlet ideolojilerinin benimsetilmeye çalışıldığı nesnelere olmuştur. Modern çocuklukla birlikte çocuğun eğitimine daha çok önem verilmiş ve okullar devlet ideolojilerinin benimsetildiği resmî kurumlar olmuştur. "Nesneleştirme, çocuğun bir birey olarak kendi varlığı üzerinde ve kendisi için çeşitli hak ve özgürlükleri açısından kimliğini kurma ve özgürce yaşamaya dayalı düşünce ve pratiklerinin engellenmesini ifade eder."²⁸ Yani modern çocukluk döneminde de çocuğun kendine has bir kişilik oluşturmasının önüne geçilmiş; çocuk sosyal, siyasi, ekonomik vb. alanlarda devletin amaçlarına uygun özelliklere sahip bireyler olarak yetiştirilmek istenmiştir.

1.2. Çocukta Kimlik İnşası

Kimlik, "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü"²⁹ olarak tanımlanır. "Kimlik en genel tanımıyla, bireyin "ben kimim" sorusuna verdiği cevapların

²⁶ İnal, *Modernizm ve Çocuk*, s. 34.

²⁷ A.g.e. , s. 35.

²⁸ A.g.e. , s. 93.

²⁹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s. 1324.

toplamdır.³⁰ Kimlik oluşumu kişinin doğumuyla başlayan ve ömür boyu devam eden bir süreçtir. Kimlik önce aile içinde oluşmaya başlar daha sonra bireyin içinde yaşadığı toplumda şekillenir.

"Kimlik, bireysel çerçevede ele alındığında, bireye kişisel konum duygusu ve bireyselliğine değişmez bir öz verir. Bireyin toplumsal ilişkilerinden ve diğerleriyle olan karmaşık bağlarından referans alır. Bu nedendir ki, hemen her zaman çok sayıda kimliğe sahip olmuştur."³¹

Çocukta kişilik gelişimin şekillenmeye başladığı yer hiç kuşkusuz ailedir. Ancak çocuğun kişilik oluşumunda aile tek başına rol oynamaz. "Kimliğin çoğu aslî toplumsallaşma aşamasında oluşur ve çocuk, kimliğini genelde özdeşleştirme ile kazanır. Bununla birlikte kimliğin kazanılmasına etki eden bazı faktörler vardır."³² İçinde yaşadığı dönemin toplumsal, ekonomik, siyasi ve sosyal şartları, bireyin arkadaş çevresi, devletin resmî ideolojisi gibi etmenler çocuğun kimlik oluşumunu etkileyen önemli faktörler arasında yer alır.

Kimlik kavramı bir toplumun en önemli unsurlarından biridir. Çünkü kimlik kavramı bireyin kim olduğu ve nereden geldiği gibi temel sorulara cevap vererek kişinin kendi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Kimlik oluşumu bir anda meydana gelen bir şey değildir. Kimlik, kademeli bir şekilde içinde yaşanılan toplumun etkisiyle şekillenir. Bireyin kim olduğu sorusuna net bir cevap verebilmesi için içinde yaşadığı toplumun özelliklerini bilmesi gerekir. Kimlik oluşumu sırasında sorulan ben kimim, nereden geldim gibi soruların kökeninde aitlik duygusu vardır. İnsanoğlu yaradılışı itibariyle mutlaka kendini bir yere ait hissetmek ister. Kimlik inşası bireyde aitlik duygusunun oluşmasını sağlar.

"Kimliğe ilişkin anahtar soru; bir şeyin failini, varlık olarak özneyi belirleme amacı taşıyan kim? sorusudur. Kimlik, bu soruya verilen cevap bağlamında üç temel işlevi yerine getirir: seçim yapmaya yardımcı olur, ötekilerle ilişki kurmayı olanaklı kılar ve güç verir. Birey veya topluluk bir kimlik edindiğinde, bir başka söyleyişle bir özne olarak tanımlanacak niteliklerle donandığında ötekilere göre yerini belirlemiş olur; katıldığı veya üyesi

³⁰ Abdullah Metin, "Kimliğin Toplumsal İnşası Ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, S. 1, 2011, s. 82.

³¹ Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2004, s. 17.

³² Metin, s. 82.

olduğu toplumsal ilişkiler ışığında bir toplumsal nesne olarak şekillenir ve özünü, benliğini bu çerçevede güçlendirip, anlamlandırır."³³

Kimlik kavramı bireye önem verilmeye başlandığı 19. yüzyılda ortaya çıkar. Çünkü 19. yüzyılda dünya modernleşmenin etkisinde kalmış ve bireyselleşme ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla da bu dönemden itibaren bireysel kimlik kavramı önem kazanmıştır.

Kimlik oluşumu kişinin doğumuyla başlayan bir süreçtir. Kimlik oluşumunda devletlerin resmî ideolojileri de oldukça etkilidir. Çünkü kimlik sadece kişinin bugünü ve yarınını değil, geçmişini de ifade eder.

"Ülkemizde II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan kimlik inşasının dönüm noktası Cumhuriyet'in ilanı olmuştur. Türk inkılâbının ilke ve esaslarını benimsemiş, millî his ve vatan muhabbeti yüksek, cüzi ve külli görev ve sorumluluklara sahip bir nesil ve bu ilke ve esaslarla mücehhez bir "kimlik inşa etmek", eğitim vasıtasıyla şeklen ve fikren "müeddeb (uslu) vatandaş kimliği" vücuda getirmek cumhuriyet elitlerinin de en temel vazifelerinden biri olmuştur."³⁴

Kimlik kavramı durağan değildir. Sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. "Kimlik değişkendir. Çoğunlukla bireyin isteğiyle değişebilir; terk edilir veya içeriğinde değişikliğe gidilebilir."³⁵ Kimliğin bu özelliğinden dolayı çocuk kimliğine bütün toplumlarda her zaman önem verilmiştir. Çünkü çocuğun kimliği çeşitli unsurlar tarafından inşa edilir. Devletlerin tarih boyunca yaşadığı olaylar, edindiği tecrübeler, benimsediği ideolojiler gibi etmenler çocuğun kimlik inşasını bir şekilde etkiler. Bireyde kimlik inşasının oluşumunda ve gelişiminde en önemli rollerden biri eğitime aittir.

"Hedeflenen yeni insan dokusuna hayatiyet kazandıracak en önemli kurumlardan biri ise, hiç kuşku yok ki okul, özellikle de ilkokuldur. II. Meşrutiyet, modern merkezi devletin yeni siyasal öznesi olan 'vatandaş'ın inşasında "okul"a, özellikle de ilkokula tanıdığı rolle, III. Cumhuriyet Fransa'sını andırır. 'Toplumun geleceği' olarak görülmeye başlanan çocuk, "rejimin geleceği" açısından devletin manipülasyon alanının içine çekilir. Oluşturulmaya çalışılan 'yeni yaşam-yeni insan' anlayışı doğrultusunda

³³ Vatandaş, s. 18.

³⁴ Cem Karakılıç ve Mustafa Müjdecî, "Yurttaşlık Bilgisi Kitaplarında Kimlik ve Vatandaşlık", Tarihîn Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-, S. 11, 2014, s. 177.

³⁵ Vatandaş, s. 20.

Tanzimat döneminde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk, II. Meşrutiyet döneminde inşa edilir."³⁶

İçinde yaşanan toplumun mevcut şartları ve devletin ideolojileri kimlik inşasını etkileyen önemli unsurlardandır. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları yaşaması, himayesinde yaşayan çeşitli milletlerin bağımsızlık mücadeleleri gibi olaylar Osmanlı Devleti'nin benimsediği fikirlerde değişikliğe neden olmuştur. Başlangıçta Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtaracak olan düşüncenin Osmanlılık olduğu düşünülürken zamanla bu düşüncenin etkisini kaybettiği ve Milliyetçilik fikrinin önem kazandığı görülür. II. Meşrutiyet'le birlikte kamusal bir özne olarak görülen çocuk, kimlik inşasının en önemli unsuru olarak kabul edilmeye başlanır. Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler ışığında yetiştirilmek istenen yeni neslin kimlik inşasında çocuklar başroldedir. Kimlik inşa etmenin en etkili yolu hiç kuşkusuz okullar ve müfredat programlarıdır.

1.3. II. Meşrutiyet Dönemine Genel Bir Bakış

1839 yılında Abdülmecit'in tahta çıkışıyla ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı Devleti'nde ekonomiden sosyal hayata kadar birçok alanda çeşitli değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönemde eğitim alanında da yenilikler yapılmıştır. Tanzimat döneminde yenileşme hareketleriyle birlikte öğretmen okulları, günümüzdeki üniversite seviyesinde muallim mektepleri ve Darülfünun kurulmuştur.

Bu dönemde Osmanlı Devleti birçok alanda Batı'yı örnek alan yenilikler yapmıştır. Ancak Avrupa'da bulunan, orada eğitim alan bazı aydınlar yapılan yenilikleri yeterli bulmamış, ülkenin yönetiminde halkın da söz sahibi olabileceği meşruti yönetime geçilmesini istemişlerdir. "II. Meşrutiyet, Batılılaşma etkilerinin etraflı bir şekilde ve bir siyasî program biçiminde uygulamaya konulduğu bir dönem olmuştur."³⁷ Jön Türkler olarak da bilinen bu aydınların amacı Fransız İhtilali'nin etkisiyle başlayan Milliyetçilik akımının etkilerine karşı Osmanlılık fikrini gerçekleştirip Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek; ayrıca sosyal, ekonomik vb. alanlarda Osmanlı Devleti'nin kötüye gidişini durdurmaktır.

Meşrutiyet yönetimi ilan edilmeden önce tahtta bulunan Sultan Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat getirilmiştir. Ancak akli dengesi yerinde olmadığı

³⁶ Füsün Üstel, "*Makbul Vatandaş'ın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 30.

³⁷ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006, s. 227.

gerekçesiyle V. Murat tahttan indirilmiş ve II. Abdülhamit Meşrutiyet'i ilan etmesi şartıyla tahta çıkarılmıştır. 23 Aralık 1876'da II. Abdülhamit Osmanlının Avrupa tarzındaki ilk anayasası olan Kanun-i Esasî'yi ilan etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi üzerine II. Abdülhamit meclisi kapatmış ve meclisin kapatılmasıyla 1878'de I. Meşrutiyet dönemi sona ermiştir.

23 Temmuz 1908'de anayasa tekrar yürürlüğe girmiş ve parlamenter sisteme geçiş için adım atılmıştır. Bu süreç 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ne kadar sürmüştür. II. Meşrutiyet olarak adlandırılan bu dönem Osmanlı Devleti'nde başta eğitim alanında olmak üzere sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda köklü değişikliklere zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu dönemde yayın özgürlüğü sayesinde aydınlar, toplumun içinde bulunduğu durumu ve halkın yaşadığı sıkıntıları rahat bir şekilde ortaya koymaya başlamıştır. "Sansürü kaldırılan Meşrutiyet'le birlikte, her an ortaya yeni yeni gazeteler ve yayın organları çıkar, basın özgürlüğü dolayısıyla serbestçe yayımlanır, herkes canının istediğini söyler, yazar."³⁸

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet döneminde Trablusgarp Savaşı (1911), Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Savaşı'nı (1914-1918) yaşamıştır. Bu savaşlar Osmanlı Devleti'ni birçok alanda derinden etkilemiştir. Özellikle Balkan Savaşları sonucunda halkta milliyetçilik duyguları uyanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde başta Jön Türkler olmak üzere Osmanlılık fikri yaşatılmaya çalışılmış fakat Balkanlarda yaşanan olayların ardından bu fikrin artık milleti bir arada tutmak için yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

"Osmanlılık, II. Meşrutiyet döneminde gerçekten uygulamaya konulmaya çalışıldı. Askerî okullar ve askerlik hizmeti Hıristiyanlara da açıldı. Okul programları ve ders kitapları bu ruhu verecek biçimde değiştirilmeye, hukukî eşittik sağlanmaya çalışıldı. Ama azınlıklar buna çok sert tepki gösterdikleri gibi, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Girit ve daha sonra da tüm Balkanlar elden çıktı. Kısacası, 'Osmanlılık' idealinin yürümeyeceği ve iflas ettiği, II. Meşrutiyet döneminde kesinlikle anlaşıldı."³⁹

Balkan Savaşları'nın yol açtığı maddi ve manevi yıkımlar neticesinde halkta milliyetçilik fikri uyanmış ve ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için

³⁸ Cavit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 32.

³⁹ Ergün, *II. Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 38.

çalışılması gerektiği kanaati oluşmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yaşanan bu gelişmeler eğitim politikalarına da yansımış, geleceğin teminatı olan çocuk ve gençlerin eğitimine büyük önem verilmiştir. Eğitim konusuna gereken önemin verilmemesi bu dönemde meydana gelen toplumsal felaketlerin en büyük sebeplerinden biri olarak görülmüştür.

"Osmanlıların küçük Balkan devletlerine yenilmesi Osmanlı toplumunda çok yaygın olan cehaletten ve toplumun devlet kapısına memur olmaya çok değer vermesinden ileri gelmiştir. Toplumun ve kendilerinin acımasızca bir öz eleştirisini yapan aydınlara göre eğitim artık memur yetiştirme amacını bırakıp bilim, sanat, teknoloji, ticaret... alanlarına yönelecek ve bu alanlarda başarılı olacak uzmanlar ve girişken insanlar yetiştirmelidir. Ancak, II. Meşrutiyet dönemindeki savaşlar ve çeşitli sosyal felâketler nedeniyle eğitimde yeni düzenlemeler yapılamamış, fakat bu dönem, çeşitli fikir tartışmaları nedeniyle Cumhuriyet döneminin bir laboratuvarı olmuştur."⁴⁰

II. Meşrutiyet dönemi Türk milletinin sosyal, siyasi, ekonomik ve daha birçok alanda köklü değişiklikler tecrübe ettiği bir dönem olmuştur. Aslında II. Meşrutiyet, cumhuriyete geçiş yolunda atılan en büyük adımlardan biridir ve belki de bu adımların en büyüğüdür.

"Siyasi, idari, hukuk, eğitim gibi gelişmelerin yanı sıra düşünsel alandaki Batılılaşmada II. Meşrutiyet ile gelişmiş, Cumhuriyet ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Aynı zamanda halkın gündelik yaşayışında görülen değişimlerde Cumhuriyet Dönemi sosyal hayatın şekillenmesine tesir etmiştir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet Dönemi yenileşme hareketleri Cumhuriyet Dönemi inkılaplarının hazırlayıcısı olmuştur."⁴¹

Kaybedilen savaşlar ve edinilen acı tecrübeler sonucunda devlet politikasında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Başlangıçta halkı bir arada tutmak için gerekli olduğu savunulan Osmanlıcılık fikri özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra yerini Milliyetçilik fikrine bırakmıştır. Aydınlar, çocukları geleceğin teminatı olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca çocuklara ve onların eğitimine daha çok önem verilmesi gerektiği gerçeğini de fark etmişlerdir.

⁴⁰ Yahya Akyüz, "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, c. 1, S. 2, 2011, s. 9.

⁴¹ Taner Aslan, "İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Ağustos 2008, s. 371.

1.4. II. Meşrutiyet Döneminde Çocukluk Hayatındaki Yenilikler ve Çocuk Edebiyatı

Çocuğun iyi eğitilmiş, geleceğe güvenle bakan, kendinden emin, sağlam bir kişiliğe sahip bireyler olarak yetişmesinde eğitimin rolü büyüktür. Çocuğun kimlik ve kişilik gelişiminde çok önemli olan eğitimin değeri çok geçmeden anlaşılmış ve hemen hemen bütün toplumlarda çocuğun eğitimine önem verilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde çocuğun bir birey olarak kabul edilmesi Tanzimat döneminde gerçekleşir ve bu dönemde çocuk yayıncılığı başlar. 1876 yılında ilk süreli çocuk yayını *Mümeyyiz* basılır.

"Osmanlıda Tanzimat öncesine kadar çocuklara özel bir konum verilmemiştir. Bu sebeple çocuklara ait bir edebiyat ya da çocukluk yaşamının anlatıldığı çocukluk tarihi kitapları yoktur. Tanzimat'la birlikte çocuk müstakil bir varlık olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu durum siyasi hayata da etki etmiştir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte çocuklar devlete bağlı vatandaşlar olarak yetiştirilmiştir."⁴²

Tanzimat döneminde birçok alanda kendini gösteren modernleşme çabaları çocuk gerçekliği konusunda da kendini gösterir. "Tanzimat döneminde, en temel anlamıyla çocuk terbiyesinin bağımsız ve uzmanlık gerektiren bir alan olduğunun bilincine varılmıştır."⁴³ Çocuklar artık yetişkinlerden farklı bireyler olarak kabul edilmiş ve çocuğun kendine has dünyası keşfedilmeye başlamıştır.

"Tanzimat'la birlikte giderek bağımsız bir "özne" olmaya başlayan çocuğun II. Meşrutiyet'le birlikte potansiyel bir kamusal özneye dönüşmesine tanık olunur. Çocuk potansiyel bir kamusal aktör olarak, artık yalnızca ailesine ait değildir. Çocuk, kimi zaman ulusun, kimi zaman ırkın geleceğidir. Yarının üreticisi, askeri ve vatandaşdır."⁴⁴

Çocuklar için eserler yazılmış, onlara özgü bir edebiyat oluşturma çabası içine girilmiştir. Bu dönemde ayrıca çocuğun sağlığından eğitimine, kılık kıyafetinden oyuncaklarına kadar birçok alanda büyük gelişmeler ve modernleşme çabaları görülmüştür. Ancak bu gelişmeler ve modernleşme çabaları kendini gerçek anlamda II. Meşrutiyet döneminde gösterir.

⁴² Karaca, s. 120.

⁴³ Üstel, s. 30.

⁴⁴ A.g.e., s. 32.

"Batı'da daha çok Fransa özelinde, 1789 sonrasına rastlayan "müstakbel yurttaş" olarak çocuk algılaması, Osmanlı topraklarında ancak II. Meşrutiyet yıllarında karşımıza çıkar. Batılılaşma mücadelesi veren Osmanlıda, 19. yüzyıl sonlarında, eğitim başta olmak üzere birçok sahada çocukların "özne" olarak kabul edildiğini gösteren bir dizi kanıt olmakla birlikte, tam manası ile "çocuk özne"nin "potansiyel kamusal özne" haline gelişi, teorik olarak meşrutî rejimin siyasi projesi ile olanaklı kılınmıştır."⁴⁵

II. Meşrutiyet döneminde çocuk edebiyatı alanında önemli gelişmeler olmuştur. Çocuğun, toplumda yetişkinlerden farklı olduğu ve eğitimine önem verilmesi gereken, geleceğin teminatı olan bireyler olarak kabul edilmeye başlamasıyla ona uygun bir edebiyatın gerekliliği daha da iyi anlaşıldı. Bu gelişmelerin en büyük sebebi hiç kuşkusuz II. Meşrutiyet ile gelen yayın özgürlüğüdür. Bu dönemde edebiyatçılar çocuk için edebiyat gerçekliğini daha iyi kavramış, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran nitelikli eserler kaleme almışlardır.

Tevfik Fikret, İbrahim Alaaddin Gövsa, Ali Ulvi Elöve, Mehmet Emin, Ali Ekrem Bolayır, Aka Gündüz gibi edebiyatçılar özellikle şiirleriyle çocuğa seslenmeyi bilmiş ve onun dünyasına uygun nitelikli eserler vermeyi başarmıştır. Ayrıca bu dönemde çocuklar için yazılan eserlerde sade ve anlaşılır bir dil kullanılması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmış, eserler bu doğrultuda yazılmıştır. Çocuklar için yazılan eserlerin çocuk gerçekliğine uygun ve onun sağlam kişiliğe sahip bir birey olarak yetişmesini sağlayacak nitelikte olmasına önem verilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde çocuğa yönelik eserlerde önemli gelişmeler olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti bu süreçte çocukların eğitiminin ne kadar önemli olduğu anlamış ve çocuk eğitimine daha çok önem vermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için eğitimin şart olduğu düşüncesinde hem fikir olunmuştur. Çünkü çocuklar artık geleceği inşa edecek varlıklar olarak görülmektedir.

"Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçte çocukluk idealize edilmiş, ideal çocuk yeniden tanımlanmıştır. Bu tanım içinde vatana bağlılık, aile değerlerine önem verme, çalışkanlık, eğitimli bireyler olarak topluma yararlı olmak, toplumsal düzenin sağlanmasında fayda sağlamak gibi değerler ön plana çıkartılmıştır."⁴⁶

⁴⁵ Öztan, s. 58-59.

⁴⁶ Karaca, s. 197.

II. Meşrutiyet döneminden önce yazılan metinlerde Osmanlı himayesinde yaşayan bütün toplumların bir arada, kardeşçe yaşamasına vurgu yapılırken bu durum II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları'nın etkisiyle tam tersine dönmüştür.

"Öyle ki; Balkan Savaşları sonrasında milliyetçi söylem, yalnızca siyasal alanda değil; bilindiği üzere ekonomiden edebiyata kadar hemen hemen her alana süratle hâkim olmuştur. Bu çerçevede çocukluk tanımı, tıpkı yetişkinler için olduğu gibi, milliyetçi jargonun tesiri altında yeniden yapılmıştır."⁴⁷

II. Meşrutiyet döneminde Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi Osmanlı Devleti'ni birçok alanda derinden etkilemiştir. Savaş sonrasında çocuklarda milliyetçilik duyguları uyandırılmak istenmiştir. Geleceği inşa edecek çocuklara; vatanına ve milletine bağlı, sadık bendeler olarak yetişmesini sağlayacak şekilde eğitim verilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de hiç kuşkusuz çocuklar için yazılmış eserlerden ve ders kitaplarından faydalanılmıştır. Bu dönemde müfredat programında değişikliğe gidilerek devletin ideolojisini yansıtacak bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir.

1.5. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Dersi Müfredat Programları

13 Nisan 1909'da meşrutiyet rejimini yıkmaya yönelik çıkan 31 Mart ayaklanması Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çeşitli çalışmalar yapmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti eğitim konusuyla yakından ilgilenmiştir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti eğitim politikasında köklü değişiklikler yapmak yerine Kanûn-i Esâsi'de belirlenen eğitim politikasını devam ettirmeyi tercih etmiştir. "II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde ve bu dönem olaylarının gelişiminde çok etkili bir kuruluş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim görüşleri, 1908-1914 arası eğitim politikasının şekillenmesinde önemli roller oynamıştır."⁴⁸ II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eğitim politikası Osmanlılık fikrine dayanmaktadır.

İttihat ve Terakki'nin yönetimde söz sahibi olduğu bu dönemde Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırı olması ile eğitim alanında köklü ve önemli değişiklikler yaşanmıştır. "Ona göre, insanın doğasında Hakk'ı bilmek, iyilik yapmak ve güzelliği duymak yetisi

⁴⁷ Öztan, s. 50.

⁴⁸ Ergün, *II. Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 187.

vardır. Eğitim, bütün bunları, uyumluca geliştirmeye yönelik birtakım önlemler dizisidir."⁴⁹ "Tûba Ağacı Kuramı"yla bilinen Emrullah Efendi'ye göre ülkenin ilerlemesi için eğitimle ilgili değişim ve yeniliklere yükseköğretimden başlanmalıdır. Emrullah Efendi bu sayede eğitimin toplumun tüm kesimlerine en doğru ve en hızlı şekilde verileceği görüşünü savunmaktadır. İlköğretimin zorunlu ve genel eğitim okullarında parasız olması da yine Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı döneminde eğitim alanında yapılan önemli değişikliklerden biridir.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda birçok yenilik yapılmaya çalışılmış, pek çok alanda da değişikliğe gidilmiştir. "Yeni rejimin çocuklara yönelik endoktrinasyon çabalarının en önemli vasıtalarından biri, şüphesiz, 1908 sonrasında, müfredatta yapılan değişikliklerdir."⁵⁰ Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı eğitim-öğretim konusunda istikrarlı bir politika izlenememiştir. Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, II. Meşrutiyet döneminde istikrarlı bir eğitim politikası belirlenememesinin temel sebeplerindendir. Çünkü bu savaşlar neticesinde halkın yaşadığı maddi ve manevi yıkımlar toplumun olaylara bakış açısını değiştirmiştir. Yaşanan bu olaylar sebebiyle eğitim politikasında süreklilik sağlanamamıştır.

"Meşrutiyetin ilk yıllarında Türk olmayan mebusların, patrikhanelerin, siyasî fırkaların, matbuatın ve nihayet yabancı hükümetlerin gösterdikleri zorluklar yüzünden hiçbir şey yapılamamış, maarif işlerinde Nisan 1325 (1909) tarihine kadar yedi maarif nazırı değişmiştir."⁵¹

Balkan Savaşları neticesinde eğitim ve öğretim konularına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Okul öncesi eğitim ve kız çocuklarının eğitimine önem verilmiş ve bu konuda ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Müfredat programlarında da birtakım değişiklikler yapılmıştır. "Programlara sosyal, siyasal muhtevalı, hayata dönük bazı dersler girmiştir."⁵² Çünkü devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için gerekli olduğuna inanılan unsurlardan biri hiç kuşkusuz eğitimdi. Bu nedenle eğitim konusuna her zamankinden daha çok önem verilmiş ve devlet ideolojisi müfredat programlarına yansımıştır.

⁴⁹ Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1995, s. 111.

⁵⁰ Öztan, s. 47.

⁵¹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB, Ankara 1968, s. 169.

⁵² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 230.

"Resmi ideolojinin yansıdığı temel metinler siyasal belgelerdir. Ama bunun yanı sıra resmî ideoloji ve resmî tarihin tamamen yansıdığı başlıca kaynaklar, müfredat programları ile ders kitaplarının bizzat kendisidir."⁵³ Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarıp bütün Osmanlı halkını bir arada tutmak için büyük çabalar sarf edilmiştir. Ancak içeride ve dışarıda yaşanan birçok gelişmenin etkisiyle bu çabalar başarısız olmuştur. Başlangıçta Osmanlılık fikrini esas alan eğitim politikası Balkan Savaşları sonucu yerini Milliyetçilik fikrine bırakmıştır.

"Balkan Savaşları'nın kaybedilmesiyle birlikte milliyetçi ideolojinin yükselişe geçmesi ve çocuklar üzerinden inşa edilmeye çalışılan yeni toplum yapısında okullar büyük önem kazanır. Mevcut paradigmanın ilerlemesi için okul vazgeçilmez bir fonksiyondadır."⁵⁴

Yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nin himayesinde yaşayan milletlerin bağımsızlık mücadelesi içine girmeleri, Osmanlı Devleti'nin birbiri ardına tecrübe ettiği savaşlar ve bunun sonucunda yaşadığı ağır yıkımlar nedeniyle II. Meşrutiyet döneminde eğitim politikası ve müfredat programlarında değişikliğe gidilmiştir. Eğitim politikası olarak belirlenen ve uzun yıllar varlığını koruyan Osmanlılık fikri yerini Milliyetçilik düşüncesine bırakmıştır. Bu değişiklik müfredat programlarına da yansımıştır.

1.5.1. II. Meşrutiyet Döneminde İlköğretim Türkçe Dersi Müfredat Programları

1.5.1.1. İbtidaiyelerin Türkçe Dersi Müfredat Programı

1872 yılından itibaren modern yöntemle eğitim yapan okullara ibtidai, geleneksel ve eski yöntemle eğitim yapan okullara sıbyan okulu denmektedir. II. Abdülhamit döneminde gerek okul sayısında gerekse okullaşma oranında büyük bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde geleneksel eğitim verilen sıbyan mektepleri ibtidai adını almıştır.

1912 yılından itibaren eğitim konusunda somut adımlar atılmış, Maarif Nazırlığı ilköğretimde uygulanacak bir program hazırlamaya başlamıştır. Nitekim bu çalışma 1913 yılında meyvesini vermiş ve bir ve iki öğretmenli okullar için geniş kapsamlı bir program hazırlanmıştır. Şükrü Bey 1913 yılında ilköğretim yasa tasarısını meclise

⁵³ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, S. 12, 2008, s. 9.

⁵⁴ Karaca, s. 103.

sunmuş ve tasarı 15 Ekim 1913'te yasalaşmıştır. Bu yasa önceki yasaya genel hatlarıyla benzemekle birlikte yasadaki en dikkat çekici değişiklik ilköğretimin altı yıl olarak belirlenmesidir. Çünkü bu yasayla birlikte rüştiyeler kaldırılmıştır.

"Kanun, okulların örgütsel yapısı bakımından önemli bir değişiklik getirmiştir: O zamana kadar İpdidâî ve Rüşdî adlarıyla mevcut olan okullar birleştirilmiş ve Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye adını almışlardır. İlköğretim bu şekilde 6 yıl olarak tespit edilmiş ve her biri 2 yıl süreli üç devreye ayrılmıştır: Devre-i Ulâ, Devre-i Mutavassıta (Vasatiye), Devre-i Âliye."⁵⁵

1913 Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati çıkarılmıştır. Bu kanun geçici olarak çıkarılmasına rağmen çoğu maddesi uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Bu kanunda ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu belirtilmiştir. Ayrıca o zamana kadar iptidai ve rüşdi olarak devam eden okullar Mekâtib-i İbtidaiye-i Umumiye adını altında birleştirilmiş ve ilköğretim altı yıl olmuştur. Bu programda okutulması hükme bağlanan dersler ise şu şekildedir:

"Kıraat, Hat, Lisan-ı Osmanî, Hesap, Hendese, Coğrafya (bilhassa Osmanlı coğrafyası), Tarih (bilhassa Osmanlı tarihi), Dürûs-i Eşya, Malûmat-ı Tabiiye ve Tatbikatı, Hıfzıssıhha, Malûmat-ı Medeniye ve Ahlâkiye ve İktisadiye, El İşleri ve Resim, Terbiye-i Bedeniye ve Mektep oyunları, Talîm-i askerî (erkek çocuklara), İdare-i beytiye ve dikiş (kız çocuklara)."⁵⁶

Bu değişikliklerle birlikte iki dersane ve iki öğretmenli ilkokulların ders programı şu şekilde belirlenmiştir:⁵⁷

⁵⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 231-232.

⁵⁶ A.g.e. , s. 232.

⁵⁷ Ergün, *II. Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 201.

Tablo 1.1: II. Meşrutiyet döneminde iki dersane ve iki öğretmenli ilkokulların ders programları.

Dersler	Devre-i evvel		Devre-i Mutavassıt		Devre-i âli	
	1	2	1	2	1	2
Kur'ân-ı Kerîm ve Dinî Malumat	8 saat ortak		5 saat ortak			
Musahabât-ı Ahlâkiye, Tarihiye, Medeniye	Kıraat dersleri arasında					
Lisan-ı Osmanî-Kıraat	6	3	3 saat ortak			
Sarf	Kıraat dersleri arasında					
Tahrir	-	-	-	-	1 saat ortak	
Coğrafya	-	-	-	-	1 saat ortak	
Tarih	Kıraat dersinde				1 saat ortak	
Hesap	3 saat ortak			2 saat ortak		
Eşya Dersleri ve Ziraat	2 saat bütün okula ortak					
Resim	3 vazife		4 vazife		3 vazife	
El İşleri	4 vazife		4 vazife		4 vazife	
Terbiye-i Bedeniye	Herkesine toplu haftada 2 saat					
Oyunlar	Teneffüslerde 25 oyun öğretilecek					

Bu programda Türkçe dersleri Lisan-ı Osmanî-Kıraat, Sarf ve Tahrir olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Lisan-ı Osmanî dersi devre-i evvelin 1. sınıfında 6 saat iken 2. sınıfında 3 saat okutulmaktadır. Lisan-ı Osmanî dersi devre-i mutavassıt ve devre-i âlide yine 3 saat okutulmakta; fakat bu dersi iki sınıf ortak olarak almaktadır.

Kelime yapılarını ve kelimelerde oluşan ses değişikliklerini öğretmeyi amaçlayan sarf dersine ayrıca bir ders saati ayrılmayıp bu dersin kıraat dersleri arasında öğretilmesi

uygun bulunmuştur. Yazma çalışmalarının yapıldığı tahrir dersinin ise devre-i âlinin 1 ve 2. sınıflarında 1 saat ortak okutulmasına karar verilmiştir. İlköğretim programının bir ve iki öğretmenli ders programları 1913 yılında belirlenmiş; 3, 4, 5 ve 6 öğretmenli ve dershaneli okulların programı ise 1914 yılında yürürlüğe girmiştir. Yeni yasaya göre altı öğretmenli ve altı dershaneli ilkokul programı şu şekildedir.⁵⁸

Tablo 1.2: II. Meşrutiyet dönemi altı öğretmen ve dershaneli ilkokul programı.

Dersler	Sınıflar					
	I	II	III	IV	V	VI
Elifba ve Eczayı Şerîfe	–	–	–	–	–	–
Kur'ân-ı Kerîm ve Dînî Malumât	1	4	4	4	3	3
Musahebât-ı Ahlâkiye Medeniye ve Târîhiye	3	2	2	1	1	1
Kıraat	3	3	2	2	2	2
İmlâ	–	1	1	1	1	1
Ezber	1	1	1	1	1	1
Yazı	–	–	1	1	1	1
Sarf ve Nahiv	–	2	2	1	1	1
Tahrir	–	1	1	2	2	2
Tarih	–	2	2	2	2	2
Coğrafya	–	1	1	2	2	2
Hesap	4	3	2	2	2	2
Hendese	–	–	1	1	1	1
Eşya Dersleri	4	2	2	2	2	2
Ziraat	2	2	2	2	2	2
El İşleri	2	2	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	1	1
Musiki	1	1	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2	2	2
Toplam	30	30	30	30	30	30

Bu programda Türkçe dersine Kıraat, imlâ, ezber, yazı, sarf ve nahiv ve tahrir başlıkları altında yer verilmiştir. İki öğretmenli ve iki dershaneli sınıfların Türkçe programından farklı olarak yazı ve imlâ dersi programa eklenmiş ayrıca sarf dersine kelimelerin cümle içindeki görevlerini ve cümle yapılarını inceleyen nahiv de eklenerek ders sarf ve nahiv adını almıştır. Kıraat dersi 1. ve 2. sınıflarda 3 saat; 3, 4, 5 ve 6. sınıflarda 2 saattir. İmlâ dersi 1. sınıfta yer almazken 2, 3, 4, 5 ve 6. sınıflarda birer saattir. Ezber dersi 1. sınıftan 6. sınıfa kadar bütün sınıflarda yer almaktadır ve birer saat işlenmektedir. Yazı dersine 1

⁵⁸ A.g.e. , s. 205.

ve 2. sınıflarda yer verilmemiş; bu ders 3, 4, 5 ve 6. sınıflarda birer saat olarak belirlenmiştir. Dil bilgisi kurallarının öğretilmesini amaçlayan sarf ve nahiv dersleri 2. ve 3. sınıfta ikişer saat 4, 5 ve 6. sınıfta birer saattir. İki öğretmenli ve iki dershaneli sınıfların Türkçe programında tahrir dersi 5 ve 6. sınıfta birer saatken bu programda 2. sınıftan itibaren 4. sınıfa kadar haftada birer saat okutulmaya başlanmıştır. Ayrıca 4, 5 ve 6. sınıflarda ikişer saat okutulmuştur.

1.5.1.2. Rüştîyelerin Türkçe Dersi Müfredat Programı

Tanzimat döneminde kurulan ve ortaöğretim kurumunun ilk basamağı olarak görülen rüştîyeler II. Meşrutiyet dönemine kadar bu işlevine devam eder. 1904 yılında rüştîyelerde Türkçe dersi müfredat programı şu şekildedir:⁵⁹

Tablo 1.3: Rüştîyelerde okutulacak Türkçe dersi müfredat programı.

Esâmi-i Dürûs	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene
Türkçe	6	5	3	3
Kitâbet	–	–	–	–
Usûl-i Tahrîr	–	–	–	–
Hüsn-i Hat	2	1	1	1

Görüldüğü gibi Meşrutiyet döneminden önce rüştîyelerde okutulan Türkçe dersi 1. sınıfta 6, 2. sınıfta 5, 3. ve 4. sınıflarda üçer saattir. Kitabet ve usûl-i tahrîr dersleri ortaöğretimin ilk basamağı olan rüştîyelerde yer almazken hüsn-i hat dersi 1. sınıfta haftada 2 saat 2, 3 ve 4. sınıfta 1 saattir. II. Meşrutiyet döneminde rüştîyelerin programında birtakım değişiklikler yapılmış ve 1913 yılında bu okullar tamamen ibtidaiye dönüşmüştür.

⁵⁹ Nilay Işıksalan, "İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8, 1997, s. 175.

1.5.2. II. Meşrutiyet Dönemi Ortaöğretim Türkçe Dersi Müfredat Programı

II. Meşrutiyet döneminde diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi ortaöğretim kurumlarında da köklü değişikliklere gidilmiştir. "II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı eğitiminin en çok ve en esaslı değişmeye uğrayan kademesi, ortaöğretim idi"⁶⁰ Bunun en önemli sebeplerinden biri başta dönemin Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi olmak üzere birçok eğitimcinin özellikle idadilerde verilen eğitimi yetersiz bulmasıdır. Bu nedenle de idadileri ve sultanileri Batı seviyesinde eğitim kurumlarına dönüştürmek için müfredat programlarında birtakım değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır.

1.5.2.1. İdadilerin Türkçe Dersi Müfredat Programı

Meşrutiyet döneminden önce idadilerin durumu şu şekildeydi:

"İdadilerin bir kısmı üç senesi rüştiye iki senesi idadi olmak üzere beş; bir kısmı da üç senesi rüşdî, dört senesi idâdi olarak yedi sınıflı idi. Beş senelik idâdiler yatısızdı ve livâlarda bulunurdu. Yedi senelikler yatılıydı ve vilâyet merkezlerinde tesis olunmuşlardı."⁶¹

1904 yılında idadilerde Türkçe dersi müfredat programı şu şekildedir:⁶²

Tablo 1.4: İdadilerde okutulacak Türkçe dersi müfredat programı.

Esâmi-i Dürûs	V. Sene	VI. Sene	VII. Sene	VIII. Sene
Türkçe	–	–	–	–
Kitâbet	2	2	–	–
Usûl-i Tahrîr	–	–	1	2
Hüsn-i Hat	1	1	–	–

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte idadilerin müfredat programında da değişikliğe gidilmiştir. "II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra "bu seneye mahsus" kaydıyla,

⁶⁰ Ergün, *II. Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 218.

⁶¹ Işıksalan, "II. Meşrutiyet Dönemi Sultanilerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, 1998, s. 179.

⁶² Işıksalan, "İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi", s. 175.

ibtidai ve rüşdî okullar için olduğu gibi, idadiler için de yeni programlar yapıldı."⁶³

1911 yılında idadîlerde uygulanmaya başlayan ve uzun süre geçerliliğini koruyan Türkçe dersi müfredat programı şu şekildedir:⁶⁴

Tablo 1.5: 1911 yılı beş yıllık idadilerin Türkçe dersi müfredat programı.

Dersler	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene	V. Sene
Türkçe	6	5	4	4	3
Hat	1	1	1	1	1

Beş yıllık idadîler için belirlenen müfredat programında Türkçe dersi 1. sınıfta 6 saat, 2. sınıfta 5 saat, 3. ve 4. sınıfta 4 saat ve 5. sınıfta 3 saat olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda Türkçe dersinin kapsamı içinde yer alan ve öğrencilerin güzel yazı yazma alışkanlığı kazanmalarını amaçlayan hat dersinin 1. sınıftan 5. sınıfa kadar birer saat işlenmesi uygun bulunmuştur.

Yedi yıllık idadîler için belirlenen müfredat programı şu şekildedir.⁶⁵

Tablo 1.6: 1911 yılı yedi yıllık idadilerin Türkçe dersi müfredat programı.

Dersler	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene	V. Sene	VI. Sene	VII. Sene
Türkçe	6	5	4	4	3	2	2
Hat	1	1	1	1	1	2	2

Tabloda yer alan Türkçe dersi çeşitli bölümlere ayrılarak işlenmektedir.

⁶³ Ergün, *II. Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 219.

⁶⁴ Işıksalan, "İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi", s. 176.

⁶⁵ A.g.m. , s. 176.

"Türkçe dersi, 1. sene Kırâ'at, Ezber, İdmân ve İmlâ; II. sene İbâre, Ezber, İmlâ, Kavâ'id ve İdman; III. sene İbâre, Kavâ'id, Kitâbet; IV. sene Kavâ'id, Kırâ'at, Ezber, Kitâbet; V. sene Usûl-ı Tahrîr, Kırâ'at ve Ezber olarak bölümlenir. Bu bölümlenmeyi şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:"⁶⁶

Tablo 1.7: İdadilerde Türkçe dersinin bölümleri.

Ders	I. Sene	II. Sene	III. Sene	IV. Sene	V. Sene	VI. Sene	VII. Sene
Türkçe	Kırâ'at (3ders) Ezber (1 ders) İmlâ ve İdman (2 ders)	İbâre (2 ders) Ezber (1 ders) İmlâ (1 ders) Kavâ'id ve İdman (1 ders)	İbâre (2 ders) Kavâ'id (1 ders) Kitâbet (1 ders)	Kavâid (1 ders) Kırâ'at (1 ders) Ezber (1 ders) Kitâbet (1 ders)	Usûl-ı Tahrir (1 ders) Kırâ'at ve Ezber (2 ders)	Kıraat (1 ders) Öğrenci Ödevleri (1 ders)	Edebiyat Tarihi ve Osmanlı Ed. (1 ders) Öğrenci Ödevleri (1 ders)
	6	5	4	4	3	2	2

II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında tek ortaöğretim kurumu olan idadiler kademeli bir şekilde sultaniye dönüştürülmüştür.

"Böylece, rüştiye ile birlikte yedi yıllık öğretim yapan idâdiler, tüm yetersizliklerine rağmen II. Meşrutiyet döneminde lise hâlinde yeni program ve hüviyetleriyle yapılandırılan "Sultanî"lere kadar kendilerinden beklenen görevi yapmışlardır. Sancak merkezlerindeki beş yıllık idâdilere yeni bir statü verme konusu gündeme gelince, 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkati, rüştiyeleri ortaöğretimden ayırıp ilkokullarla birleştirir, altı yıla çıkarılan yeni ilkokullara dayanan bu idâdiler, çok amaçlı okullar hâlinde yapılandırılır."⁶⁷

⁶⁶ A.g.m. , s. 177.

⁶⁷ A.g.m. , s. 182.

Emrullah Efendi tarafından Osmanlı topraklarında yaşayan bütün milletlerin ortak eğitim göreceği bir eğitim kurumu olarak düşünülen idadilerin ders programında Türkçe dersinin zorunlu ders olarak yer alması ve ders saati olarak diğer derslerden üstünlüğü Türk dilinin varlığını koruması bakımından kayda değerdir.

1.5.2.2. Sultanilerin Türkçe Dersi Müfredat Programı

Sultanilerin 1 Eylül 1869 tarihinde yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurulmasına karar verilmiştir. Bu okullarda eğitim rüştiyelerin ardından altı yıllık bir eğitimi içermektedir. Bu altı yıllık eğitimin üç yılı idadiye üç yılı ise sultanidir. Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu sıkıntılar nedeniyle Galatasaray Sultanisi dışında sultaniler uzun zaman açılmamıştır. Sultanilerin aktif bir şekilde eğitime başlaması II. Meşrutiyet dönemini bulur. Osmanlının içinde bulunduğu durum nedeniyle 1910 yılında sultanilerde okutulan Türkçe dersinin haftalık programı şu şekildedir:⁶⁸

Tablo 1. 8: Sultanilerin 1910 yılındaki haftalık ders çizelgesinde yer alan Türkçe dersinin devrelere göre saat sayısı.

Dersler	I. Devre			II. Devre		
	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf
Türkçe*	3	3	2	2	2	2

II. devredeki Türkçe dersinden anlaşılan edebiyat dersidir.

1910 yılında hazırlanan programda birtakım eksiklikler görülmüş ve 1912 yılında İstanbul Mekteb-i Sultanisi Talim Heyeti tarafından bir program hazırlanmıştır. Bu programa göre sultanilerin "haftalık ders çizelgesi şöyledir:"⁶⁹

⁶⁸ Işıksalan , "II. Meşrutiyet Dönemi Sultanilerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretimi", s. 182.

⁶⁹ A.g.m. , s. 185.

Tablo 1.9: 1912 yılı İstanbul Mekteb-i Sultanisi Türkçe ve edebiyat ders çizelgesi.

Ders	I. Sene 4 Saat	II. Sene 2 Saat	III. Sene 3 Saat	IV. Sene 3 Saat	V. Sene 3 Saat	VI. Sene 3 Saat
Türkçe	Kırâ'at İfâde-i Merâm ve İnşâ Takviye-i Hâfıza Sarf ü Nahv İmlâ İnşâ	Kıra'at Takviye-i Hitâbet Takviye-i Hâfıza Sarf ü Nahv İnşâ	Kıra'at Takviye-i Hâfıza Sarf ü Nahv İnşâ	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat Tarih-i Edebiyyât- ı Osmânî

Bu tabloda 1, 2 ve 3. sınıflar günümüz eğitiminde ortaokullara tekabül ederken 4, 5 ve 6. sınıflar liselere tekabül etmektedir.

Sultanilerin açılması II. Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendi ile başlar. Emrullah Efendi idadilerde verilen eğitimi yetersiz bulur ve bu konuda birtakım çalışmalar yapar. Bu okulların eğitimini iyileştirme yoluna giden Emrullah Efendi ayrıca bazı vilayetlerdeki idadileri sultaniye dönüştürür.

Sultaniye dönüştürülen okulların ve idadilerin eğitime eş zamanlı devam etmeleri ve her ikisinin de ortaöğretim kurumu olması bazı sıkıntılara yol açmıştır. Bu nedenle 1913 yılında idadilerin tamamı sultaniye dönüşmüştür. 1913 yılında sultaniler için hazırlanan

müfredat programının ortaokullara denk gelen "devre-i ulâ"da 6,7, 8 ve 9. sınıflarda Türkçe dersi şu şekildedir.⁷⁰

Tablo 1.10: Sultanilere ait 1913 yılı Türkçe dersi birinci kademe müfredat programı.

Ders	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv 1 ders	Sarf ü Nahiv 1 ders	Sarf ü Nahiv 1 ders	Edebiyat 2 ders
	Kırâ'at - 1 ders	Kırâ'at - 2 ders	Kırâ'at - 2 ders	Kırâ'at - 1 ders
	Ezber ve İnşâd 1 ders	Ezber ve İnşâd 1ders	Kitâbet - 1 ders	Kitâbet - 1 ders
	Kitâbet - 2 ders	Kitâbet - 1 ders		
	5	5	4	4

Emrullah Efendi'nin açılmasına öncülük ettiği sultanilerin asıl amacı bütün Osmanlı halkının bu okullarda okumasını sağlayarak Osmanlılık fikrine hizmet etmektir. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde eğitimde önemli rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti de Osmanlılık fikrine sahiptir. Fakat Balkan Savaşları'yla bu eğitim politikasında önemli değişiklikler meydana gelir ve Osmanlılık fikri yerini Milliyetçilik fikrine bırakır. Bu fikir akımında meydana gelen değişiklik, müfredat programında da açık bir şekilde kendini gösterir. 1913 yılında hazırlanan programda yer alan metinlerde milliyetçilik duygusuna, vatan ve bayrak sevgisine dayanan birçok parçaya yer verilir. Çünkü geleceğimizin teminatı olan çocukların millî duygularla beslenmiş, ahlaklı ve çalışkan birer bendeler olarak yetişmesi istenmektedir.

⁷⁰ A.g.m. , s. 201.

1913 yılında hazırlanan müfredat programı 1915 yılına kadar uygulanmıştır. 1915 yılında hazırlanan programda ise Türkçe dersi içerik olarak 1913 yılındaki programla aynıdır. Sadece bazı konuların işlendiği sınıf düzeylerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır.

1915 programındaki Lisân-ı Osmânî dersleri, aşağıdaki cetvelde bölümlenen adlarıyla gösterilmiştir.⁷¹

Tablo 1.11: 1915 yılı itibariyle sultanilerin Türkçe dersi müfredat programı

Ulûm ve Fünûn	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv (2 ders)	Sarf ü Nahiv (2 ders)	Usûl-i Tahrîr ve Mümâresât (2 ders)	Kavâ'id-i Edebiyye (1 ders)
	Kırâ'at (2 ders)	Kırâ'at (2 ders)	Kırâ'at ve İnşâd (1 ders)	Kırâ'at ve Tahlil-i Edebî (2 ders)
	Ezber ve İnşâd ile Tahrîr (1 ders)	Ezber ve İnşâd ile Tahrîr (1 ders)	Kitâbet (1 ders)	Tahrîr (1 ders)
	5	5	4	4

Sultanilerin müfredat programında 1921 yılına kadar bir değişiklik yapılmamış ve bu program 1921 yılına kadar kullanılmıştır.

⁷¹ A.g.m. , s. 213.

II. BÖLÜM

2. YÖNTEM VE MATERYAL

Bu bölümde çalışmanın amacına ulaşabilmesi için kullanılan araştırma modeli, araştırma için seçilen çalışma materyali ile verilerin toplanma ve analiz edilme süreci hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından yararlanılmıştır. Eğitim uygulamaları bu ders kitapları üzerinde şekillenerek yorumlanmaya ve çözümlenmeye hazır hâle getirilmiştir. Araştırmada II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler çözümlenerek bu metinlerin çocuk kimliğinin inşasındaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, kategorileştirilerek betimsel olarak incelenmiştir.

2.2. Çalışma Materyali

Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman analizi tekniğiyle yürütülen bu çalışmada II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Çalışma materyalini II. Meşrutiyet dönemine ait beş adet Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Araştırmada öncelikle inceleme konusu II. Meşrutiyet dönemi müfredat programları ve Türkçe ders kitapları Millî Kütüphane'den elde edilmiştir. Bunun dışında II. Meşrutiyet dönemi ve bu dönemdeki Türkçe dersi müfredat programıyla ilgili yapılan tezler, makaleler, kitaplar taranmıştır. Çocuk kimliğinin inşası ile ilgili kaynaklar incelenmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitapları tek tek okunup bulunan değerler fişleme yöntemi ile kaydedilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler konularına göre ahlaki

toplumsal, dinî değerler ve eğitim değerinin kimlik inşasında rolü başlıkları altında kategorize edilmiştir. Dört başlık altında sınıflandırılan bulgular yorumlanarak II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğinin inşasında rolü ortaya konmuştur.

III. BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUM

Çocuğun eğitiminde, yetişmesinde ve kendine ait sağlam bir kimlik oluşturmada hiç kuşkusuz okullarda verilen eğitim çok önemlidir. Çocuğun kişilik gelişiminde okuldaki eğitimin ne denli önemli olduğunun farkına varılmış ve yüzyıllar boyunca devlet ideolojileri, müfredat programları aracılığıyla çocuklara benimsetilmeye çalışılmıştır.

Hiç kuşkusuz Osmanlı toplumunda da eğitimin bireyi şekillendirmede, bireyin bir kimlik sahibi olmasında ne denli önemli olduğu kavranmış ve özellikle de II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler en başta müfredat programlarında ve dolayısıyla da ders kitaplarında kendisini göstermiştir.

Bu çalışmada 1908-1923 yılları arasında ilköğretim Türkçe ders kitabı olarak kullanılan beş kitapta yer alan okuma parçaları incelenmiştir. İncelenen ders kitapları ve kitapların yazarları şunlardır:

- *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri* : Ahmet Cevat Emre
- *Millî Kıraat* : Mehmet Fuad Köprülü
- *Yeni Millî Kıraat* : Mehmet Fuad Köprülü
- *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri* : Mithat Sadullah Sander
- *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri* : Hüseyin Ragıb

İnceleme sırasında tespit edilen kimlik oluşumuna ilişkin unsurlar ahlaki değerler, toplumsal değerler, dinî değerler ve eğitsel değerler şeklinde dört başlık altında tasnif edilmiştir.

3.1. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Ahlaki Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü

Bir toplumun geleceğinin iyi yetişmiş ve karakter sahibi insanlara bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir ve insanlar iyi bir ahlaki karaktere kendiliğinden sahip olamazlar. Bundan dolayı öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlaki değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel hedefleri arasındadır.

Ahlak, insanın kendisiyle ve çevresiyle olan iletişimde önemli bir yere sahiptir. Ahlaki yoksunluk içinde olan birey kendisiyle ve çevresiyle çatışma içine girer. Çok geniş bir alanı kapsayan, toplumdan topluma ve çağdan çağa değişen ahlak kuralları toplumun ayakta kalmasını sağlayan önemli kurallardır. Bu kuralların yasalarla yaptırımlarla uygulanması mümkün değildir. Birey, yaparak ve yaşayarak bu kuralları öğrenir. II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitapları incelendiği zaman bu ders kitaplarında yer alan metinlerde ahlaki değerlere geniş bir şekilde yer verildiği görülür.

3.1.1. Yardımseverlik ve Dayanışma

Bütün toplumlar için çok önemli olan, içinde yaşadıkları toplumda bireyleri bir arada tutan yardımseverlik ve dayanışma, bireyin kazanması gereken önemli bir alışkanlıktır. Toplumdaki bireyler arasında bağlılığı güçlendiren, eksiklikleri gideren, boşlukları dolduran duygu yardımseverliktir. Bireyler, zor durumda olan insanlara yardım ederek vicdanlarını rahatlatır ve iç huzuruna ulaşırlar. Yardımseverlik, toplumda dayanışmanın ve bağlılığın sonucu olarak ortaya çıkmış bir dizi davranışlar bütünüdür.

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, toplum içindeki dayanışmaya dolayısıyla da bireylerin yardımseverlik değerini sergileyerek bunu davranışa dönüştürmelerine bağlıdır. Sosyal bir ortamda yaşayan toplumsal bir varlık olan insan, her zaman diğer insanların yardımına bir şekilde ihtiyaç duyar. Yardımseverlik ve dayanışma sayesinde insanlarda var olan iyi duygular harekete geçer. Yardımseverlik insanın yaradılışında olan ve içinde yaşanan toplumun davranışları gözlemlenerek geliştirilen bir davranıştır. Bu davranışın bireylere küçük yaşlarda kazandırılması ve ilerleyen dönemlerde bireylerin kişiliğinin bir parçası hâline gelmesi çok önemlidir. Çünkü bu duygu ile biçimlendirilmiş bireylerin oluşturduğu bir toplum, en zor zamanlarda bile ayakta kalmayı başaracaktır.

Türk milletinin önemli değerlerinden biri olan ve çocuk kimliğinin oluşumunda önemli bir role sahip olan yardımseverlik ve dayanışma günümüz eğitim programında da kazandırılması hedeflenen davranışlar arasında yer almıştır. Türkçe Öğretim Programı'nda ana temalar arasında yer alan "Toplum Hayatı"⁷²nin alt temalarından biri olarak belirlenen yardımseverlik değerine II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında da geniş bir şekilde yer verilmiş ve bu değer çocuk kimliğini inşa etmede önemli bir rol oynamıştır.

Mehmet Fuat Köprülü tarafından kaleme alınan *Yeni Millî Kıraat* kitabında yardımseverlik ve dayanışma konusuna "Fare ve Yumurtalar" isimli metinde yer verilir. Birbirinden hiç ayrılmayan iki fare, karınlarını doyurmak için yuvalarından çıkarlar ve hiç ummadıkları şekilde büyük bir yumurta bulurlar. Bu iki fare sevinçle yuvalarına dönerken yolda bir tilkiye rastlarlar. Farelerden korkak olan hemen kaçmak ister ama diğer arkadaşının aklına iyi bir fikir gelir:

"– Çabuk arka üzere yat da yumurtayı dört ayağının arasına al. Ben seni kuyruğundan tutar, yuvamıza kadar götürürüm. Diğeri hemen bu teklife razı oldu. Yalnız:

– Kuyruğumu fazla ısırma dedi.

Bu tedbirden biraz sonra, fareler de, yumurta da deliğin içine girmiş ve tilkinin şerrinden kurtulmuş bulunuyordu."⁷³

"Fare ile Yumurtalar" metninde yazar zor durumda olan iki farenin birbirlerine yardım ederek sorunlarını çözebileceklerini göstermeye çalışmış ve bunu yaparken de metnin son bölümünde "Eğer bu iki fare birbirini sevmeseler, birbirine muavenet etmeseler; yumurtayı tilkinin elinden kurtarmaya asla muktedir olmazlardı."⁷⁴ sözleriyle yardımlaşmanın ne kadar önemli olduğu ve insanı başarıya götüren en önemli unsurlardan biri olduğunu vurgulamıştır.

Mithat Sadullah Sander tarafından yazılan *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri* isimli eserde yer alan "Atmaca ile Serçe" metni de yardımseverlik ve dayanışmanın önemini çocuklara kavratmayı amaçlayan bir metindir. Bu parçada hain

⁷² *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar)*, MEB Yayınları, Ankara 2006, s. 58.

⁷³ Mehmet Fuad Köprülü, *Yeni Millî Kıraat*, Kanaat Kitabhanesi, İstanbul 1337, s. 81.

⁷⁴ A.g.e. , "Fare ile Yumurtalar", s. 81.

bir atmacanın zavallı bir serçeyi yakalamaya çalışırken ona acıyan diğer serçelerin bir araya gelerek arkadaşlarını atmacanın elinden nasıl kurtardığı anlatılmaktadır.

"Fare ile Yumurtalar" metninde olduğu gibi "Atmaca ile Serçe"de de yazar metnin sonunda çocuklara seslenir, onların serçeleri örnek alarak birbirlerini sevmelerini ve birbirlerine destek olmalarını ister. Ayrıca yazar, "Çocuklarım, siz de tabi ki bu serçeler gibi olunuz. Her zaman el ele veriniz. Birbirinizi seviniz. Böyle yaparsanız her fenalıktan kurtulursunuz."⁷⁵ sözleriyle çocukların bu şekilde davrandıkları takdirde başlarına gelebilecek her türlü sıkıntıdan kurtulabileceklerini ifade eder.

Ahmet Cevat Emre tarafından yazılan "*Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*" Türkçe ders kitabında yer alan "Teavün" isimli metinde

"İnsanların cümlesi bahtiyar değildir. Dünyada fakr ve zarurette kalanlar, iş bulamayanlar, hastalık yüzünden sefil olanlar, alfiller, körler, dilsizler, mecnunlar, ahmaklar, tembeller pek çoktur. Bu zavallılara karşı merhametli olmak, beşeriyetin bu bedbaht ezasına bu sefil efradına has muaveneti perverde etmek lazımdır."⁷⁶

sözleriyle metne giriş yapılmış, dünyanın pek çok yerinde hastalık ve fakirlik gibi çeşitli sebeplerden dolayı insanların sıkıntı çektiği dile getirilmiştir. Zor durumda olan bu insanlara karşı merhametli ve yardımsever olmamız gerektiği vurgulanmıştır. Bu metnin ilk cümlesinden itibaren aslında Osmanlı Devleti'nin ve dünyanın içinde bulunduğu sıkıntılı durum sezilmektedir. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti sürekli toprak kaybetmekte ve bu kayıpları önlemenin birlik ve beraberlik duygusuyla aşılabacağı düşünülmektedir. Ancak bu durum Balkan Savaşları sonrası değişecek eğitimde millî bir yol takip edilecektir. Ayrıca metnin devamında yer alan "En ziyade yardıma sezavar olanlar da iş bulamayanlar, hastası, ailesi bulunanlar, tahsilini fakr ve zarurettten dolayı ikmal edemeyenlerdir."⁷⁷ sözleriyle kimlere öncelikle yardımda bulunması gerektiği belirtilmiştir. Aile kurumuna verilen önem ve eğitimini maddî sıkıntılardan dolayı tamamlayamayanlara öncelikle yardım edilmesinin gerekli olduğunun vurgulanması çocuk kimliğinin oluşum sürecinde oldukça önemli iki kavramdır. Çünkü çocuklukta oluşmaya başlayan kişilik için, karakter oluşumuna katkıda bulunacak ailenin yanı sıra

⁷⁵ Mithat Sadullah Sander, *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1336, s. 33.

⁷⁶ A.g.e. , "Teavün", s. 97.

⁷⁷ A.g.e. , s. 97.

küçük yaşlardan itibaren sistemli olarak verilen eğitim, sağlıklı bir toplum oluşması açısından son derece gereklidir.

Osmanlı toplumunda aileye her zaman değer verilmiştir ve aile kutsal bir müessese olarak görülmüştür. Ancak burada tahsili yarım kalanlara öncelikle yardım edilmesi gerektiğinin vurgulanması II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında eğitime verilen önemin gösterilmesi bakımından önemlidir. Ayrıca metnin devamında yardıma muhtaç insanların bunu kimseye söyleyemediklerini ve bu yüzden de bizim yardıma muhtaç insanları bularak onlara nazik bir şekilde onları incitmeden yardım etmemiz gerektiği "Çünkü onlar şikayet etmezler, dilenmezler. Bu muavenet nezaket ve ketumiyetle ifa edilmelidir. Erkek kadın hepimiz bu mühim vazifemizi güzelce yapmaya çalışmalıyız."⁷⁸ sözleriyle dile getirilir.

Yardımseverlik kişinin ihtiyaç sahibi olan bütün varlıklara el uzatma, ihtiyaçlarını karşılama eğilimidir. Bu değere sahip olan insanlar çevrelerindeki olaylara ve insanlara karşı duyarlıdır. Nitekim Mehmet Fuat Köprülü tarafından kaleme alınan *Millî Kıraat* Türkçe ders kitabında da yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili yazılmış metinlerde bu duyarlılık hissedilmektedir. Bu metinlerden ilki "Talat'ın Onluğu"dur. Okul çıkışı eve gelen Talat, annesinin yanına giderek o gün başından geçen bir olayı annesiyle paylaşır:

"Anneciğim, bu sabah mektebe giderken babam bana her gün ki gibi on para vermişti. Ben onunla şekerciden kurabiye alacaktım. Fakat şekercinin dükkâna yaklaşırken üstü başı yırtık, ayakları çıplak fakir bir çocuk gördüm, ekmeğimi alsın diye onluğumu ona verdim."⁷⁹

Talat'ın harçlığını fakir bir çocuğa karnını doyurması için verir. Ancak fakir çocuk Talat'ın beklediği gibi ekmeğimi almak yerine Talat'ın harçlığıyla almayı planladığı kurabiyelerden alır. Bu duruma çok sinirlenen Talat, annesine: "Keşke onluğu ona vereceğime kurabiyeyi ben alıp yeseydim."⁸⁰ sözleriyle fakir çocuğa yardım etmekten duyduğu pişmanlığı dile getirir. Annesi oğlunun bu tepkisine karşı gülerek fakir çocuğun da tıpkı kendisi gibi bir çocuk olduğunu dolayısıyla onun da şeker ve kurabiye yemekten hoşlanacağını hatırlatır. Annesi, Talat'a söylediği bu sözlerle oğlunun fakir çocukla empati kurmasını sağlamaya çalışır. Ayrıca oğlunun bu konudaki tutumunun yanlış olduğunu tatlı bir dille izah eder:

⁷⁸ A.g.e. , s. 97-98.

⁷⁹ Mehmet Fuad Köprülü, *Millî Kıraat, Kanaat Matbaası*, İstanbul 1331, s. 6.

⁸⁰ A.g.e. , "Talat'ın Onluğu", s. 7.

"– Oğlum, niye kıızıyorsun! Sen nasıl çocuksan o da öyle çocuktur. Mademki sen kurabiyeyi o kadar seviyorsun. Fakir çocuk niye sevmesin! Elbette onun canı da kurabiye yemek ister her vakit kuru ekmekten başka bir şey bulamayan zavallı bir çocuğa yaptığın iyiliğinden niye nadim oluyorsun?"⁸¹

Talat, annesinin bu sözlerinden sonra yaptığı hatayı anlayarak o fakir çocuğa para vermekle çok iyi bir şey yaptığını anlar: "Talat annesinin bu sözlerini dikkatle dinledi. Fakir çocuğun eline geçen onlukla kurabiye almasına artık hiç şaşır kızmıyordu."⁸² Bu metin aynı zamanda bireylerin, yardıma muhtaç insanlara yardımda bulunurken kendisini onun yerine koyması yani empati kurması gerektiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Çünkü birey, küçük yaşlardan itibaren yardımseverlik gibi bir davranışa sahip olursa ve yardıma muhtaç insanlarla empati kurmayı öğrenirse ileride daha sağlam bir kişilik ve kimliğe sahip olur.

"Küçük Ali' nin On Kuruşu" isimli metinde ise derslerine iyi çalıştığı için babasından on kuruş mükafat alan Ali'nin bu parayı nasıl kullandığı hikâye edilir. Elindeki parayla sesler çıkartarak sevinç içinde yürüyen Ali bir şeyler almak için satıcıların yanına geldiği zaman yolun kenarında ihtiyar bir âmâ ile onun elinden tutan üstü başı yırtık bir çocuk görür. "İkisi de görenlerin yüreğini sızlatacak kadar fakir, zayıf idi; fakat oradakiler bu biçareleri görmüyorlardı bile."⁸³ İhtiyar ve çocuk boyunları bükük bir şekilde oradan ayrılırken Ali onların yanına gelerek hiçbir şey söylemeden on kuruşu çocuğun eline verir. Küçük Ali eve döndüğü zaman hiçbir şey satın almadığına asla üzülmez, aksine kendini şimdiye kadar hiç bu kadar mutlu hissetmemiştir. Ali'nin parasını hayra sarf etmesi anne ve babasını da çok memnun eder. "Pederi, gözlerinden yaşlar akarak, küçük Ali'yi kucaklayıp öptü."⁸⁴ sözleriyle Ali'nin sergilemiş olduğu bu örnek davranıştan babasının ne kadar etkilendiği anlatılmıştır.

Metinde yardımseverliğin, hem yardım eden kimseyi hem de o kimsenin çevresindeki insanları ne kadar mutlu ettiği anlatılmaktadır. Küçük Ali kör ve yaşlı bir adam ile küçük bir çocuğa yardım ederek hem kendini hem yaşlı adam ve küçük çocuğu hem de ailesini çok mutlu etmiştir. Ali bu davranışıyla ailesinin kendisiyle gurur duymasını sağlamıştır.

⁸¹ A.g.e. , s. 7.

⁸² A.g.e. , s. 8.

⁸³ A.g.e. , "Küçük Ali'nin On Kuruşu", s. 35.

⁸⁴ A.g.e. , s. 35.

"Şeftaliler" isimli metinde yardımseverlik konusu bir çiftçinin ailesine şehirden getirdiği dört şeftali ile anlatılır. Çiftçi şehirden getirdiği dört şeftalinin üçünü oğullarına verdikten sonra en büyüğünü eşine verir. Akşam eve geldiğinde şeftaliyi nasıl bulduklarını sorar. Büyük oğlu gayet lezzetli bulduğunu ve çekirdeğini bahçeye ekmek için sakladığını söyler. Babası büyük oğlunun bu davranışını takdir ederek oğlunun bir çiftçi gibi hareket ettiğini, insanın ilerisini de düşünmesi gerektiğini söyler. Çiftçinin küçük oğlu şeftaliyi hemen yiyip çekirdeğini de attığını, ayrıca annesinin de şeftalisinin yarısını kendine verdiğini ve onu da yediğini söyler. Babası, küçük oğluna kendi yaşındaki bir çocuğun hareket etmesi gerektiği gibi hareket ettiğini belirtir.

Çiftçinin ortanca oğlu Osman söylemekten biraz çekindikten sonra cevap verir: "– Ben, benimkini komşunun sıtmadan yatan çocuğu Ali'ye götürdüm. O almak istemedi, lakin şeftaliyi yatağının üzerine bırakarak gittim,"⁸⁵ Babası oğlunun bu sözü karşısında ona hiçbir şey söylemeden diğer kardeşlerine: "– Şu hâlde şeftalileri hanginiz daha iyi kullanmışsınız?"⁸⁶ diye sorar. İki kardeş birlikte Osman diye cevap verir. Osman bir şey söylemez ancak annesi gözleri yaşlı bir şekilde oğlunu kucaklar.

"Küçük Ali'nin On Kuruşu" metninde olduğu gibi "Şeftaliler" metninde de yardımseverliğin güzel ve insanı mutlu eden bir değer olduğu ve bu davranışın anne ve babaları çok mutlu ettiği çocuklara kavratılmaya çalışılmıştır.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında yer alan yardımseverlik ve dayanışmayla ilgili olan bir başka parçamız "Bir Kuşun İyiliği"dir. Niyazi bahçedeki serçelere ekmek kırıntısı verirken içlerinden bazılarının açgözlülük yaptığını görerek sinirlenir ve eve gittiği zaman bunu dedesiyle paylaşır: "– Serçeler ne kadar hodbin imiş. Hâlbuki ben onları pek severdim!"⁸⁷ der.

Dedesi Niyazi'nin bu sözleri karşısında Niyazi'nin yanlış düşündüğünü, kuşların bazısının insanlar gibi birbirine yardım ettiğini ve bu olaya bizzat kendisinin bir gün cami avlusunda gezerken şahit olduğunu söyler. Kendisinin verdiği ekmek kırıntılarını yiyen güvercinlerin, ayağı sakat zavallı arkadaşlarına yiyecek bırakmadığını gördüğü zaman kuşlara çok öfkelenildiğini ancak birden ortaya çıkan güçlü bir güvercinin kendi

⁸⁵ A.g.e. , "Şeftaliler", s. 45.

⁸⁶ A.g.e. , s. 45.

⁸⁷ A.g.e. , "Bir Kuşun İyiliği", s. 100.

yiyeceğini zavallı güvercine verdiğini gördüğü zaman bütün kuşların aynı olmadığını anladığını belirtir.

"İnsanlar yaşlandıkça daha duru düşünebilmekte, insan ilişkilerinde elde ettiği tecrübe, hayattan aldığı derslerle temel insanî değerlerin daha derin idrak edebilmektedir. Yaşlı bir insan daha yukarda durmakta, günü ve getirdiklerini daha yüksek bir yerden, dolayısı ile etrafıca seyredebilmektedir."⁸⁸

Dedesı, tanık olduğu bu olayı Niyazi'ye anlatarak onun hem kuşlar konusunda yanlış düşündüğünü göstermeye çalışmış hem de "Çocuklar, bu hikâyeyi hatırlayarak, zayıflara daima muavenet ediniz. Niyazi'yi me'yus eden hodbin serçeleri tehlikede yeltenmeyip o mert güvercin gibi hareket ediniz."⁸⁹ sözleriyle bencillikten uzak durarak zor durumda olan insanlara yardım etmemiz gerektiğini vurgulamıştır.

Yardımsızlık her şeyden önce insan olmanın bir gereğidir. Bu sebeple küçük yaşlardan itibaren çocuklara paylaşma duygusu aşılmalı, onların yardımlaşma duygusu geliştirilmelidir. II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde de "yardımsızlık ve dayanışma" konusunda gerekli hassasiyet gösterilmiştir. Ayrıca metinlerdeki kahramanlar çocuğun algı dünyasına ve günlük hayatla bağdaştırılabileceği somut gerçekliğe uygun karakterlerden oluşmaktadır. Bu sayede çocuklarda yardımsızlık ve dayanışma değerleri geliştirilerek bu değerlerin kişiliğinin bir parçası hâline gelmesi amaçlanmıştır.

Yardımsızlık değerinin II. Meşrutiyet dönemi Türkçe dersi müfredat programlarında bu kadar çok üzerinde durulan ve çocuklara kazandırılması önemsenen bir değer olmasının en önemli sebebi hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin bu dönemde kaybedilen savaşlar sonucunda ekonomisinin büyük yaralar almış olmasıdır. Kaybedilen savaşların neticesinde baş gösteren ekonomik sıkıntılar toplumu da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde savaşlar nedeniyle yetim çocukların ve fakir insanların sayısında çoğalma olmuştur. Bu toplumsal sorunu çözenin en etkili yollarından biri yardımlaşma duygusunu insanlara kazandırmak olarak görülmüştür. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal sorunlarının bir nebze de olsa çözümü sağlanacak, toplumsal huzur

⁸⁸ Recep Şükrü Apuhan, *Çocuklarda ve Gençlerde Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s. 49.

⁸⁹ Köprülü, "Bir Kuşun İyiliği", *Millî Kıraat*, s. 101.

ve refahın oluşumu için önemli olan bir değer geleceğin teminatı olan çocuklara kazandırılmış olacaktır.

3.1.2. Dostluk

İnsan sosyal bir ortamda yaşayan toplumsal bir varlıktır. Bu yüzden hayatının hemen hemen her alanında diğer insanlara ihtiyaç duyar. "Arkadaşlık ve dostluk birey için göz ardı edilmemesi gereken bir ihtiyaçtır."⁹⁰ Çünkü birey sosyalleşme ve toplumun bir üyesi olma ihtiyaçlarını çoğunlukla içinde bulunduğu arkadaş çevresi ile karşılar.

"Bir toplum içinde yaşayan insanın yetişmesinde, kişiliğinin gelişmesinde aldığı aile eğitiminin yanında yakın çevresinin etkileri de inkar edilemez. Çünkü insan yaratılışının gereği olarak etkilenmeye elverişli bir varlıktır. Kişiliğini ve toplumsal karakterini kazanırken, içinde bulunduğu çevre ile sıkı bir etkileşim içinde bulunur. Bu etkileşim çevrelerinden biri de arkadaş çevresidir."⁹¹

Özellikle insanın karakterinin şekillenmesinde dostlarının önemi büyüktür. Bu nedenle insanın dost seçimi çok önemlidir. Öyle ki iyi bir dost insanı iyiliklere sevk ederken, kötü bir dost da insanı kötülöklere sevk eder. İnsanın kişiliğinde bu derece önemli olan dostluk kavramına II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında da yer verilmiştir.

Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri kitabında yer alan "Bir Refik" isimli metinde at ile köpeğin örnek dostluğu sergilenmiştir. Çocuklar için yazılmış metinlerde hayvanlar da olayın kahramanı olabilir. Kişileştirilmiş varlıkların kahraman olması, çocuğun algı dünyasına hitap eder. Nitekim bu metinde de olayın kahramanları hayvanlardan seçilerek çocukluk algısına uygun bir yaklaşım sergilenmiştir.

"Bir Refik" isimli metinde bahçivanın biri bir gün yıkadığı şalgamları küfeye doldurur; ancak kısa süre sonra şalgamların azaldığını fark eder. Bu durumu pek önemsemez ve işine devam eder. Bir süre sonra tekrar şalgam küfesinin yanına geldiğinde şalgamların biraz daha eksildiğini görür. Bu durumun sebebini merak eder ve bir köşeye saklanarak hırsız bekler: "İki dakika geçmeden çiftliğin köpeği "Şimşek" küfeye yanaşır; başını sokar, dişleriyle iri bir şalgamı yakalayarak çıkarır. Hemen de uzaklaşır."⁹² Bahçivan artık hırsızın kim olduğunu öğrenmiştir. Ancak Şimşek'in bunu neden yaptığını merak

⁹⁰ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınevi, Ankara 2003, s. 206.

⁹¹ M. Zeki Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 7, S. 2, Aralık-2003, s. 140.

⁹² Ahmet Cevat Emre, *Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*, Matbaa-î Hayriye, İstanbul 1328, s. 191.

ederek onu takip eder: "Şimşek doğru atın yanına gider, başını kaldırır; at ise kendi başını indirir ve sadık dostu köpeğin ağzından şalgamı alır kıtır kıtır yer."⁹³ Görüldüğü gibi bu metnimizde köpek ile atın örnek dostluğu anlatılarak çocuklara dostluğun önemi kavratılmaya çalışılmaktadır.

"Çocuklar okul döneminde arkadaşlarını yakın çevrelerinden seçerler. Ancak bu seçimin kendi yaşlarına, cinslerine, zihinsel ve sosyal düzeylerine uygun olmasına özen gösterirler. Yıllar ilerledikçe ise arkadaşlık seçiminde yardımseverlik, dürüstlük, sağduyu sahibi olmak, arkadaş canlısı olmak gibi kişilik özellikleri ön plana çıkar."⁹⁴

II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında çocuğun karakter gelişiminde çok önemli bir yere sahip olan dostluk kavramına yer verilmiş olması çocuk kimliğinin inşası bakımından önemlidir. Dostluk denilince akla sevgi, paylaşma, fedakârlık, güven gibi temel değerler gelir. İçinde birçok değeri barındıran dostluk, çocukta diğer değerlerin oluşumuna katkı sağlayacak ve bu sayede sağlam kişiliğe ve güçlü bir kimliğe sahip bireyler yetiştirilmiş olacaktır.

3.1.3. Doğruluk

Doğruluk bireyin her durumda ve ortamda dürüst bir şekilde davranıp asla yalan söylememesi ve hile yapmamasıdır. Doğruluk davranışını ahlaki bir değer olarak küçük yaşlarda edinen bir birey hayatı boyunca bütün işlerinde dürüst olacak, doğruluktan asla ayrılmayacaktır.

Doğruluk değeri, bireyin küçük yaşlarda edinmesi gereken en önemli ahlaki değerlerdendir. Çocuğun kimlik inşasında çok önemli bir yere sahip olan doğruluk, II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında yer almıştır. "*Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*" Türkçe ders kitabında "Tilki ile Üzümler" metninde yiyecek bir şey bulamayan aç bir tilkinin nihayet bir asma yaprağıyla karşılaştığı zaman sergilediği tavır anlatılır. Olgun, büyük ve güzel üzümlerle dolu olan asma yaprağına ulaşamayan tilki: "Ne fena üzümler! Hepsi de koruk!"⁹⁵ diyerek isteyip de ulaşamadığı bir şeyin gerçek değerinden bahsetmek yerine sahip olamadıklarını kötülemeyi tercih etmiştir.

⁹³ A.g.e. , "Bir Refik", s. 191.

⁹⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 151.

⁹⁵ Emre, "Tilki ile Üzümler", s. 83.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında "Sözünde Durmak" isimli metinde kişinin verdiği sözü yerine getirmesinin ne kadar önemli bir davranış olduğu küçük Necmi'nin başından geçen bir olayla anlatılır. Küçük Necmi'nin annesi bir gün Necmi'yi evde bırakarak misafirlğe gider. Oğlunu da bahçede uslu uslu oynaması için tembihler. Necmi hiçbir şeye dokunmayacağı konusunda annesine söz verir. Necmi söz verdiği gibi bahçede bilyeleriyle oynamaya başlar; ancak bir süre sonra canı sıkılır ve eğlenmek için başka şeyler aramaya başlar.

"Küçük Necmi bahçedeki çeşmenin musluğunu açıp suyun akışını seyretmeyi düşündü: Suyu biraz akıttıktan sonra musluğu kapayacak, validesi de hiçbir şeyden haberdar olmayacaktı! Hem biraz su akıtmak o kadar büyük bir kabahat miydi?"⁹⁶

Necmi bu düşüncelerle musluğu açar. Başlangıçta suyun akışı çok hoşuna gider ama annesinin gelmesinin yakın olduğunu düşünerek suyu kapatmaya karar verir. Musluğu kapatmaya çalışır; ancak bunu bir türlü başaramaz. Suyun akışı artık Necmi'yi eğlendirmez, aksine Necmi gözleri yaşlarla dolarak ağlamaya başlar. Neyse ki o esnada annesi gelir ve musluğu kapatır. "Bu, küçük Necmi'ye bir ders oldu. Artık sözünde durmanın ne olduğunu öğrendi."⁹⁷ Yazar bu metinde kişinin verdiği sözü yerine getirmesinin ne kadar önemli bir davranış olduğunu Küçük Necmi'nin başından geçen bir olayı hikâye ederek anlatmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında doğruluk değerine doğrudan iki metinde yer verilmiştir. Metnin birinde gerçekleri söylemeyip doğruluktan ayrılan bir tilkinin başından geçenler hikâye edilirken diğer metinde küçük bir çocuğun verdiği sözde durmayıp doğruluktan ayrılırsa başına neler gelebileceği anlatılmış, çocuklara doğruluğun ne kadar önemli bir değer olduğu kavratılmaya çalışılmıştır.

3.1.4. İyilik

İyilik karşılık gözetmeksizin yapılan yardımdır. Her çocuk iyiliğe eğilimli olarak doğar. Sonra içinde yaşadığı toplumun, arkadaşlarının ve aldığı eğitimin etkisiyle çocuğun kimliği ya iyilik üzerine şekillenmeye devam eder ya da kötü huylar meydana gelir. "İyilik yapmak aslında herkeste olması gereken, insanların mutlu olmasını sağlayan özelliklerden birisidir. İyilik, hem iyiliği yapanı, hem de iyilikten nasiplenenleri mutlu

⁹⁶ A.g.e. , "Sözünde Durmak", s. 38.

⁹⁷ A.g.e. , s. 39.

eder."⁹⁸ Çocuk yetiştirmenin en önemli unsurlarından biri, yaradılış itibariyle iyiye meyilli olan çocuğun karakterini iyilik üzere şekillendirirken kötü huylardan korumaktır. Bu da ancak sistemli olarak çocuğa iyi alışkanlıklar kazandırmakla mümkündür.

İyilik değeri bireylere davranışlarla örnek olunarak kazandırılır. Bu nedenle de toplumda iyi bireyler yetiştirmek istiyorsak çocuklarımıza iyilik kavramını sözlerimizle değil davranışlarımızla göstermeliyiz. Aksi takdirde birey iyilik kavramını içselleştirip davranış hâline getiremez. "İyi şeylerin kendisi ile işbirliği yapmasını isteyen insanın önce kendisinin iyi olması gerekir."⁹⁹ Ayrıca çocuğa küçük yaşlardan itibaren iyilik yapmanın faydaları anlatılır ve bu konuda onlara davranışlarla örnek olunursa çocuk bencil olmaktan kurtulur. Bencil yetişen bireyler içinde yaşadıkları topluma ayak uyduramaz ve bir topluma ait olma duygusundan yoksun kalırlar. Bir toplumu ayakta tutan, milleti millet yapan en önemli unsurlardan biri hiç kuşkusuz aitik duygusudur. Bilindiği gibi çeşitli milletlerin yüzyıllarca bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti, bireylerin küçük yaşlardan itibaren iyilik değerini kazanması için gereken duyarlılığı göstermiştir. Bunu yaparken de devletin bizzat kendisi yardıma muhtaç insanlara yardım etmek için gerek açtığı kurum ve kuruluşlarla gerek tebaasına karşı iyi niyetli davranışlarıyla halka örnek olmayı başarmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında toplumu bir arada tutan bireyi bencillikten kurtarıp içinde yaşadığı topluma karşı duyarlı hâle getiren iyilik değerine çeşitli metinlerde yer verilmiştir. *Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri* Türkçe ders kitabında "İnsanların İyilikleri" isimli metinde insanların dünyaya aciz bir varlık olarak geldiği fakat insanların müşterek çalışmaları sayesinde bu acizliğin bertaraf edildiği anlatılır. Ayrıca topluluk hâlinde yaşamayan insanların vahşi kaldığını, bir arada yaşayan insanların ise medeniyeti meydana getirdiği dile getirilir:

"Cemaat hâlinde yaşamayan insanlar vahşi kalmışlardır. Ancak vâsi' bir cemaat hâlinde yaşamaya başlayan insanlar bir medeniyet hasıla getirebilmişlerdir. Vahşi insanlar büyük sefaletler çekiyorlar. Cemaat hâlinde yaşamak büyük bir nimettir."¹⁰⁰

⁹⁸ Nevzat Tarhan, *Aile Okulu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 46.

⁹⁹ A.g.e. , s. 46.

¹⁰⁰ Emre, "İnsanların İyilikleri", s. 84.

Metinde, medeniyetin gelişmesinin cemaat hâlinde yaşamaya bağlı olduğu anlatılmış ve cemaat hâlinde yaşamayan insanların çektikleri sıkıntılar dile getirilmiştir.

Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri Türkçe ders kitabında Tevfik Fikret'in "Halûk'un Bayramı" isimli şiiriyle iyilik değerinin önemi çocuklara etkileyici bir anlatımla kavratılmaya çalışılmıştır. Bu şiirde Tevfik Fikret özellikle kimsesiz ve öksüz çocuklar konusunda düşüncelidir:

"Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;

Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;

Biraz güzellensin;

Şu rû-yi zerd-i sefâlet!... Evet, meserrettir,

Çocukların payı lâkin senin sevincinle

Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle!"¹⁰¹

Şiirde bayramlık kıyafetlerini giyinmiş olan Haluk'un mutluluğunu gören Tevfik Fikret kimsesiz ve öksüz çocukları düşünür. Haluk'un yeni giysilerini çıkarmasını, bu giysileri biraz da öksüz ve kimsesiz çocukların giymesini ister. Fikret, oğlu Haluk'u küçük yaşlardan itibaren çevresine karşı duyarlı bir birey olarak yetiştirmeye çalışır. İyilik duygusuna sahip bireyler yaptıkları iyilikler sayesinde bencilikten kurtulur ve güçlü bir empati kurma yeteneğine sahip olurlar. Şiirde Haluk'a, çocukların en mutlu oldukları zamanlardan biri olan bir bayram gününde kendi mutluluğu ve neşesiyle yetinmek yerine etrafındaki çocuklara karşı da merhamet ve iyilik yapma duygularıyla yaklaşması gerektiği telkin edilir.

Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri Türkçe ders kitabında iyilik konusuna Harun Reşit ve ihtiyar bir Arap arasında yaşanan bir hadisede de değinilir. Harun Reşit ihtiyar bir adamın hurma ağacı diktiğini görür ve ihtiyarın yanına giderek: "Ya şeyh! Hurma ağacı kırk senede yemiş verir derler; sen ise ihtiyarsın, o hâlde intifa' edemeyeceksin ağacı dikip de ne yapacaksın?"¹⁰² diye sorar. Yaşlı adam Harun Reşit'in bu sorusuna: "Bu ağaçları bizden evvel gelenler mahza bizim için dikmişler. Ben de bunu kendim için değil, benden sonra gelecekler için dikiyorum."¹⁰³ diye cevap verir. Halife bu cevap

¹⁰¹ A.g.e. , "Halûk'un Bayramı," s. 86.

¹⁰² A.g.e. , s. 152.

¹⁰³ A.g.e. , s. 152.

karşısında çok memnun olur ve yaşlı adama ihsanda bulunur. Yaşlı adam ise yaptığı iyiliğin karşılığını daha şimdiden görmeye başladığını söyleyerek Allah'a şükreder.

Kimlik inşasında oldukça önemli olan ve toplumdaki bireyleri bir arada tutan iyilik değerine II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'daki metinlerde de yer verilmiştir. "Afife'nin Kirazları" isimli metinde iyi bir çocuğun sergilemesi gereken örnek bir davranış hikâye edilir. Afife'ye annesi yemesi için kiraz verir ve komşunun küçük oğlu Ali'nin kendisiyle oynamaya geleceğini söyler. Afife buna çok sevinir, Ali geldikten sonra: "Gel Ali gel! Bak ne güzel kirazlarım var, beraber yiyeceğiz."¹⁰⁴ diyerek kirazları eşit şekilde pay etmeye başlar. Kirazları eşit şekilde payladıktan sonra tabakta kalan büyük kirazı Afife Ali'ye verir. Daha sonra Ali'ye bu kirazlardan akşamda yiyeceğini söyler. Ali ise annesinin parası yetişmediği için kiraz alamadığını belirtir. Afife bunun üzerine kendi kirazlarından üç tanesini Ali'ye verir. Yazar metnin sonunda Afife'nin yaptığı bu iyiliği överek çocukların Afife'yi örnek almalarını ister.

"Afife iyi bir kızdır. Aç olmadığı gibi yalnız kendini de düşünmez. Bakınız, kirazlarını taksim ederken Ali'ye dört tane fazla verdi. Siz de küçük arkadaşlarınızı davet ettiğiniz zaman, Afife'yi aklınıza getirerek onun gibi yapınız."¹⁰⁵

Bu metinde Afife elindekileri arkadaşıyla paylaşmakla kalmıyor, evlerinde kiraz olmadığını öğrendiği zaman kendine ait olan kirazlardan da arkadaşına veriyor. Metinde sergilenen bu örnek davranışı bizim de hayatımızda uygulamamız isteniyor.

Millî Kıraat'ta yer alan "Üç Dost" isimli metinde ise vaktiyle üç dostu olan bir adamdan bahsedilir. Bu adamın iki dostuyla arası çok iyidir; ancak üçüncüsüyle arası o kadar iyi değildir. Bir gün bu adamın üstüne bir suç atılır. Adam da suçsuzluğunu ispat etmek için dostlarından yardım ister. Birinci dostu işi olduğunu söyler ve mahkemeye gelmez. İkincisi mahkeme kapısına kadar gelse de hükümdarı kızdırmaktan korkarak şahitlikten vazgeçer. Üçüncü dost ise mahkemeye giderek arkadaşını çok iyi şekilde müdafaa eder ve arkadaşı beraat eder. Bu hikâyede insanın üç dostu olduğu anlatılır:

"Birincisi paradır ki insan öldüğü zaman onu derhal terk eder. İkincisi ebeveyn ve akrabadır ki insanı mezara kadar götürüp orada bırakırlar.

¹⁰⁴ Köprülü, "Afife'nin Kirazları" *Millî Kıraat*, s. 56.

¹⁰⁵ A.g.e. , s. 57.

Üçüncü ve en hakiki dosta gelince, bu, insanın dünyada iken yaptığı iyilikler, hem cinsine gösterdiği fedakârlıklar, vatanına, milletine ettiği hizmetlerdir. Ahirette insana hüsn-i şehadet edecek, ona azap çekirmeyecek olan yegane dost budur."¹⁰⁶

Metinde insanın en hakiki dostunun ve onu kurtuluşa götürecektir asıl şeyin hayatı boyunca yaptığı iyilikler olduğu anlatılmıştır. Bireyi içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olduğu fark etmesini sağlayan ve bir toplumun fertlerini birbirine bağlayan iyilik değeri bir milleti ayakta tutan en önemli değerlerdendir. "İyilik yapan kişi kendini mutlu ve güvende hisseder, insanlar arasında güven duygusu, kendisinde ise yardımlaşma duygusu artar."¹⁰⁷ Bu nedenle iyilik değerinin çocuklara erken yaşlardan itibaren benimsetilmesi ve kişiliğinin bir parçası hâline getirilmesi gerekir. İyi alışkanlıklara ne kadar erken başlanırsa sonuç o kadar mükemmel olur. Nitekim II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında iyilik konusuna gereken önem verilmiş ve iyilik değerinin çocuklara benimsetilmesi için gerekli hassasiyet gösterilmiştir.

3.1.5. Adil Olma

Evrensel bir değer olan adalet, bireylerin yaşadıkları toplumdaki huzur ve refahı sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Adalet, insanları doğru davranmaya, doğru düşünmeye yönlendirir ve toplumun bütün kesimlerinde belirleyici bir rol oynar. Çünkü toplumsal düzen, huzur ve barış ancak adaletle sağlanır.

Adalet kavramı insan hayatında çok önemli bir yere sahiptir ve toplumsal düzenin sağlanması için gereklidir. Adil olma "Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli"¹⁰⁸ demektir. Toplumda huzur ve refahın sağlanması için bireylere her zaman adalet duygusuyla yaklaşılmalı ve toplumdaki bireylere karşı adil olunmalıdır. "Çocuk terbiyesinin en can alıcı noktası adalet duygusudur."¹⁰⁹ Geleceğin teminatı olan çocuklarda adalet duygusu sağlanması toplumun huzur ve mutluluğunun bir nevi teminatıdır. Çünkü gelecekte toplumu yönetecek, adaletle hükmedecek olan bugünün çocuklarıdır.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'ta adaletle hükmedip doğruluktan ayrılmayan bir hükümdar anlatılır. Vaktiyle Harun El-Reşit isminde büyük,

¹⁰⁶ A.g.e. , "Üç Dost", s. 137.

¹⁰⁷ Tarhan, s. 47.

¹⁰⁸ *Türkçe Sözlük*, s. 23

¹⁰⁹ Adem Güneş, *Çocuk Terbiyesinde Doğru Bilinen Yanlıklar*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, s. 172.

kudretli ve gayet adil bir İslam padişahı kendisi için muhteşem bir saray yaptırmaya başlar. O zamana kadar hiçbir padişah böylesine büyük ve güzel bir saray yaptırmamıştır. "Dünyanın bu en güzel binası karşısında fakir bir köylünün çirkin ve eski kulübesi vardı ki sarayın ziynet ve haşmetini adeta ihlal ediyordu."¹¹⁰ Harun Reşit bu durum karşısında köylüyü huzuruna çağırarak ona bir kese altın verir ve kendisine başka bir yerde daha büyük bir ev yaptırmasını söyler. Fakat köylü bu kulübenin ailesinin tek yadigarı olduğunu söyleyerek padişahın teklifini reddeder. Köylünün bu sözleri karşısında vezirler çok sinirlenir; ancak Harun Reşit bir müddet sessiz kaldıktan sonra köylüye şu sözleri söyler:

"– Pekâlâ, kulüben sende kalsın. Kalsın ki yarın ben öldüğüm zaman buradan geçenler sarayıma bakarak büyüklüğümü ve karşısındaki kulübeye bakarak da tebaamın hakkına kadar gözettiğimi anlasınlar."¹¹¹

Harun Reşit'in bu sözlerini dinleyen vezirler, padişahın kendisinde sonra tahta geçecek hükümdarlara vermek istediği dersi anlarlar: "Adil padişah bu büyük hareketle bir padişahın böyle tebaasının hakkına tecavüz etmeyeceğini göstermek istemişti."¹¹² Padişahın bu davranışıyla halkın ona olan güveni daha da artar ve toplumda adaletle hükmedildiği kanısına varılır. Bu sayede kişiler hakkında verilen karar her ne olursa olsun insanlarda isyan ve öfke duygusu uyanmaz. Çünkü bilinir ki verilen kararda hak hukuk gözetilmiş adaletle hükmedilmiştir. "Hak, adalet, özdenetim gibi kavramlar ve ahlâk ilkeleri çocuğun zihnine küçük yaşlarda yerleşirse çocuk çok daha sağlıklı ve mutlu bir birey olur."¹¹³ Osmanlı Devleti'nde çocuklara kazandırılması gereken en önemli davranışlardan biri adaletli olmaktır. "Medeni toplumları diğerlerinden ayıran en büyük özellik hakka saygıdır. Bu bilinç küçük yaşlarda yeşertilmelidir."¹¹⁴ Adalet duygusu devletlerin uzun yıllar boyunca güçlü bir şekilde ayakta kalmasını sağlar. Adaletle hükmedilmeyen toplumlar hiç kuşkusuz yıkılmaya mahkumdur. Yukarıda bahsedilen "Köylü ile Padişah" metninde de padişah adaletle hükmederek insanlara adaletin ne kadar önemli bir değer olduğunu göstermeye çalışmıştır.

"Osmanlı Devleti adaleti, sisteminin hem hareket noktası olarak almış, hem de sisteminin merkezine koymuştur. Bunun için adalet mülkün temelidir

¹¹⁰ Köprülü, "Padişah ile Köylü", *Millî Kıraat*, s. 68.

¹¹¹ A.g.e. , s. 69.

¹¹² A.g.e. , s. 69.

¹¹³ Tarhan, s. 41.

¹¹⁴ A.g.e. , s. 39.

ilkesi yönetim anlayışının veciz bir ifadesi olarak zihinlere yer etmiştir. Bizans İmparatorluğunun ve Balkanların anarşi içinde olduğu bir dönemde Osmanlı fütuhatının hızla ilerlemesinde ve sınırlarının genişlemesinde Osmanlı adaletinin önemli bir rol oynadığı tarihçiler tarafından kabul edilen bir husus olduğu bilinmektedir."¹¹⁵

Adalet, insanlar arasında dengeyi sağlar. Adaletin olmadığı bir toplumda birlik ve beraberlikten söz etmek mümkün değildir. Toplumda adaletin sağlanması için devletin koyduğu kanunlar yeterli değildir. Çünkü insanlar adalet duygusuna cezalandırılmamak için değil gerçekten bu değerın önemine inandıkları için riayet etmelidir. Herkesin adil olma değerini benimsediği ve buna uygun davrandığı bir toplumda muhtemelen yasaları uygulamaya gerek duyulmayacaktır. Bu sebeple toplumu oluşturan bütün bireylere küçük yaşlardan itibaren adil olma davranışı kazandırılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca güçlü bir şekilde ayakta kalmasının en önemli sebeplerinden biri himayesinde yaşayan bütün insanlara ayırım yapmadan adalet duygusuyla hükmetmesidir. Bu nedenle II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında adalet duygusuna yer verilmiştir.

3.1.6. Kanaat

Kanaat, "elindekiden hoşnut olma, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum"¹¹⁶ olarak tanımlanır. Kanaatkâr olan insan her zaman elindekiyle yetinmesini bilir ve en küçük şeyden bile mutlu olabilir. Kanaatkârlık zıttı ise açgözlülüktür ki böyle insanlar elindekiyle yetinmeyi bilmez ve hep daha fazlasını ister. Bu nedenle toplumu oluşturan bireylere küçük yaşlardan itibaren kanaatkârlık değerinin kazandırılması mutlu ve huzurlu bir toplum için son derece önemlidir.

Çocuk küçük yaşlardan itibaren elindekiyle yetinmeyi bilir ve kanaati kişiliğinin bir parçası hâline getirirse ilerde karşılaştığı zorluklarla kolayca mücadele eder. Her durumda hâline şükreder. Aksi takdirde sürekli daha fazlasını isteyen, elindekilerin kıymetini bilmeyen ve isteklerine ulaşma pahasına toplumsal değerleri hiçe sayan insanlar yetişir ve böyle bireyler hem kendine hem topluma büyük zararlar verir. Kanaat, iyi ahlakın kaynağı olduğu gibi aynı zamanda insana huzur ve mutluluk veren önemli bir değerdir.

¹¹⁵ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, Aralık 2007, s. 3

¹¹⁶ *Türkçe Sözlük*, s. 1057.

Osmanlı İmparatorluğu, II. Meşrutiyet döneminde ciddi toprak kayıpları yaşamış ve ekonomik açıdan zayıflamıştır. Osmanlı artık eskisi gibi zengin değildir. Bu nedenle devletin içinde bulunduğu zor şartlar halkı da olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Türk milletinin önemli özelliklerinden biri de şüphesiz kanaatkâr olmasıdır. Osmanlı Devleti Türk halkının kanaatkârlığı sayesinde bu zor zamanları daha az hasarlarla atlatabilmiştir.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında kanaat, üzerinde en çok durulan değerler arasında yer almıştır. Bu kitapta kanaatkârlıktan direkt bahseden üç metin yer almaktadır. Bu metinlerden ilki "Eşek ile Ağustos Böceği"dir.

Metnimizin kahramanlarından eşek, kırlarda gezerken ağustos böceklerinin ince ve güzel sesini duyar. O zaman kadar ağustos böceklerinin sesini duymamış olan eşek bu sesi çok beğenir ve onlara imrenir. Kendi kendine: "– Hele bir tecrübe edeyim, belki ben de ötebilirim! der. Fakat birkaç kere "hey, he hey, he, hey he" diye bağırdıktan sonra, sesini kendisi de beğenmedi."¹¹⁷ Bu duruma çok üzülen zavallı eşek, ağustos böceğini bularak şarkıyı ondan öğrenmeye karar verir. Biraz dolaşan genç eşek yolda iki ağustos böceğine rast gelir. Ağustos böcekleri de eşekle eğlenmek için hiçbir şey yemediklerini, seslerinin bu sayede güzel olduğunu söylerler. Buna inanan eşek sesinin güzel olması için hiçbir şey yemez. Bir süre sonra sesi iyice kesilir; çünkü açlıktan ölmüştür.

Görüldüğü gibi bu metinde çocuklara her bireyin farklı kişisel özelliklere sahip olduğu ve kişilerin başkalarına imrenmek yerine kendi özellikleriyle mutlu olmaları gerektiği mesajı verilmiştir. Çünkü kişi sadece sahip olduğu maddi şeylere kanaat etmez. Bireyler aynı zamanda sahip olduğu farklı özellik ve yeteneklere de kanaat edip bu yetilerini en iyi şekilde kullanmayı bilmelidir. Aksi takdirde kişi bazı hevesleri uğruna sahip olduğu özelliklerini de kaybedebilir. Nitekim metninizdeki eşeğin acı sonu bu durumu en iyi şekilde özetlemektedir.

"Eşek ile Ağustos Böceği" metniyle benzer bir kurguya sahip olan "Kurbağa ile Sazlar" metninde de elindekilerin kıymetini bilmeyen kurbağaların acı sonu anlatılır. Kendi hâlinde bir bahçenin köşesinde sessizce yaşayan birkaç kurbağa gölün her tarafını sazlar ve kamışlar kapladığı için kimsenin kendilerini göremediklerinden yakınırlar. İçlerinden en genci şöyle der:

---

¹¹⁷ Köprülü, *Millî Kıraat*, s. 24.

"– Biz ne zavallı mahlûklarız. Burada sazların, kamışların içinde kendimizi kimseye göstermeden yaşıyoruz. Tabiat bize bu güzel yeşil renkler, etraflı altın çizgili büyük gözleri beyhude vermiş oluyor. Onları kime gösterebiliyoruz? Görüyorsunuz ya ne bedbaht mahlûklarız." ¹¹⁸

Bir gün bahçenin sahibi küçük gölün yanından geçer ve adamlarına bataklığa dönen bahçesini temizlemelerini emreder. Bahçıvan derhal gölün çamurlarını temizler ve sazları, kamışları keser. Genç kurbağalar başlangıçta bu durumdan memnun olsalar da saz ve kamışlar kesildiği için uzun bacaklı su kuşları onları kolayca avlarlar. Diğer metnimizle benzer şekilde elindekilerin kıymetini bilmeyen kurbağaların sonu felaket olur.

"Bir At Nalının Kıymeti" adlı metinde de kanaatin önemi vurgulanmıştır. Bir gün bir köylü ve oğlu şehre giderken köylü yolda kırık bir at nalı görür ve oğluna onu yerden almasını söyler fakat oğlu onu dinlemeyerek: "Bir at nalı için yere eğilmem." ¹¹⁹ der.

Bunun üzerine köylü o at nalını kendisi alır ve cebine koyar. Yolda rastladığı nalbant dükkanına girerek nalı satar ve sattığı parayla da kiraz alır. Köylü ve oğlu yollarına devam ederler; ancak hava çok sıcaktır. Köylünün oğlu Hasan neredeyse susuzluktan ölecektir. Önde giden köylü mahsus bir kiraz düşürür, Hasan onu alır ve yer. Köylü, yol boyunca kiraz düşürmeye devam eder ve oğlu da her defasında tekrar eğilerek kirazları toplar. Sonunda köylü oğluna dönerek tebessümle: "Eğer at nalını yerden almak için bir defa eğilmiş olsaydın, kirazları almak için yüz defa eğilmeyecektin." ¹²⁰ der. Kıymetsiz gibi görülen, çocuk tarafından önem verilmeyen kırık bir at nalının aslında ne kadar önemli olduğu ve insanın işine yaradığını köylü, oğluna verdiği dersle çok güzel anlatmıştır. Böylece bu metni okuyan çocuklar elindeki şeylerin kıymetini bilip hiçbir şeyi küçümsememeleri gerektiğini küçük yaşlardan itibaren öğrenir.

Kanaat etmenin ne büyük saadet olduğunu anlatan en güzel hikâyelerden biri de "Hint Padişahı ile Köylünün Gömleği"dir. Hint padişahlarından biri bir gün hastalanır ve derdine çare bulana mülkünün yarısını bağışlayacağını söyler. O zamana kadar ne kadar büyük hekim varsa hepsi bir araya gelir ama yine de padişahın derdine çare bulamaz. Çünkü padişahın hastalığı bilinen hastalıklardan değildir. Padişah sürekli kederlidir ve kendini dünyanın en bahtsız insanı olarak görmektedir. Padişah bu dertten kurtulmak için bir gün büyük masraflarla uzak bir memleketten bir hekim getirtir. Hekim çare

¹¹⁸ Ag.e., "Kurbağa ile Sazlar", s. 112.

¹¹⁹ A.g.e., "Bir At Nalının Kıymeti", s. 29.

¹²⁰ A.g.e., s. 30.

olarak memleketin içinde mesut bir adam bulunarak bu adamın gömleğinin padişaha getirilmesini ister. Padişahın gömleği giyer giymez iyi olacağını belirtir. Padişah bu çareye razı olur. Hindistan'ın her tarafını gezen adamları bir türlü mesut bir insan bulamaz. Kimi sağlıklı ama fakir kimi de zengin ama hastadır.

Padişahın oğlu bir akşam bir kulübenin önünden geçerken şu sözleri işitir: "– Bugün iyi çalıştım, iyi yedim, şimdi de uyuyacağım: Evimde çocuklarımla beraber alâ yaşıyorum. Neyim eksik? Dünyanın en mesut adamı benim."¹²¹ Bu sözleri işiten padişahın oğlu hemen köylünün yanına gider ve köylünün gömleğini verdiği takdirde ona istediği kadar para vereceğini söyler. Köylü bu duruma çok şaşırır. Çünkü dünyanın en mesut adamının gömleği yoktur.

Bu metinde istediği her şeyi elde edebilecek güce sahip olan bir padişahın bedbahtlığı ile üzerine giyecek gömleği dahi olmayan fakir bir köylünün saadetinin anlatılması oldukça manidardır. Çünkü kanaat, insanların ömür boyu mutlu olmalarını sağlayan çok önemli bir değerdir. Çocuk eğer bu değerini önemini küçük yaşta idrak eder ve kanaatkâr bir birey olarak yetişirse hem kendi mutluluğunu hem de içinde yaşadığı toplumun mutluluğunu teminat altına almış olur. Çünkü önemli olan bireyin hayatında çok şeye sahip olması değil, elindekiyle yetinmeyi bilmesidir. Nitekim yazar, bu hikâyeye kanaatin ne kadar büyük bir saadet olduğunu çocuğun yaşına ve gelişim özelliklerine uygun bir anlatımla başarılı bir şekilde açıklamıştır.

Kanaatkâr insan istediklerine ulaşmak için elinden gelen tüm çabayı gösterir; ancak isteklerine ulaşamazsa elindekiyle yetinir, sahip oldukları için şükreder. Yukarıda bahsedilen metinlerimizde de bu önemli nokta üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Toplumda düzeni, huzuru ve mutluluğu sağlayan önemli değerlerden biri hiç kuşkusuz kanaattir. Kanaat hem toplumun hem de bireyin mutluluğu için oldukça önemli bir değere sahiptir. Nitekim II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında bu konuya hassasiyetle değinilmiş ve bu değerini çocuğun kişiliğinin bir parçası hâline gelmesi için çaba sarf edilmiştir.

3.1.7. Saygı

Saygılı olmak bir bireyin sahip olması gereken en önemli özelliklerden biridir. Saygılı olmak bireyin gerek aile hayatında gerekse de toplumsal ilişkilerinde çok önemlidir. "Saygılı olmak iyi bir insanın taşıması gereken temel özelliklerden birisidir. Saygı

¹²¹ A.g.e. , "Hint Padişahı ile Köylünün Gömleği", s. 95.

insanın kendi kişiliği ile başkalarının kişiliğinin arasındaki sınırı bilip o sınırı aşmaması, kendi aleyhine dahi olsa başkasının hakkına, hukukuna özen göstermesidir."¹²² Bireylerin küçük yaşlardan itibaren çevresindeki insanlara karşı saygılı olmayı öğrenmesi gerekir. Bu noktada en büyük görev hiç şüphesiz ailelere düşmektedir. Aileler çocuklarına saygılı olmayı öğretirken çocuğun hem kendi hakkını korumayı hem de karşısındaki insanın hakkına riayet etmeyi öğretmesi gerekir. Çocuklarda saygı duygusu geliştirildiği zaman çocuk benmerkezci yaklaşımdan uzaklaşarak çevresine karşı duyarlı bir birey olarak yetişir.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında "Başkalarını Düşünmeli" isimli metnimizin kahramanları Arif ile Hüsniye'nin evde canları çok sıkılır. Çünkü annelerinin başı akşamdan beri ağrıaktadır ve babası sabah evden ayrılırken iki kardeşe annelerini rahatsız etmemelerini tembihlemiştir. Ancak çocukların canı sıkılınca Arif oyun oynamayı teklif eder. Hüsniye ise annesi rahatsız olduğu için sessizce oynayabileceklerini söyler. Hüsniye'nin bu sözlerine sinirlenen Arif bağırarak tepinmeye başlar. Çocukların sesinden rahatsız olan anne:

"– Nedir bu gürültü? Benim hasta olduğumu hiç düşünmüyor musun?"¹²³ diye Arif ve Hüsniye'ye kızar. Arif ise yaptığı davranışın annesini rahatsız edeceğini düşünmediği için annesinin bu sözleri üzerine yaptığı davranıştan çok utanır. Arif ve Hüsniye annelerini rahatsız etmemek için odalarına giderler. Babaları, akşam eve geldiğinde çocuklarının bu davranışlarından çok memnun olduğunu belirterek onları cuma günü gezmeye çıkaracağını söyler. Görüldüğü gibi metnimizde anne ve baba çocuklarını hem çevresindeki insanlara karşı saygılı olmaları gerektiği konusunda uyarıyor hem de çocukları uygun davranışları sergiledikleri zaman onları gerektiği şekilde ödüllendiriyorlar.

"Büyüklere Hürmet" isimli metinde de Naciye ve onun yaşlı babaannesine duyduğu saygı anlatılır. Naciye'nin seksen beş yaşındaki babaannesinin ne elleri tutmakta ne de gözleri doğru dürüst görmektedir. Ancak torununu çok seven yaşlı kadın ona süslü elbiseler dikmeye çalışır. Bir gün Naciye babasının yeni aldığı bebeğiyle oynarken babaannesinin koltuğundan titreye titreye kalktığını görür ve onun süt içmek istediğini anlar. Babaanesi Naciye'yi rahatsız etmek istememiş kendi işini kendi görmeye çalışmıştır. Akıllı Naciye hemen oyuncağını bırakıp babaannesinin yanına koşar:

¹²² Tarhan, s. 42.

¹²³ Köprülü, "Başkalarını Düşünmeli", *Millî Kıraat*, s. 15.

"– Rahatsız olmayınız büyükanneciğim, ben şimdi sütünüzü getiririm."¹²⁴ diyerek odadan ayrılır. Bir müddet sonra büyük bir nezaketle büyükannesine sütü getirir. Naciye'nin bu davranışından oldukça memnun olan yaşlı kadın ona uzun uzun hayır duaları eder.

"Kanaat göstermenin, akıl ve hırs dengesinin, nezaketin, ölçünün, saygının, fedakârlığın, paylaşmanın, becerinin, el emeğinin baş tacı yapıldığı günlerden gelen bugünün nine ve dedeleri bu değerleri torunlarına aktarmaya çalışarak ayrıca bir terbiyeci rolü oynamaktadırlar."¹²⁵

Çocuklara kazandırılmak istenen davranışların kalıcılığını sağlamak için büyüklerin öncelikle bu örnek davranışları kendilerinin sergilemesi gerekir. Nitekim metnimizde ilerleyen yaşına rağmen babaanne, torununu rahatsız etmemek için sütünü kendi almaya çalışmıştır. Yani torununu bir birey olarak görüp onun kişiliğine saygı göstermiştir. Çocuk da sergilenen bu davranışa duyarsız kalmamış, büyük bir hürmetle babaannesine yardım etmiştir.

"Çocuklara saygı eğitimini hak duygusuyla birlikte vermeliyiz. Çocuk hem kendi hakkını talep etme, hak arama becerisini kazanmalı, hem de başkasının hakkına zarar vermeme bilincini benimsemelidir. Çocuğa körü körüne itaat alışkanlığı kazandırmak yerine doğru olana, hakka, akla uygun olana saygı alışkanlığı kazandırılmalıdır."¹²⁶

Çocuğun kişilik gelişiminde ve kendine ait bir kimlik oluşturmasında çok önemli bir kavram olan saygı değeri II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında çocukların seviyelerine uygun bir şekilde verilerek çocuklara saygı değeri kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.2. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Toplumsal Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü

Toplum, aynı topraklar üzerinde yaşayan, birbirlerine karşı birtakım sorumlulukları olan bireylerin bir araya gelmesiyle oluşur. Toplumun varlığını sorunsuz bir şekilde devam ettirmesi için toplumu oluşturan bireylerin sahip olması gereken birtakım değer yargıları vardır. Toplumu ayakta tutan en önemli unsurlardan olan değerler insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerine yön verir. Bireyler bu değerleri küçük yaştan itibaren benimseyip

¹²⁴ A.g.e. , "Büyüklerle Hürmet", s. 18.

¹²⁵ Apuhan, s. 49.

¹²⁶ Tarhan, s. 43.

kişiliğinin bir parçası hâline getirirse toplumsal düzen ve huzur sağlanmış olur. II. Meşrutiyet döneminde de toplumsal değerlerin çocuklara benimsetilmesi konusunda Osmanlı Devleti oldukça hassas davranmış ve geleceğin teminatı olan çocuklara, toplumsal değerlerin özellikle ders kitapları aracılığıyla kazandırılması amaçlanmıştır.

3.2.1. Ailenin Önemi

Aile toplumu oluşturan en küçük yapı taşıdır. Toplumlar sağlam aile yapılarıyla gelişir ve güçlü devletleri oluşturur. Toplum, aile kurumu sayesinde oluşur ve gelişir. Bu nedenle sağlam aile yapısına ve dolayısıyla da sağlam bir topluma sahip olmak için çocukların ailede ve okulda aldığı eğitim oldukça önemlidir. "Anne babanın kişiliği, aile ortamını bütünüyle çevreler. Bu kişiliğin küçücük bir müdahalesi bile aile ortamını oluşturan parçaların yer değiştirmesine, alt üst olmasına sebep olabilir veya parçaların doğru bir bütünlüğe kavuşmasını sağlayabilir."¹²⁷ Çocukların kimlik oluşumunda önemli olan temel değerler ailede edinilir. Çocuk içinde yetiştiği ailede doğruluk, çalışkanlık, merhamet gibi temel duyguların yanı sıra millî ve dinî değerleri edinir.

"Ailelerin çocuk yetiştirirken gözetmesi, çocuğa kazandırması gereken başlıca özellikleri -dürüstlüğü, çalışkanlığı, hak duygusuna sahip olmayı, başkalarına ve kendine saygı duymayı, merhametli ve vefalı olmayı vs.-tek bir kavramla, ahlâklı olma ilkesiyle ifade edebiliriz."¹²⁸

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında ailenin bu birleştirici ve temel ahlaki değerleri benimsetmedeki işlevinden yararlanılmıştır.

"Bu dönemde millî devletin kurulması sürecinde aile, toplumun en küçük yapıtaşı olması sebebiyle en çok üzerinde durulan kurumdur. Bir diğer önemli konu da çocukların geleceğin Türkiye'sinin kurucusu ve idamesini sağlamada yetiştirici unsurun önce ailede başlaması sonra da okulla tamamlanması nedeniyledir."¹²⁹

Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri kitabında Ali Ulvi tarafından kaleme alınan "Kardeş Sevgisi" şiirinde kardeşlerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği anlatılmıştır:

¹²⁷ Apuhan, s. 20.

¹²⁸ Tarhan, s. 107.

¹²⁹ Karaca, s. 214.

"Gece gündüz beraber
Gezerler, yer içerler..
Oyun bile ayırmaz."¹³⁰

Şair, iki kardeşin uslu ve birbirlerine bağlı olduğunu belirtmiştir; ayrıca kardeşlerin sürekli beraber hareket ettiklerini söyleyerek kardeşlerde olması gereken özellikleri sezdirmeye çalışmıştır. Şiiri devamında ise şair kardeşlerde olması özellikleri anlatmaya devam etmiştir.

"Kitap, resim, oyuncak;
Bahçedeki salıncak,
Yetişmiş kiraz dalı
Onların ortak malı!
Vücut iki, yürek bir
Böyle olan sevilir..¹³¹

Şiirin bu bölümünde ise şair kardeşlerin bütün eşyalarını paylaşması gerektiği belirtilerek kardeşler arasında birlik ve beraberliğe vurgu yapılmıştır. Bilindiği gibi paylaşım duygusu bireyi bencillikten kurtaran, insanlar arasındaki sevgi ve bağlılığı güçlendiren bir değerdir. Bu nedenle şiirimizin son kısmında bu duygunun vurgulanması çocuk kimliğinin oluşumu açısından oldukça önemlidir.

Aile en genel tanımıyla anne, baba ve çocuklardan oluşan bir yapıdır. Bu yapının sağlıklı işleyebilmesi için ailedeki bütün bireylere farklı görevler düşmektedir. Ailedeki herhangi bir bireyin görevini yerine getirmemesi durumunda ailede birtakım aksaklıklar ve huzursuzluklar meydana gelir. *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri* Türkçe ders kitabında "İyi Bir Baba" isimli parçada bir babanın evlatları için gösterdiği çaba anlatılır.

Demirci Ahmet usta oldukça sıcak bir havada, dükkanında alnından terler aka aka demir dövmetedir. Alnındaki terleri silen ustanın aklına o an çok küçük olan iki çocuğu gelir. Onları düşünürken sevincinden gülümser ve kendi kendine: "– İki küçük çocuğum için çalışayım, çalışayım... Ziyadece yorulacağım. Fakat daha çok para kazanacağım. Onları

¹³⁰ Sander, "Kardeş Sevgisi", s. 7.

¹³¹ A.g.e. , s. 7.

etsiz, ekmeksiz bırakmayacağım."¹³² der. Ahmet usta daha sonra eline çekicini alarak kızgın demirleri dövmeye devam eder.

Görüldüğü gibi metinde bir babanın evlatları için, onların geçimini sağlamak için çok zor koşullarda canla başla çalıştığı anlatılmaktadır. Böyle bir ailede büyüyen çocukların hiç kuşkusuz sevilme, ait olma gibi temel duyguları yeterince doyurulur. Metinde ayrıca iyi bir babanın sahip olması gereken özelliklerden de bahsedilmiş, Ahmet ustanın çalışkanlığı ve fedakârlığı üzerinde durulmuştur. Çocuk bu metin sayesinde hem iyi bir babanın sahip olması gereken özellikleri kavrar hem de bir babanın evlatları için neler yapabileceğini görür. Böylece de ilerde sağlam bir kişiliğe sahip birey olmanın ilk adımları atılmış olur.

Babaların ailesinin geçimini sağlamak için büyük bir özveriyle çalıştığını gösteren metinlerden biri de "Akşamlar Hayrolsun"dur. Yazar çocuklara havanın iyice kararıp gece vakti olmasıyla birlikte doğadaki canlıların, ırmakların, tarların, ormanların uykuya daldığını söyler. Çocukların oyunlarını bırakıp uykuya dalarken annelerin uyanık kaldığını belirtir. Ancak birçok baba henüz eve gelmemiştir; çünkü hâlâ ailesi için çalışmaktadır. "Çocuklar! Böyle her şey derin bir uykuya daldığı zaman babalarının dışarıda kimler için çalıştığını biliyor musunuz? Hep sizin için! Uyuyan küçük kardeşler, anneler, babalar: Akşamınız hayrolsun!"¹³³ Yazar, gece vakti herkes uykudayken babaların çocukları için çalıştığını vurgulayarak babaların evlatları için yaptığı fedakârlıklara dikkat çekmeye çalışır.

Anne ve babanın evlatları için ne kadar büyük fedakârlıklara katlandıkları gösteren bir diğer metnimiz *Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri* isimli kitabımızda yer alır. "Ebeveyne Muhabbet" isimli metinde annelerin çocukları için daima zahmet çektikleri ve çocuklarını çok sevdikleri anlatılmaktadır. Aynı şekilde babaların da evlatlara ekmek parası kazanmak için sürekli çalıştıklarına değinilmektedir. Ayrıca metinde yazar, anne babaların bu fedakârlıklarına karşılık çocuklara "Valide ve pederinizi şefkatle sevmelisiniz. Onlara karşı samimi bir hürmet beslemeli ve onları mesut etmek için hiçbir şeyi ihmal etmemelisiniz."¹³⁴ diyerek onlara tavsiyede bulunmaktadır. Metnin devamında anne ve babaların çocuklarının mutluluğu için elinden gelenin en iyisini

¹³² A.g.e. , "İyi Bir Baba", s. 70.

¹³³ A.g.e. , "Akşamlar Hayrolsun", s. 79.

¹³⁴ Emre, "Ebeveyne Muhabbet", s. 37.

yapmaya gayret etmesine karşılık olarak çocukların da aynı şekilde ebeveynlerini büyük bir şefkatle sevmeleri, onlara saygı duymaları ve aynı zamanda da onları mutlu etmek için çaba sarf etmeleri istenmiştir.

Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri Türkçe ders kitabında anne, baba sevgisinin yanı sıra kardeş sevgisi üzerinde de durulmuştur. "Küçük Kardeşim" isimli metinde bir çocuğun küçük kardeşine duyduğu sevgi anlatılır. "O kadar latif, o kadar munis olan bu bebeği çok seviyorum."¹³⁵ sözleriyle bir çocuğun küçük kardeşine karşı hissettiği içten sevgiyi dile getirilir.

Çocuğun kişiliğinin oluşumunda ve gelişiminde en önemli kurum ailedir. Çocuğun ailede sevilme, bir grubun üyesi olma gibi birtakım temel duygulara sahip olması gerekir. Çünkü ait olma ve sevgi duygusuna sahip olan çocuk sağlam bir kişiliğe sahip olarak topluma katılır. "Çocuk fark edildiği, saygı ve sevgi gördüğü, her durumda ilişkinin tabii akıcılığı içinde ilgi ile karşılaştığı bir ailede, aile bütünlüğü içinde yer alır, oradan kopmaz."¹³⁶ Bu da toplumun daha huzurlu, mutlu ve güçlü olmasını sağlar. Aile toplumun özünü teşkil ettiği için bir toplumun aile yapısı ne kadar sağlamsa toplum da o kadar güçlüdür.

Güçlü ve huzurlu bir toplumun temelini teşkil eden ailede; anne, baba ve çocukların karşılıklı sevgi ve saygı içerisinde olması gerekir. Aile bağlarının sağlam ve sağlıklı olması için bu çok önemlidir. Anne, baba ve çocuklar arasındaki sevgi ve saygı hiç şüphesiz aile büyükleri için de gösterilmelidir. Çocuk küçük yaşlarda sevgi ve saygı gibi temel değerleri öğrenmezse ileri de bu değerlerden yoksun bir birey hâline gelir.

Millî Kıraat'ta bu konunun önemi "Tahta Çanak" isimli metinle kavratılmaya çalışılmıştır. Vaktiyle elleri tutmaz, gözleri görmez, kulağı duymaz bir ihtiyar vardır. Sofrada yemek yerken kaşığı zor tutar, çoğunlukla da yemeği sofraya dökerdi. Oğlu ve gelini bu durumdan iğrenir ve bir süre sonra ihtiyar adamı sofraya oturtmamaya başlarlar. Toprak bir çanak içine kendilerinin artan yemeklerini koyarak ihtiyar babaya verirler. Bir gün tahta çanak ihtiyar babanın titrek ellerinden kayarak düşer ve kırılır. Gelini bu duruma çok sinirlenir. İhtiyar baba artık yemeklerini tahta çanakta yemektedir. Bu olaydan birkaç gün sonra ihtiyar adamın oğlu ve gelini dört yaşındaki çocuklarını bahçede tahta parçaları toplarken görürler. Babası oğluna ne yaptığını sorar,

¹³⁵ A.g.e. , "Küçük Kardeşim", s. 45.

¹³⁶ Apuhan, s. 97.

oğlu: "– Tahtadan bir tekne yapıyorum ihtiyarladığınız zaman onun içinde size yemek vereceğim."¹³⁷ cevabını verir. Anne ve babası çocuğun bu cevabı karşısında ağlamaya başlar. O günden sonra ihtiyar babayı sofralarına alırlar ve ona kötü muamelede bulunmazlar.

"Çocuklardaki vicdan duygusunun gelişiminin ilk ve temel şartı, anne babanın taşıdığı vicdanın hassasiyetidir. Anne babanın vicdanı ne kadar hassas ise çocuklar o hassas vicdanı, kendi vicdanlarının tohumu olarak gönüllerine ekeceklerdir. Anne babanın vicdanı ne kadar katı ve sertse çocuklar da o sertlikten nasibini mutlak surette alacaktır."¹³⁸

Çocuğun kişiliği ailede şekillenir. Çocuk ailesindeki bireyleri özellikle de anne babayı kendine rol model olarak seçer. "Çocuklar anne babanın birer yankısıdır. Anne baba çocuklarına nasıl seslenirse çocuklar da anne babalarına aynı karşılığı verir."¹³⁹ Onların davranışları çocuğun sahip olacağı değer yargılarını büyük oranda belirler.

Metindeki çocuğun dört yaşında olması kişilik gelişimi için oldukça kritik yaşlardandır. "Çocuklar ilk 4 yıl, anne babalarını taklit ederek hayatın kurallarını öğrenirler."¹⁴⁰ İnsanların hayatında en kalıcı izler bırakan ve kişiliğine yön veren yaşlar bu yaşlardır. "Bu çağ çocuğun iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmayı öğrenmesi bakımından önemlidir. Toplumsal kurallarla bu dönemde tanışır. Sevmeyi ve paylaşmayı öğrenir. Kardeşleri, anne-babası ve diğer aile fertleriyle iletişim kurar."¹⁴¹ Çocukların küçük yaşlarda özellikle de ailesi vasıtasıyla kazandığı özellikler ilerde kişiliğinin bir parçası hâline gelir.

Bireyler temel kişilik özelliklerini küçük yaşlarda ailede kazanır. Bu nedenle çocukların eğitimine aileler hassasiyet göstermeli, onlara sözleriyle ve davranışlarıyla örnek olmalıdır. Aile, temel değerlerin öğrenildiği ve içselleştirildiği bir kurum olduğu için çocuğun küçük yaşlarda insani ve toplumsal değerleri benimsemesi gerekir. Nitekim İkinci Meşrutiyet Dönemi Türkçe ders kitaplarında da temel değerlerin kazandırılmasına yönelik etkinliklere geniş bir şekilde yer verilmiştir.

¹³⁷ Köprülü, "Tahta Çanak", *Millî Kıraat*, s. 27.

¹³⁸ Güneş, *Çocuk Terbiyesinde Doğru Bilinen Yanlışlar*, s. 128.

¹³⁹ A.g.e. , s. 127.

¹⁴⁰ A.g.e. , s. 127.

¹⁴¹ Sefa Saygılı, *Çocuklarda Davranış Bozuklukları*, Elit Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 10.

3.2.2. Çalışkanlık

Şüphesiz ki insanların ve milletlerin ilerlemesini sağlayan en önemli unsurlardan biri çalışkanlıktır. Bir toplumda mutlu ve başarılı insanların sayısı ancak çalışma sayesinde artar. Bireylerin çalışmadan, gayret göstermeden bir yerlere gelmesi mümkün değildir.

Çalışkanlık, sadece insanları değil toplumları da başarıya ulaştıran en önemli değerlerden biridir. Milletler içinde buldukları zor durumlardan millet olma şuuruna sahip, çalışkan, üretken bireyler sayesinde kurtulur. Ülkelerin kalkınması, milletlerin ilerlemesi, insanlığın daha çağdaş bir düzeye ulaşmasında çalışmak önemli bir etkidir. II. Meşrutiyet döneminde devletin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasının yollarından biri hiç şüphesiz özverili, gayretli, çalışkan bireyler yetiştirmektir. Çünkü çalışkan bireyler yetiştiren toplumların uygarlık yarışında geri kalması düşünülemez. Çalışkanlık, küçük yaşlardan itibaren bireyin kişiliğinin bir parçası hâline getirilmelidir. Bunun için II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında çalışkanlık değeri üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur.

"Sosyal refah rejimi açısından bakıldığında Meşrutiyet dönemi önceki dönemden iki temel noktada farklılaşmaktadır. Yeni rejim her şeyden önce Abdülhamit dönemi sosyal refah rejimini sarmalayan kişileştirilmiş monarşik siyasî söylemi tasviyeye girişmiş ve bürokratik, modern ve seküler anlamlar yüklenen "sosyal yardım" kavramını ön plana çıkarmayı amaçlamıştır."¹⁴²

Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri kitabında Ali Ulvi tarafından kaleme alınan "İş Zamanı" şiirinde çalışkanlık teması işlenir. Şair sabahın erken saatlerinden itibaren doğadaki canlıların; insanları uyanması, işlerini yoluna koyması ve çalışması gerektiği konusunda uyardığını söyler.

"Sabah oldu: Vız vız... Vız vız!

Serçe öter ciyak ciyak

Daldan dala uçuşarak;

İnce sesle kesik kesik:

¹⁴² Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 275-276.

– Çalış diyor. Cik cik cik cik !"¹⁴³

Burada çocuğun etrafındaki canlıları örnek alması istenmiştir. Nasıl ki sabahın erken saatlerinde horoz ötüyor, arılar çiçekleri geziyorsa insan da erkenden kalkıp çalışmaya başlamalıdır.

"Ağır çekiç vurur örse;

Ah bunları tembel görse!

Çekiçte der: Çalışmadan

Yaşanılmaz! Dan, dan.. Dan, dan!"¹⁴⁴

Şiirin devamında da çocuğun etrafını gözlemlemesi ve etrafında meydana gelen şeyler konusunda düşünmesi sağlanmıştır. Doğada her şeyin büyük bir ahenk içinde işlediği, insanların da bunu örnek alarak çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca şiirin son kısmında tembelliğin kötü bir davranış olduğu insanların çalışmadan yaşayamayacağı belirtilmiştir.

İnsanların ve doğadaki canlılar hepsinin bir görevi vardır. Hayatın düzenli bir şekilde işlemesi için bu canlıları görevlerini eksiksiz yerine getirmesi gerekir. Çocuğun bu gerçekliğin farkına küçük yaşlarda varması onun çalışkan ve sorumluluk sahibi bir birey olmasını sağlar. *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri* Türkçe ders kitabında yer alan "Her Şey Çalışıyor" metni çocukların etrafındaki insanları ve diğer canlıları örnek alarak çalışması gerektiğini vurgulamaktadır:

"Bu dünyada her şey çalışıyor. Şu çiftçi tarlayı sürüyor, şu öküzler sapanı çekiyor; o gördüğünüz köpek efendisine yardım ederek sürüyü bekliyor. Şu arı çiçeklere konarak onlardan bal topluyor. Bu gemiciler denizde seyahat ediyorlar. Şu fırıncı ekmeği yoğurarak pişiriyor. Bu kunduracı kunduralarını, terzi de elbiselerimizi dikiyor. O muallim size ders veriyor. Şu askerler de vatani müdafaa ediyor."¹⁴⁵

Metnimizde çocuklara günlük hayatlarında karşılaştıkları olaylardan örnekler verilerek doğadaki her şeyin ahenkli bir şekilde nasıl işlediği kavratılmaya çalışılmıştır. Çocuk bu örneklerden hareketle tıpkı diğer canlılar gibi kendisinin de birtakım görevleri olduğunu idrak edecek ve görev bilinci, sorumluluk ve çalışkanlığı kişiliğinin bir parçası hâline

¹⁴³ Sander, "İş Zamanı", s. 48.

¹⁴⁴ A.g.e. , s. 48.

¹⁴⁵ Emre, "Her Şey Çalışıyor", s. 52-53.

getirecektir. Metinde çiftçiden fırıncıya, kunduracıdan öğretmene kadar herkesin görevini yerine getirdiği belirtiliyor. Ayrıca metnin son kısmında askerin vatanını müdafaa ettiğini kavratmaya çalışması oldukça manidardır. Çünkü bu dönemde Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları yapılmış, devlet derin yaralar almıştır. Ülkenin geleceğinin bağlı olduğu çocuklara vatan müdafaasının önemini küçük yaşlarda kavratılmaya çalışılması devletin varlığı ve birliği açısından son derece önemlidir.

Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri Türkçe ders kitabında çalışkanlığın önemini anlatan bir diğer metnimiz "Çiftçi ve Oğulları"dır. Yazar bu metinde çalışkanlığın ne kadar büyük bir hazine olduğunu çocuklara kavratmaya çalışmıştır. Metinde ihtiyar bir çiftçi ölümüne yakın bir zamanda üç evladını yanına çağırır. Onlara tarlada hazine olduğunu; ancak yerini tam bilmediğini eğer dikkatli bir şekilde tarlayı kazarlarsa onların hazineyi bulabileceklerini söyler. Babalarının vefatından sonra üç evlat tarlanın her tarafını dikkatle ve gayretle kazarlar. Hazineyi bulamazlar; ancak tarlayı o kadar iyi kazmışlardır ki tarladan her sene aldıklarının dört beş katı mahsul alırlar.

"O zaman ihtiyar çiftçinin oğulları metfun hazinenin ne olduğunu anladılar ve her sene tarlalarını güzelce sürmek ve hazırlamaktan halî kalmadılar; her sene de bereketli mahsulat aldılar."¹⁴⁶

Çiftçi oğullarına tarlada hazine olduğunu söylemiştir; ancak çiftçinin asıl amacı evlatlarına çalışmanın ne kadar büyük bir hazine olduğunu göstermektir. Nitekim bu amacına da ulaşmıştır.

Mehmet Emin'in *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri* Türkçe ders kitabında çalışkan olmanın ve işlerini zamanında yapmanın önemini vurgulayan "Demircinin Öğüdü" isimli şiirinde demircinin işini ne kadar önemseydiği belirtilmekte ve bütün insanların yaptıkları işi aynı hassasiyetle önemsemeleri gerektiğini vurgulanmaktadır:

"Yalan değil, bu dünyada cennet gibi yerler var;
Lakin ekmek kazananlar bundan bir tat duyarlar;
Bu kullara bir cehennem gibi gelir her bucağ ;
Onun için bundan sana öğüt olsun çalışmak."¹⁴⁷

¹⁴⁶ A.g.e. , "Çiftçi ve Oğulları", s. 60.

¹⁴⁷ A.g.e. , "Demircinin Öğüdü", s. 150.

Şiirde demirci oğluna çalışmanın ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalışır. Dünyada gezilecek çok güzel yerler olduğunu; ancak çalışan bir insanın işini bıraktığı zaman dünyanın o kişiye cehennem gibi geleceğini söyleyerek oğluna çalışkan olmasını öğütler.

Demirci şiirin ilerleyen bölümlerinde de öğüt vermeye devam eder. Demirci oğluna, bu dünyada mutlu olmak istiyorsa işini aksatmadan en iyi şekilde yapması gerektiğini belirtir:

"Evet yavrum, bu dünyada safa sürmek istersen
Sen de örsün hakkını ver, kolda kuvvet var iken
İş başında biri sana kalk gidelim deyince:
Ona de ki: Bırak beni şimdi benim iş vaktim;
Ocağımdan başka yerde benim yoktur ümidim;
Önce çekiç, alın teri, ondan sonra eğlence."¹⁴⁸

İnsanı amaçlarına ulaştıran ve başarıya götüren en önemli unsurlardan biri hiç kuşkusuz çalışmaktır. Demirci de oğluna onu işinden alıkoyacak şeyler olabileceğini; ancak oğlunun hiçbir şekilde işini aksatmaması gerektiğini belirtir.

İnsanların çalışarak neleri başarabileceğini göstermek için II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'ta yer alan "İrad Sahibi Olmak" metninden yararlanılmıştır. Metinde yol kenarında yırtık elbiseleriyle insanlardan para isteyen dilenci herkesi rahatsız etmektedir. Çünkü genç dilenci, çalışıp para kazanabilecek güce sahiptir; ancak o çalışmak yerine dilenmeyi tercih etmektedir. Bir gün dilencinin önünden geçen temiz elbiseli, orta yaşlı bir kişi kendisinden para isteyen tembel gence der ki:

"– Oğlum! Senin gibi tam çalışacak senede bulunan bir gence para vermek ayıptır. Fakat istersen sana bir nasihat vereyim. O nasihati tutarsan az vakit içinde irad sahibi, zengin bir adam olursun!"¹⁴⁹

Adamın söylediği sözleri işiten dilenci gülmeye başlar. Ancak adam dilenciye söylediklerinin doğru olduğunu kendisinin de bir zamanlar genç dilenci gibi fakir olduğunu söyler. Fakir olduğu için dilenmek yerine kendisine eski bir küfe alarak

¹⁴⁸ A.g.e. , s. 150-151.

¹⁴⁹ A.g.e. , "İrad Sahibi Olmak", s. 74.

köylerde paçavra toplayıp onları kağıt fabrikalarına sattığını daha sonra işleri daha da büyüterek kazandığı paralarla şehirde bir kâğıt dükkanı aldığını belirtir. Başlangıçta çok fazla müşterisinin olmadığını; ancak kendisinin ümitsizliğe düşmeyerek çalıştığını, sonunda şehirdeki en büyük kâğıt dükkanına sahip olduğunu söyler. Eğer genç dilenci adamın nasihatlerini dinlerse o da zamanla irad sahibi olacaktır. Orta yaşlı adam nasihat ettikten sonra oradan uzaklaşır. Genç dilenci de adamın tavsiyesini dikkate almış olacak ki bir daha o sokakta onu gören olmaz.

Metinde çocuklara insanların çalışarak neler elde edebileceği anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın yanında insanın hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Metinde insanı başarıya götüren en önemli unsurların çalışmanın yanı sıra sabır ve ümit olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

II. Meşrutiyetin ilanına kadar çocuklar için devlet memuru olmak çok önemli bir amaçtı. Ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra Batılı devletlerle yarışabilmek için devlet halkı özel teşebbüse teşvik eden bir politika izledi.

"Çünkü vatan, artık yalnızca 'can ve mal fedakârlığı'na değil; 'nakdi özveri'ye ve 'ticari zeka'ya da muhtaçtır. Zenginleşmeyi ve birikimi hedefleyen nesiller, ticareti öğrenecek ve yurdu yeniden şahlandıracaktır."¹⁵⁰

Bu metinle çocuklara hem çalışkan olmaları öğütleniyor, hem de çocuklar özel teşebbüse sevk ediliyor.

İbrahim Aladdin de "Çalışmak Sonra Oyun" adlı şiirinde çalışmanın önemini geleceğimizin teminatı olan çocuklara kavratmaya çalışır. Şair, çocuğun her yönden gelişimi için çok önemli olan oyunun çocukların hakkı olduğunu söyler. Ancak çocuklar oyunu hak edebilmek için vazifelerini yerine getirmeli ve görevlerini aksatmamalıdır.

"Derslerinden yorulunca çocuklar

Artık oyuna başlar.

Vazifeler hep bitince oynamak,

Çocuklara bu bir hak."¹⁵¹

¹⁵⁰ Öztan, s. 49.

¹⁵¹ Köprülü, "Çalışmak Sonra Oyun", *Millî Kıraat*, s. 98.

Şiirde ayrıca oyunun çocuk için fiziksel ve ruhsal yönden faydalı olduğu; fakat tembellik yapan, görevini yerine getirmeyen çocuğun oyun oynamaya hakkı olmadığı belirtilir:

"Oynamakla vücuda kuvvet gelir;

Ruhumuz da şenlenir.

Fakat tembel, miskin olan çocuğun

Hakkı yoktur oyuna;"¹⁵²

Şiirde insanın emek vermeden, alın teri dökmeden nimetlere kolay bir şekilde erişemeyeceği; insanın saadetinin çalışmaya bağlı olduğu vurgulanır:

"Yorulmadan olmak dünyada memnun

Kısmet olmaz insana.

Çalışmadan bir su bile içilmez;

Ekilmeden biçilmez."¹⁵³

Şair bu şiirde çocuğun fiziksel, ruhsal ve kişilik gelişimi için çok önemli olan oyun ile bireyin hayat felsefesi olarak benimseyip kişiliğinin bir parçası hâline getirdiği taktirde başarıya ulaştıran en önemli unsurlardan olan çalışmak değerini bir araya getirmiştir. Şair, ayrıca kişinin hayatta emek vermeden hiçbir şey elde edemeyeceğini belirtmiş ve çocuklara çalışkan bireyler olmalarını telkin etmiştir.

Ali Ulvi tarafından kaleme alınan "Türkü"de de aynı şekilde kişiyi başarıya götüren en önemli unsurun çalışmak olduğu vurgulanmıştır. Devletin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için sebat edip çalışılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kişilerin ve toplumların ilerlemesini sağlayan en önemli unsurlardan birinin ilim olduğu dile getirilmiştir:

"Terbiyeli, iyi, edib

Davranalım, çalışalım!

Arş ileri, arş ileri!

Geri kaldık çoktan beri..

¹⁵² A.g.e. , s. 98.

¹⁵³ A.g.e. , s. 98.

Arş ileri, hep ileri
Batsın ilmin düşmanları!"¹⁵⁴

Yeni rejimin ilan edilmesiyle birlikte daha çağdaş daha demokratik bir toplum inşa etme çabaları başlamış. Çocuklardan terbiyeli, ahlaklı, çalışkan bireyler olmalarını istemenin yanı sıra ilim öğrenen bireyler olmaları istenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti ekonomik açıdan önemli ölçüde zayıflamıştır. Kaybedilen savaşlar ve yaşanan büyük toprak kayıpları Osmanlı Devleti'nin ekonomisini derinden sarsmıştır. Osmanlı Devleti'nin eski günlerine kavuşması için geleceği inşa edecek çocuklara çalışma bilincinin kazandırılması hedeflenmiştir. Çalışmanın önemini kavrayarak yetişen çocuklar, ileride Osmanlı Devleti'nin eski günlerine kavuşmasını sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma değeri müfredat programlarında yerini almış ve II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında çalışkanlık değerine önemle vurgu yapılmıştır.

3.2.3. Doğa Olayları ve Fen Bilimleri

Bilim "Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim"¹⁵⁵ olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren bilime çok önem vermiş ve en iyi bilim adamlarını yetiştirmek için devletin bütün imkânlarını kullanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesi ve Batı'da bilim ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişimler Osmanlı Devleti'nin Batı'nın gerisinde kalmasına neden olmuştur. Batı'da gelişen Pozitivizm düşüncesi Batı'nın bilim konusunda hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır. Pozitivizm akla ve mantığa dayanır. Bu anlayışa göre olayların deney ve gözlem yoluyla açıklaması yapılmaya çalışılır.

Pozitivizm Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden itibaren etkili olmaya başlar. Tanzimat'ın ilanından sonra aydınların bir kısmı Batı'yı örnek alır ve Osmanlı Devleti'ni yeniden eski günlerine döndüreceğini düşündükleri pozitivizm anlayışını benimserler.

"Osmanlı Devleti'nde Tanzimat, bir yeniden yapılanma dönemidir. Modernleşme bir amaç haline gelmiş, bu amaca ulaşmak için en etkili araçlardan birinin eğitim ve bilim olduğu fark edilmiştir. Eğitim ve bilim

¹⁵⁴ A.g.e. , "Türkü", s. 124.

¹⁵⁵ *Türkçe Sözlük*, s. 295.

büyülü iki kavram olarak askerî güçlenmenin, ekonomik kalkınmanın ve siyasal birliğin kurulmasının da anahtarı olarak algılanmıştır."¹⁵⁶

Genç Osmanlılar olarak da bilinen Jön Türkler II. Meşrutiyet döneminde pozitivist Osmanlı Devleti'nde gelişmesine yardımcı olurlar. Jön Türkler Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu akıl ve bilime bağlı bir anlayışla sağlanacağını düşünür. Bu nedenle II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında pozitivist etkileri görülür. Araştıran, sorgulayan, deney ve gözlemler yoluyla gerçeğe ulaşan bireyler yetiştirmek hedeflenir ve bu amaçla II. Meşrutiyet döneminde tabiat, toplumsal olaylar ve deney gibi konular ders kitaplarında yer almaya başlar.

"Pozitivist hareketinin Osmanlı'da doğuşunda edebiyat akımlarının, fen bilimlerinin, Fransızca eğitim-öğretim uygulayan okulların, Avrupa'ya eğitim yapmaya gönderilen ya da giden kimi öğrencilerin, eğitim kurumlarına gelen yabancı uzmanların ve kimi demeklerin etkisi olmuştur."¹⁵⁷

Yani "eğitim ve öğretim yöntemlerinde kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, gözleme ve öğrencinin kendisinin araştırıp bulmasına dayanan (usûl-i tekşifî ve tedris-i ayanî) bir yola gidilmeye başlandı."¹⁵⁸ Bu sayede öğrencinin çevresinde var olan olayları gözlemleyip yaparak yaşayarak öğrenmesi amaçlanır.

"Daha önce öğretimde öğretmen, kitap, hafıza çok önemli idi. Meşrutiyet döneminde bunların yerine tabiat, eşya, olay, deney getirildi. Bu, o dönem için "ihtilâlcî bir pedagoji" demektir. Başka deyişle, eğitim ve öğretim yöntemlerinde kitap ve öğretmenden eşyaya yönelen, gözleme ve öğrencinin kendisinin araştırıp bulmasına dayanan (usûlî tekşifî ve tedris-i ayanî) bir yola gidilmeye başlandı. Bu şekilde, okullarda, öğrencilerin fizikî ve sosyal çevrelerini tanımaları için gözlem ve inceleme gezileri düzenlendi (fennî gezintiler, tenezzüpler, müşahade cevelanları). Fakat bu yeni yöntemler pek yaygınlaşamadı."¹⁵⁹

¹⁵⁶ Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 24.

¹⁵⁷ İsmail Engin, "1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda "Kültürel Değişme" Olgusu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 3, 1992, s. 183.

¹⁵⁸ Akyüz, "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete ...", s. 19.

¹⁵⁹ A.g.m. , s. 19.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'ta "Meliha'nın Dersleri" başlığı altında farklı yerlerde toplam beş parça yer almaktadır. Bu beş farklı metinde Meliha kardeşi Kadri'yi fen bilimlerinin farklı konularında bilgilendirmektedir.

Yazar bu metinlerde konular hakkında çocukları direkt bilgilendirmek yerine çocukların o konuyla ilgili günlük hayattaki farkındalığını arttırmaya çalışmıştır. Bu sayede anlatılan konuların ve verilen bilgilerin bireyin günlük hayatının bir parçası olduğu hissi uyandırılmaya ve kalıcı öğrenme yoluyla elde edilen bilgilerin günlük hayatta kullanımı sağlanmaya çalışılmıştır. Meliha'nın kardeşine verdiği derslerden ilki "Tuz" dur.

Küçük Kadri bir yaz sabahı yüzmek için deniz kenarına gider. Yüzmeye çabaladığı anda ağzına birkaç yudum deniz suyu kaçar. Kadri, suyun tadının ne acı ne de tatlı olduğunu söyleyerek yuttuğu suyu çıkarır. Ablası Meliha onu kıyıya çıkarır ve Kadri okula gider. Ancak deniz suyunun tuzlu olduğu düşüncesi aklından hiç çıkmaz ve suyun neden tuzlu olduğu sorusu hep aklının bir köşesinde durur. Ta ki bir gün öğretmenleri denizden tuz çıktığını anlatıncaya kadar. O gün Kadri sevinç içinde eve gelir ve Meliha'ya deniz suyunun neden tuzlu olduğuna şimdi aklının erdiğini söyler: "Deniz suyunu buhar hâline getirerek tuzunu alırlarmış."¹⁶⁰ Meliha kardeşinin söylediklerin onaylayarak isterse kendilerinin de bu şekilde tuz çıkarabileceklerini söyler. Kadri buna çok sevinir ve büyük bir merak içinde beklemeğe başlar.

Meliha bir tabak alarak içine tuzlu su koyar ve tabağı güneşe bırakırlar. Akşamüzeri su buhar olup uçmuş, tabağın içinde tuzu kalmıştır. Kardeşinin bu konuyla ilgili memnuniyetini gören Meliha kardeşine daha fazla bilgi verir: "İnsanlar deniz suyunu kurutup tuz çıkarmayı pek eski zamandan beri bilirlerdi. Denizler yahut büyük göller kenarında tuzlalar vardır."¹⁶¹ Meliha aynı zamanda ülkemizde tuz çıkarılan bol miktarda tuzlanın olduğu bilgisini verir. Kadri bütün bu öğrendiklerini arkadaşlarına anlatacağına dair ablasına söz verir.

Meliha'nın Dersleri başlığı altındaki bir diğer metnimiz "Muhkem Bir Kafa"dır. Kadri tabağındaki tavşan kafasını parçalamaya çalışır; fakat bunda başarılı olamaz. Nihayet Meliha Kadri'nin elinden bıçağı alarak kafayı ikiye ayırır ve Kadri'ye: "– İnsanların

¹⁶⁰ Köprülü, "Tuz", *Millî Kıraat*, s. 76.

¹⁶¹ A.g.e. , s. 77.

kafası tavşanların kafasından daha kalındır "¹⁶² der. Meliha, ayrıca kendilerini öldürmek için kafalarına kurşun sıkıp da yine ölmemiş adamların olduğunu duyduğunu söyler. Kadri bu sözlere hayret eder ve : "– Nasıl olur; o adamların kafaları mı kalındır?"¹⁶³ diye sorar. Kadri'nin bu sorusu üzerine Meliha, Kadri'nin bu konuyu anlaması için açıklama yapmaya devam eder. Ona tüccarların paralarını nerede sakladığını sorar. Kadri kasada sakladıklarını söyler. Meliha tüccarların paralarını niçin kasada sakladıklarını sordukları zaman Kadri paraların çok kıymetli olduğu için kasada saklandığını söyler. Kardeşinin bu cevabının ardından Meliha: "– Mademki para kıymetli olduğu için kasada saklanıyor; o hâlde paradan daha kıymetli olan beyninizin kalın bir muhafaza içinde saklanması gayet tabii değil midir?"¹⁶⁴ diye cevap verir.

Kadri'nin tavşanın kafasının neden sert olduğunu merak etmesi üzerine Meliha bu konuyu kardeşine açıklamak için onun seviyesine uygun güzel bir benzetme yapmış ve Kadri'nin akıldaki soru işaretlerini ortadan kaldırmıştır.

"Kurbağalar Nasıl Büyür?" isimli metinde Meliha Kadri'ye kurbağaların büyürken gösterdiği büyük değişimi anlatır. Bir cuma günü Meliha Kadri'yi alarak odasına götürür. Kadri odaya girer girmez masanın üzerine konulmuş içi su dolu büyük bir sürahi gözüne çarpar ve hayretle kız kardeşine: "– Şişenin içinde yüzen o küçük hayvanlar nedir? Her birine birer kuyruk takılmış siyah bilyelere benziyorlar. Lakin yüzerken de kuyruklarını oynatıyorlar!"¹⁶⁵ der.

Kadri bu duruma çok şaşırır ve kurbağaları incelerken birden bire içlerinden en büyüğünün karnı altında küçük ayaklar görür gibi olur. Meliha: "Birkaç hafta sonra hepsinin ayakları çıkacak, sonra arkalarında gördüğün o kuyruklar düşerek her biri bir kurbağa olacak."¹⁶⁶ diye kardeşine açıklama yapar. Kadri bu bilgiyi duyunca çok şaşırır. Bu küçük hayvanların kurbağaya dönüşeceklerine inanmak istemez; fakat birkaç gün sonra her birinin kurbağa şeklini almaya başladığını görür ve anlar ki: "İnsan biraz gözünü açarsa dünyada çok eğlenceli, çok müfid şeylere tesadüf edecek."¹⁶⁷

¹⁶² A.g.e. , "Muhkem Bir Kafa", s. 82.

¹⁶³ A.g.e. , s. 82.

¹⁶⁴ A.g.e. , s. 83.

¹⁶⁵ A.g.e. , "Kurbağalar Nasıl Büyür?", s. 108.

¹⁶⁶ A.g.e. , s. 109.

¹⁶⁷ A.g.e. , s. 109.

Kadri Meliha'dan sadece kurbağaların gösterdiği değişimi öğrenmez. Bu olay sayesinde etrafına daha dikkatli bakması gerektiğini anlar. Çünkü etrafında çok eğlenceli, çok manâlı ve faydalı şeyler vardır.

Meliha'nın Kadri'ye öğrettiği bir diğer bilgi ise çivilerin demirden yapıldığı ve demirin paslanan bir maden olduğudur. Kadri'nin cebi adeta hırdavatçı dükkanı gibidir. Kağıt, kalem, topaç, sicim gibi birçok şey birbirleriyle karışmış bir hâlde daima Kadri'nin yanındadır. Kadri bu hazinesine üç çivi daha ekler. Bir müddet öyle gezdikten sonra çivilerin cebini deldiğini görür. Kıyafetini eskitmemek için çivileri elinde tutmaya karar verir. Ara sıra parmaklarını açıp avucundan gümüş gibi parlayan bu güzel çivilere bakan Kadri çivileri ablasına götürüp gösterir ve:

"– Ablacığım acaba bunlar gümüşten mi?

– Hayır, Kadri. Gümüş yumuşak maden olduğu için ondan çivi yapılamaz. Gümüş bir çivi sert bir tahtaya asla mihlanamaz. Ondan başka çivinin gayet ucuz olması lazımdır; hâlbuki gümüş pahalı bir madendir.

– Öyle ise çiviler nedendir?

– Neden olacak, demirden!"¹⁶⁸

Demirin bu kadar parlak olmasına şaşırarak Kadri odanın anahtarlarının da demirden olduğunu; ancak parlak olmadığını söyler. Bunun üzerine ablası bir deney yapmayı teklif eder. Çivilerden birini ıslatıp dışarı koyduklarında ne hâle geleceğini gözlemlemesini ister. Çivinin birini ıslatıp dışarı koyan Kadri ertesi sabah heyecanla pencerenin dışındaki çiviye bakar ve çivide kırmızımsı lekeler görür. O esnada çiviye bakmaya gelen Meliha, kardeşine:

"– İşte bunlar pastır; dedi. Eğer bu çiviye burada daha çok bırakırsak tek mil paslanır. Çünkü demirin rutubete hiç tahammülü yoktur. İşte bunun için açıkta kalacak demir eşyayı mutlaka boyarlar."¹⁶⁹ diye açıklama yapar.

Kadri bu basit deney sayesinde demirin nasıl paslandığını, niçin parlak olduğunu anlar. Ayrıca ablasından edindiği bilgiler sayesinde gümüşün demirden daha yumuşak ve daha pahalı olduğu öğrenir.

¹⁶⁸ A.g.e. , "Çiviler", s. 118-119.

¹⁶⁹ A.g.e. , s. 119.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'ta "Melihâ'nın Dersleri" başlığı altında yer alan son parça olan "Cam" da Meliha kardeşine camın nelerden yapıldığını ve insanlar için niçin önemli olduğunu anlatır.

Hava yağmurlu olduğu için sokağa çıkamayan Meliha ve Kadri pencereden dışarıyı seyretmektedir. O sırada bir sineğin dışarı çıkmak için pencereye yaklaştığını; ancak cama çarpıp düştüğünü görürler. Sinek bir dakika yerde çabaladıktan sonra yeniden uçmaya ve pencereden çıkmaya çalışır. Hâlbuki bütün bu gayretler nafiledir. Sinek kapalı camdan çıkamayacağını bir türlü anlamaz. Sineğin hareketlerini dikkatli dikkatli seyreden Kadri:

"– Budala sinek! Önünde koskoca camı görmüyor mu? dedi.

Kardeşinden daha büyük olan Meliha cevap verdi:

– Haksızsın kardeşim. Cam o kadar temiz ve şeffaf ki bir sinek onu göremeyebilir.

– Doğru! Fakat bu cam keşke şeffaf olmasaydı!

Meliha güldü:

– O vakit sinekler için tabi daha iyi olur. Fakat biz ne yaparız?"¹⁷⁰

Meliha bu konuşmanın ardından kardeşine cam sayesinde insanların dışarıyı seyredebildiğini ve ucuz olduğu için de herkesin evinde bulunduğunu söyler. Bu bilgilerle ikna olmayan Kadri, camın iyi bir şey olmadığını ispat etmek için insanların elini kestiğini söyler. Meliha Kadri'ye "– Beceriksiz, yaramaz çocuklar camla oynarlar ise tabi elleri kesilir."¹⁷¹ cevabını verir. Kadri'ye camın nerden geldiğini soran Meliha, Kadri'den aldığı fabrika cevabı üzerine ona yavaş yavaş camın nasıl yapıldığını anlatır. Meliha'nın verdiği bilgiler karşısında şaşırın Kadri ablasına teşekkür etmeyi de unutmaz.

Yukarıda incelediğimiz metinlerde Meliha kendinden küçük kardeşine rehberlik etmiş etrafında meydana gelen olayları sebepleriyle birlikte anlamasını sağlamıştır. Bunu yaparken de deney, gözlem vb. yöntemlerden faydalanmıştır. Bu sayede somut işlemler döneminde olan bir çocuğun basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta ilkesi göz önüne alınarak bilgileri öğrenmesi sağlanmıştır.

¹⁷⁰ A.g.e. , "Cam", s. 126-127.

¹⁷¹ A.g.e. , s. 127.

Bu eğitim ilkeleri kitapta yer alan diğer parçalarda da göz önüne alınmıştır. Güneş'in insanlar için ne kadar önemli olduğundan, mevsimlerin hangi aylara göre sınıflandırıldığına kadar birçok bilgi "Güneş"¹⁷² isimli parçada yer almıştır. Parçada ayrıca Güneş'in her zaman parlak olduğunu ancak bizim onu geceleri göremediğimizi örneklerle açıklar:

"Geceleri güneş görmediğimiz vakit büsbütün battı zannettiğimiz Güneş hiçbir zaman batmaz, her vakit parlar. Fakat geceleri onu göremeyiz. Gece Güneş çekilip herkes uykuya yattığı esnada, dünyanın öbür tarafındaki memleketlerde misal "Çin"de gündüzdür; uzun saçlı ablak yüzlü Çinliler Güneş'in parlak aydınlığı altında gezip çalışırlar. Bizim memleketimizde gündüz olduğu zaman Çin 'de gece olur; Çinliler uykuya çekilir."¹⁷³

Yazar parçada Güneş'in sürekli parlak olduğunu çocukların anlayabileceği şekilde açıklamaya çalışır. Yazar ayrıca örnek verdiği Çin'in insanların belirgin fiziksel özelliklerinden bahsetmeyi de ihmal etmez. Parçanın devam eden bölümlerinde de Güneş'in öneminden bahsetmeye devam eden yazar çocuklarda bu konuda farkındalık oluşturmaya çalışır:

"İşte çocuklar, artık anlıyorsunuz ki Güneş hiçbir zaman durmaz. Bize daima ziya ve hayat verir. Ekinlerimizi büyütür, meyvelerimizi oldurur; gökte yağmur bulutları yapmak için yeryüzündeki rutubeti çekip alır."¹⁷⁴

Parça boyunca Güneş'in insan hayatı için ne kadar önemli olduğundan bahseden yazar metni bitirirken "Eğer Güneş olmasa, dünyanın hâli ne olurdu?"¹⁷⁵ sorusuyla çocukları baş başa bırakarak çocukların bu konu üzerinde düşünmelerini sağlamaya çalışır.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarından *Millî Kıraat*'ta Güneş'in yanı sıra Ay'dan da bahsedilir. Ancak diğer parçaların aksine bu parçada çocuğun düşünce dünyasından ziyade hayal dünyasına hitap edilir. Parçada Ay, yıldızlı gecelerde mavi göğün ortasında gümüş bir gemiye benzetilir ve bu gemide yapılan seyahatten bahsedilir:

¹⁷² A.g.e. , s. 46-47.

¹⁷³ A.g.e. , "Güneş", s. 46.

¹⁷⁴ A.g.e. , s. 47.

¹⁷⁵ A.g.e. , s. 47.

"Bir akşam rüyada kendimi bu güzel geminin üstünde seyahatte gördüm. Altımızda büyük bir mavi göl vardı. Gemiden elimi uzatıyor, yıldızların en güzelliğini, suların üstünde beyaz birer nilüfer zannederek topluyordum."¹⁷⁶

Gökyüzünde yaptığı bu seyahatten oldukça memnun olan küçük çocuk, gök denizinin bizim yeryüzünde görüp bildiğimiz denizler gibi dalgalı, salıntılı olmadığını bu yüzden de insanın orada hiç rahatsız olmadığını dile getirir.

Ay'dan sadece bu parçada da değil aynı zamanda "Ay Dede" şiirinde de bahsedilir. Bu şiirde yıldızların ortasında yer alan Ay ve küçük bir kız konu edilir:

"Yıldızların ortasında ay dede bak bu gece
Bahçedeki çiçeklere süzülüyor gizlice
Melek gibi bir küçük kız ona doğru gidiyor,
'Benim olsun, Bu gümüş tepsi!' diyor,
Ayı ona versin diye mavi göğe yalvardı;"¹⁷⁷

Bu şiirde küçük kız Ay'ı gümüş bir tepsiye benzetir. Gökyüzünden Ay'ı kendisine vermesini isteyen küçük kız, yeryüzünde onun kadar güzel bir şey görmemiştir. Bütün gece Ay'ı takip eden kız sonunda onun su üstündeki yansımasını görür. Bu şiirde Ay çocuk gözüyle ele alınmış. Onun gözünden Ay anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca şiirin başlığı olan "Ay Dede" dünyada bütün çocuklar tarafından kabul gören evrensel bir kavramdır.

Mehmet Fuat Köprülü tarafından 1919 yılında *Millî Kıraat* yeniden düzenlenerek *Yeni Millî Kıraat* adı altında Türkçe derslerinde okutulmaya başlamıştır. Bu ders kitabında da parçaların çoğu aynı olmakla birlikte kitaba yeni parçalar da eklenmiştir. Ancak Türk milletinin varoluş mücadelesi verdiği sıkıntılı yıllarda ve sonrasında yer alan parçalarda önemli değişiklikler gözlenmemiştir. Doğruluk, çalışkanlık, saygı, vatan sevgisi gibi temel değerler çocuklara kazandırılmaya çalışılmıştır. Doğa olayları ve fen bilimleri konusunda da parçalar benzerlik göstermiştir. *Yeni Millî Kıraat*'ta yağmurun niçin yağdığı çocuğun algı dünyasına uygun şekilde kavratılmak istenmiştir. Hemen hemen bütün çocukların sorduğu bulut, nasıl oluşur; nerden gelir nereye gider gibi soruların cevabı "Niçin Yağmur Yağar " isimli parçada verilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de çocuğun günlük hayatta karşılaştığı olaylardan yola çıkılmıştır:

¹⁷⁶ A.g.e. , "Ay", s. 54.

¹⁷⁷ A.g.e. , "Ay Dede", s. 55.

"Bulutlar yeryüzündeki sulardan teşkil eder. Tencere ocak üzerinde kapandığı zaman, kapağın etrafından hafif bir duman yükselir; bu duman bazen o kadar çok ve kuvvetli olur ki hatta kapağı bile oynatır. Tabağınıza aldığımız sıcak bir yemekten bile daima hafif bir duman yükseldiğini görürsünüz. Kezalik, yıkanmış çamaşırları kurutmak için açık havaya bırakırlar, iplere asarlar. Çünkü çamaşırlardaki su kuruyarak buhar şeklinde havaya çıkar."¹⁷⁸

Parçada bulutun, gökyüzüne buharlaşarak çıkan sulardan oluştuğunu anlatmak için sıcak yemekten çıkan buhar ve yıkanmış, kurumaya bırakılmış çamaşırlardan yararlanılmıştır. Parçada konuyla ilgili örnekler verildikten sonra yağmurun tanımı yapılmıştır: "Gökyüzü soğuk olduğu için buharlar tekrar orada soğur, su olur. Ve milyonlarca küçük damlalar hâlinde tekrar yeryüzüne düşer, işte buna yağmur denir."¹⁷⁹ Konuyla ilgili açıklamalar yapıp örnekler verildikten sonra "- Şimdi bulutların nereden nereye gittiklerini ne iş gördüklerini öğrendiniz değil mi?"¹⁸⁰ diyerek parçaya son verilmiş. Bu onay bekleyen ifadelerle çocuklardan konuyla ilgili dönüt alınmaya çalışılmıştır.

Yeni Millî Kıraat'ta doğa olayları ve fen bilimlerinin yanı sıra coğrafi keşiflerden de bahsedilmiştir. "Macellan'ın Devr-i Âlem Seyahati"nde Macellan'ın dünyanın pek çok yerini gezdikten sonra dünyayı dolaşmaya karar vermesinden bahsedilir. Parçada ayrıca Macellan'ın bu seyahat esnasında nerelere uğradığı ve ne gibi olaylarla karşılaştığına da değinilir. Metinde "Kriskof Kolomb Amerika'yı keşfetti; fakat küre-i arzın her tarafına gidebileceğini ispat edemedi."¹⁸¹ sözleriyle Kolomp'tan da bahsedilmiştir. Ayrıca bu büyük başarıyı İspanyalı kaşif Macellan'ın elde ettiği belirtilmiştir. Macellan'ın seyahati esnasında karşılaştığı zorluklara da değinilmiştir. İki yüz kişiyle çıkılan dünya yolculuğunu sadece on altı kişinin tamamlayabildiği belirtilmiştir. Böylece çocuklarda bu konu hakkında bir genel kültür oluşturulmaya çalışılmıştır.

"Eğitim ile yetenekler geliştirilebilir. Toplumdaki kötülükler yok edilebilir. Bu bakımdan eğitim çok önemlidir. Her vatanını seven millet ve devletinin geleceğini, refahını düşünen Osmanlı, ciddi olarak bilime hizmet etmelidir."¹⁸² II. Meşrutiyet

¹⁷⁸ Köprülü, "Niçin Yağmur Yağar", *Yeni Millî Kıraat*, s. 108.

¹⁷⁹ A.g.e. , s. 109.

¹⁸⁰ A.g.e. , s. 109.

¹⁸¹ A.g.e. , "Macellan'ın Devr-i Âlem Seyahati", s. 128.

¹⁸² Engin, s. 188.

dönemi müfredat programlarında öğrencilerin araştırarak sorgulayarak öğrenmesi amaçlanmıştır.

Çocuğun okuyarak, ezberleyerek kalıcı öğrenmeler gerçekleştiremeyeceği görüşü benimsenmiştir. Çocukta kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesi için çocuğun etrafını keşfetmesi, gözlem yapması, kısacası yaparak yaşayarak öğrenmesi gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Çünkü II. Meşrutiyet döneminde baskılar sona ermiş, insanlar düşüncelerini özgürce söylemeye başlamıştır. "Eğitim değişmeyi sağlayacak bir motor görevi olarak gerek pozitivist, gerekse materyalist aydınlar tarafından algılanmıştır. Birleştikleri diğer bir nokta da geleneksel değerlerin Osmanlı'da korunması, bilim ve teknolojinin ithal edilerek bu değerler ile kaynaştırılmasıdır."¹⁸³ Eğitimin amacı artık padişaha bağlı sadık bendeler yetiştirmek değil, özgür düşünceye sahip, öğrendiklerini araştırıp sorgulayan bireyler yetiştirmek olarak belirlenmiştir. "Eğitim, -arzu edilsin veya edilmesin- pozitivist/materyalist düşünüşün yaygınlaşmasına katkı yapar."¹⁸⁴ Ancak bu düşünce Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda yaşadığı sorunlar nedeniyle amacına istenilen düzeyde ulaşamamıştır.

3.2.4. Sevgi

Sevgi, insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlayan en temel duygulardan biridir. Sevgi sadece insanları değil toplumları ve milletleri de bir araya getiren, toplumsal huzur ve barışın sağlanmasına katkı sağlayan bir değerdir. Sevgi değeri bireyin doğuştan sahip olduğu ve doğru şeylerle beslendiği zaman bireyi mutluluğa ve huzura ulaştıran bir duygudur. Çünkü insanoğlu içinde derin ve sonsuz bir sevgi duygusuyla dünyaya gelir. "Çocukluk yıllarında yemeden, içmeden daha önemli olan şey, çocuğun sevgiye doymasıdır."¹⁸⁵ İçinde bulunduğu çevre ve yaşadığı olaylar bireyde bazı şeylere karşı sevgi duygusunu arttırırken bazı şeylere karşı da bu duyguyu azaltmaktadır. Eğer bir birey küçük yaşta sevgi duygusuna doğru bir şekilde sahip olursa hem çevresindeki insanlar hem de içinde yaşadığı toplum daha mutlu olur. Sevgi diğer bütün değerlerin temelini oluşturur.

"Uyumlu ilişkiler içinde, güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuk olgunlaşır, kişilik kazanır, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenir. Sevildikçe güven duygusu pekişir, desteklendikçe öz saygısı artar.

¹⁸³ A.g.e. , s. 189.

¹⁸⁴ Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 21.

¹⁸⁵ Güneş, *Çocuk Terbiyesinde Doğru Bilinen Yanlışlar*, s. 127.

Anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir." ¹⁸⁶

Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri Türkçe ders kitabında "Bir Rüya" isimli metinde bir çocuk görmüş olduğu korkunç bir rüyayı anlatır. Rüyasında kendisinin bir sahrada olduğunu, yanına birkaç kişinin gelerek sırasıyla ona bir şeyler söylediklerini belirtir. Çocuğun yanına gelenlerden biri bir çiftçidir "– Ben artık sana ekmek yetiştirmek için çalışmayacağım; kendin toprağı sür, ek, biç, ekmeğini hazırla." ¹⁸⁷ der.

Çiftçi böyle söyledikten sonra oradan uzaklaşır ve bez dokuyucu sert bir çehre ile çocuğun yanına gelerek: "– Benden sana artık muavenet yoktur. Başının çaresine bak, hemen şimdiden elbiseni kendin imale çalış; dedi." ¹⁸⁸ Daha sonra da bir duvar ustası çocuğun yanına gelerek: "– İşte açık bir sahradasın; çok geçmeden havalar bozulacak, kış gelecektir. Hemen malayı eline al, kendine bir ev yapmaya gayret et. Ben senin için bir daha çalışmayacağım." ¹⁸⁹ der. Bütün bu olanlar karşısında ne yapacağını bilemeyen çocuk aniden uyanır ve bütün bu gördüklerinin rüya olmasına çok sevinir. Pencereyi açarak dışarı baktığında herkesin işini yaptığını görür. "O zaman anladım ki cemaat hâlinde yaşayan bir insan gayet bahtiyardır. Bütün saadetlerini diğer insanlara medyundur ve o zamandan beri bütün insanları bütün gönlümle severim." ¹⁹⁰ sözleriyle metin son bulur.

Bu metin insanları niçin sevmemiz gerektiği sorusuna cevap verir. İnsanların birbirine yardım etmesi, iş bölümü yaparak görevleri paylaşmaları sayesinde hayatlarına kolay bir şekilde devam ettikleri mesajı verilmektedir. Sevgi bütün iyi duyguların kaynağıdır. Metinde insanların mutluluk kaynağı olarak çevresindeki diğer insanlar gösterilmiş ve bu nedenle bütün insanları içten sevmemiz gerektiği belirtilmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında sevgi temasını işleyen şiirler de yer almaktadır. Bunlardan biri "Bebek" şiiridir.

"Yavrular yavrusu bebek! Seni ben

Küçücük bir çocuk kadar severim." ¹⁹¹

¹⁸⁶ Aydın, s. 140.

¹⁸⁷ Emre, "Bir Rüya", s. 95.

¹⁸⁸ A.g.e. , s. 95.

¹⁸⁹ A.g.e. , s. 95.

¹⁹⁰ A.g.e. , s. 96.

¹⁹¹ A.g.e. ,"Bebek", s. 189.

Bebekler ve çocuklar her zaman saflığı ve masumiyeti simgeler. Şair, şiirde bebeklerin ne kadar masum ve temiz varlıklar olduğunu ifade etmiş ve ona karşı beslediği büyük sevgiyi anlatmak için küçük bir çocuğu örnek göstermiştir. Çünkü çocuklar bir şeyi sevdikleri zaman onu karşılıksız ve çok severler. Şair de bebeği çocuk kadar sevdiğini söylerken aslında sevgisinin ne kadar büyük ve masum olduğunu anlatmak istemiştir.

Hayvan sevgisi çocuğun gelişiminde önemli bir role sahiptir. Hayvanların hayatımızın bir parçası olduğu ve bu dünyada birlikte yaşadığımız canlılar olarak onlara karşı birtakım sorumluluklarımız olduğu gerçeği çocuğa kavratılmalıdır. Hayvanların da insanlara benzer duygulara sahip olduğu gerçeğini kavrayan çocuk onlara sevgi ve merhamet duygularıyla yaklaşacaktır. Küçük yaştan itibaren sevgi ve merhamet duygularıyla yetişen birey toplumun huzur ve mutluluğuna katkı sağlayacaktır.

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında hayvan sevgisini dile getiren birçok şiir yer almaktadır. Bunlardan biri "Kuşlarıma" şiiridir.

"Küçük kuşlar, Küçük kuşlar!

Ötüşünüz dinleyelim,

Bugün biraz eğlenelim..

Yarın yine karlar başlar,"¹⁹²

Şiirin tamamında çocuğun kuşlara duyduğu sevgi dile getirilmekte ve onun cıvıl cıvıl kuş seslerini her tarafta duymaktan çok mutlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kış gelmesiyle birlikte kuş cıvıltılarının azalacağına üzülen çocuk kuşlardan neşeyle ötmelerini istemektedir. Hayvan sevgisinin dile getirildiği diğer bir şiirimiz de "Kelebekler"dir. Bu şiirde rengarenk kelebeklerin hayata kattığı güzellikler dile getirilmiştir.

"Sabahki tatlı rüzgârın

Budur çiçekli bir eşi.

Veya o yavru kuşların

Küçük, sevimli kardeşi."¹⁹³

Şiirin devamında kelebeğin rengarenk renkli kanatlarından bahsedilir; ayrıca şiirde kelebekler meleğe benzetilerek onların saflığı ve masumiyetine gönderme yapılır.

¹⁹² A.g.e. , "Kuşlarıma", s. 53.

¹⁹³ A.g.e. , "Kelebek", s. 62.

Kelebeğin güzel ve renkli kanatlarının çok narin olduğu dile getirilir. Bu nedenle kelebeklere zarar vermeden, onlara dokunmadan uzaktan sevmemiz gerektiği konusunda uyarılarda bulunulur. Bu sayede birlikte yaşadığımız, hayatımızın bir parçası olan canlılara karşı daha duyarlı davranmamız gerektiği vurgusu yapılır.

"Konunca benziyor yere

Küçük küçük meleklerle.

Bu ince hisli yavrucuk

Dokunmayın ki nazlıdır;

Sizin gibi bu da çocuk,"¹⁹⁴

Bireyin hayatında çok önemli bir yere sahip olan sevgi, gerek bireyin mutluluğu gerekse de toplumun huzur ve refahı için çok önemlidir. Sevginin olduğu yerde huzursuzluk, öfke, nefret gibi duygular yer almaz. II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında sevgi değerinin öneminden bahseden metinlere yer verilmiştir. Ayrıca seçilen metinlerde çocuğa görelilik ilkesine uygun hareket edilerek çocuğun seviyesi dikkate alınmıştır.

3.2.5. Vatanseverlik

Bir milleti millet yapan en önemli unsurlardan biri vatandır. Vatan, kişinin doğup büyüdüğü, kimliğini ve kişiliğini kazandığı, diğer milletlerden bağımsız yaşama hakkına sahip olduğu toprak parçasıdır. Vatan, Türk milleti için her zaman kutsal kabul edilmiştir. Yüzyıllar boyunca vatan uğruna seve seve can verilmiştir. Osmanlı döneminde de vatan sevgisi kutsal kabul edilmiş ve çocukların bu değeri küçük yaşlardan itibaren kazanmalarına önem verilmiştir. Vatan sevgisinin aşılandığı yerlerin başında hiç kuşkusuz okullar gelir. Çünkü devletler, resmî ideolojilerini çoğunlukla müfredat programları aracılığıyla çocuklara aktarmayı uygun bulmuştur.

"Osmanlı toplumunun umudu ve istikbali olarak telâkki edilmeye başlanan çocuk; müstakbel yurttaş, müteşebbis ve asker olarak, yalnızca ailesinin ve yakın çevresinin değil tüm toplumun -ve tabii ki devletin- bir unsuru olarak konumlandırılmış ve vazifelendirilmiştir. Çocuklar belki "minyatür yetişkinler" değildirler fakat politik beklentiler açısından çocuktan daha fazla

¹⁹⁴ A.g.e. , s. 62.

bir şeydirler. Bu nedenle de öznellikleri keşfedildiği ölçüde politik amaçlar için nesneleştirilmişlerdir."¹⁹⁵

Devletler bu sayede küçük yaşlardan itibaren vatani kutsal sayan ve vatani için gözünü kırpmadan canını verecek saygılı ve itaatkâr yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamışlardır. II. Meşrutiyet döneminde iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için yetişmekte olan nesle vatan sevgisi aşılacak gerektiğine inanıyor ve bunu eğitim politikaları ve müfredat programlarıyla destekliyordu.

"II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeni rejim çocuklara öncelikle kamusal bir sorumlulukla vatan fikrini vermiştir. Çocuk şiirlerinde vatanın korunması için askerlik görevi ve vatan için canını feda etme vurgulanmış, sonrasında askeri askerî anlamda kurtarılmış vatanın ekonomik anlamda da kurtarılması vurgulanmıştır."¹⁹⁶

Balkan Savaşları'nın kaybedilmesiyle birlikte vatan kavramı daha önemli bir hâl almıştır.

"1908'de, Jön Türk Devrimi'nin ardından, Bulgaristan, Bosna Hersek ve Girit kesin olarak Osmanlı egemenliğinin dışına çıkar. 1913'te Balkanlar'daki bütün topraklar yitirilmiştir. Artık Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'ya ve Ortadoğu'daki Arap vilayetlerine dayalı, bir Asya devletidir. Bu toprak kayıpları birbirini izledikçe, Jön Türklerin Türk milliyetçiliğine ilgileri de giderek artar."¹⁹⁷

Türk çocuğunun dimağında vatan kavramı Türklük ve Milliyetçilik kavramlarıyla özdeşleştirilmeye çalışılmış ve vatan kavramı bu unsurlardan ayrı düşünülmemiştir. *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri* Türkçe ders kitabında Mehmet Emin tarafından kaleme alınan "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" isimli şiir 1897 yılında Yunan Savaşı'nın başladığı sırada yazılmıştır. Bu şiir o yıllarda kendini göstermeye başlayan milliyetçilik fikrinin bir dışavurumudur.

"Tanzimat ile Osmanlı düşünce yaşamına girmeye başlayan modern çocukluk, Balkan Savaşları sonrasında Türklüğü ve vatani kurtaracak "mini

¹⁹⁵ Öztan, s. 45.

¹⁹⁶ Karaca, s. 256.

¹⁹⁷ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 19.

askerler" ve "müstakbel eşler/anneler" olarak milliyetçi-militarist perspektiften bir kez daha inşa edilmek istenmiştir."¹⁹⁸

Bu şiirde aynı zamanda II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları sonrasında kendini gösteren "Türkçülük" akımının etkileri yoğun bir şekilde kendini gösterir.

"Ben bir Türküm, dinim, cinsim, uludur;
Sinem, özüm ateş ile doludur;
İnsan olan vatanının kuludur.
Türk evladı evde durmaz, giderim!"¹⁹⁹

Şairin şiire "Ben bir Türküm" sözleriyle başlaması Türkçülüğe vurgu yapması bakımından oldukça önemlidir. Şair ayrıca şiirin devamındaki sözleriyle Türk milletinin yüce bir millet olduğunu vurgular. Şiirde vatanın kutsallığına değinilerek Türk çocuklarının vatanının kulu olduğu ve onu korumak için elinden geleni yapması gerektiği belirtilir.

"Yaratanın kitabını kaldırtmam;
Osmancığın bayrağını aldirtmam;
Düşmanımı vatanıma saldırtmam
Tanrı evi viran olmaz, giderim!"²⁰⁰

Türkçülük duygularıyla başlayan şiirin ikinci kıtasında Türk milleti için kutsal sayılan vatan ve dini değerler bir arada verilerek bu değerlerin Türk milleti için ne kadar önemli olduğu kavratılmaya çalışılmıştır. "Yaratanın kitabı" sözleriyle *Kuran-ı Kerim* "Tanrı evi" sözleriyle camilere vurgu yapılmış millî değerlerle dinî değerler ortak paydada birleştirilmiştir. Çünkü bir Türk için vatanı ne kadar değerliyse dini de o kadar değerli ve kutsaldır. Türk çocuğu bu değerlere sahip çıkmak için gerekirse gözünü kırpmadan canını verir.

"Bu topraklar ecdadımın ocağı;
Evim, köyüm hep buyruk bucağı;
İşte vatan, işte Tanrı ocağı;
Ana yurdun evlat bozmaz, giderim."²⁰¹

¹⁹⁸ Öztan, s. 56.

¹⁹⁹ Hüseyin Ragıp, *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1334, s. 13.

²⁰⁰ A.g.e. , "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken", s. 13.

Şiirin devamında da aynı şekilde millî ve dinî değerler bir arada verilmiş ve bu değerlere sahip çıkmak için Türk gencinin her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca bu toprakların ecdadımızın ocağı olduğu belirtilerek Türk milletinin her zaman saygı duyduğu ve gurur duyduğu şanlı ecdadından bahsedilmiştir. *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri* Türkçe ders kitabında atalarımızın şanlı tarihinden bahseden ve ecdadımızla övünen birçok şiir yer almaktadır. Bu şiirlerden biri Ziya Gökalp'in "Turan" şiiridir.

"Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin
Birer derin sesidir, ben sahifelerde değil;
Güzide, şanlı necip ırkımızın uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin tanininde,
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil."²⁰²

Gökalp, bu şiirde ecdadımızın geçmişte kazandığı büyük zaferleri Türk gençliğine hatırlatarak onlara şanlı geçmişimizin ve yüce milletimizin önemini kavratmaya çalışmaktadır.

"Nabızlarımda evet, çünkü ilim için müphem
Kalan Oğuz Han'ı kalbim tanır tamamıyla;
Damarlarımda yaşar şan-ü ihtişamıyla
Oğuz Han... İşte budur gönlümü eden mülhem."²⁰³

Şair bu dizelerde Türk milletinin soyunun dayandığı Oğuz Han'a vurgu yapar ve Oğuz Han'ın soyundan gelmekten duyduğu büyük gururu dile getirir. Ayrıca şiirin son kısmında

"Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan..."²⁰⁴

sözleriyle şair, vatan kavramının tanımını net bir şekilde yapmıştır. Bu mısralar Türk çocuğunun ileride vatanına ve milletine bağlı, bir ülküsü olan ve o ülkeye ulaşmak için çaba sarf eden bir birey olarak yetişmesi açısından oldukça önemlidir.

²⁰¹ A.g.e. , s. 13.

²⁰² A.g.e. , "Turan", s. 26.

²⁰³ A.g.e. , s. 26.

²⁰⁴ A.g.e. , s. 26.

"Ziya Gökalp'te Turan fikrinin -ideal veya ülkü anlamında- Türk olmayanları da içeren bir Panturancılığa dönüşmesinden "kültürel ve siyasi bir platformun anahtarı olarak" kullanıldığını görürüz. Özellikle Türkçülük akımı içinde Ziya Gökalp'in 1910-1915 yılları arasında yazdığı destansı eserler ve şiirlerle Turan fikri popülerleşmiş, somut Turan birliğini hedeflemeyen kültürel bir ülkü olarak tanımlanmıştır."²⁰⁵

Vatan, Türk milleti için o kadar önemlidir ki vatanından ayrı kalan insan öksüz bir çocuk gibidir. Vatan ayrıca kişi için güvenli bir liman ve kişinin kendini huzurlu ve mutlu hissettiği ana kucağı gibidir. Vatanını kaybeden insan adeta her şeyini kaybetmiştir.

Osmanlı döneminde milletvekilliği ve Maarif Nazırlığı yapmış olan Rıza Tevfik, Sevr Antlaşması'nı imzalayan delege arasında yer aldığı için sürgüne gönderilmiş ve vatanından ayrı kaldığı yıllarda hissettiği duyguları "Divan" şiirinde dile getirmiştir.

"Canandan ayrıldım, hastayım candan,
Eller gurbet elde yaramı bağlar..
Haylidir avare düştüm vatandan,
Hicranla bağrımı kaygılar dağlar."²⁰⁶

Şair, şiirin ilk dördlüğünde vatani sevgiliye benzetmiş ve ondan ayrı düşmenin kendisinde oluşturduğu derin yarayı ifade etmiştir. İkinci dördlükte ise vatana anne rolü yükleyen şair vatanından ayrı olduğu için kendini öksüz bir çocuğa benzetmiştir. Şiirin son bölümünde şair vatanının geleceğinden ümitli olduğu günlere gönderme yaparak o günlerin gelmesinin artık mümkün olmadığını dile getirmiştir. Çünkü artık vatanından uzaktadır ve Osmanlı Devleti yıkılmak üzeredir.

"Sen öksüz vatan, sen! Sevdalı ana!
Gönlümden inleyen hep sensin bana;
Ne nazlı ümitler verirdim sana..
Geçti mi büsbütün şimdi o çağlar?"²⁰⁷

²⁰⁵ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 103.

²⁰⁶ Ragıp, "Divan", s. 42.

²⁰⁷ A.g.e. , s. 42.

Dönemin edebiyatçıları millî bilinci uyandırmak için çok sayıda manzum ve mensur eser kaleme almışlardır. Halkta millî bilinci uyandırmaya çalışan ve bu amaçla seçkin eserler veren yazarlarımızdan biri Ahmet Hikmet Bey'dir. Ahmet Hikmet Bey Osmanlının son yıllarında Türklüğün ruhuna uygun ve millî duyguları uyandıran birçok yazı yazmıştır. Bu yazılarından biri "Altın Ordu"dur. Bu parça *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri* Türkçe ders kitabında yer almıştır.

"Atlar kişner, kağnılar gıcırda, oklar, kargılar şakırdar; yiğitler, delikanlılar bağırır; öküzler böğürür; köpekler havlar... Kar yağar, rüzgar savurur; tipi etrafi sarmış, göz gözü görmez... Koşan, düşen; ağlaşan, gülüşen; kadın, erkek, genç, ihtiyar birbirine girmiş: Telaş, çığlık yeri göğü çınlatıyor. Ordu, ordu; cihan, cihan insan kümeleri yekdiğerini itip kakıyor; birbirine girip çıkıyordu. Gök kubbesi yaradılalı böyle bir kargaşalık, böyle bir mahşer görülmemişti."²⁰⁸

Ahmet Hikmet, bu parçada Oğuz Destanı ve Göç Destanı gibi eski Türk destanlarından esinlenerek Türklerin tarihinin ne kadar eskiye dayandığını göstermeye çalışmıştır. Yazar ayrıca Türklerin Orta Asya'dan dünyanın dört bir tarafına nasıl dağıldığını anlatır. Parçanın giriş bölümü çocuklarda millî duyguları harekete geçirebilecek nitelikte yazılmıştır. "At, kağnı, ok, ordu" gibi kelimeler Türklerin savaşçı bir millet olduğunu sezdirmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca metnin devamında yer alan "Gel! Git! Dur! As! Kes! Yak! Yık! Sür! gibi bir heceli, sert, korkunç, katı emirler havada gürlüyor..."²⁰⁹ sözleri Türk milletinin savaşçı ruhunun daha iyi hissedilmesini sağlamıştır. Bu metni okuyan çocuk, atalarının mücadelecî ruhundan etkilenerek ülkesini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarma mücadelesi içine girecektir.

"Bazen başında samur kalpağı, sırtında kurt postundan gocuğu, elinde parlayan altın kargısı olduğu hâlde iri, gürbüz bir ata binmiş, iri, gürbüz, palabıyıklı bir süvarinin birden görünüşü, bütün bu karışıklıkları, bu kargaşalıkları, bu çığlıkları, bu harıltıları birden susturdu: İnsanlar susar, atlar susar, rüzgârlar susar, dünya susardı!.. Ve onun bir "Dik dur!.." diye gürlemesi bütün bu akan, köpüren canlı denizleri durdururdu: İnsanlar durur, dünya dururdu!... Ve o zaman, tekmiil dudaklarda korkunç ve mukaddes iki kelime titredi:

²⁰⁸ A.g.e. , "Altın Ordu", s. 49.

²⁰⁹ A.g.e. , s. 49.

Ay Han!.."210

Metnin bu bölümünde de Türklerin göç ederken yaşadıklarından kesitler sunulmuş, göç esnasında gerçekleşen olaylar aktarılmaya çalışılmıştır. Bunu okuyan Türk çocuğu hem geçmişı hakkında bilgi sahibi olacak hem de atalarının yiğitlikleriyle gurur duyacaktır. Metnin sonunda adı geçen Ay Han, Türklerin ilk hanlarından olan Oğuz Han'ın altı oğlundan biridir. Ay Han, göç esnasında Türk halkına içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için pes etmeden mücadele etmesi ve ayakta dimdik durması gerektiğini bildirmiştir. Türk halkının o günlerde çektiğı sıkıntıların bir benzeri II. Meşrutiyet döneminde özellikle de Balkan Savaşları sonrasında görülür. Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan milletler ayaklanmış ve bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı topraklarında yüzyıllarca hakim olan "Osmanlıcılık" fikri yerini "Türkçülük" fikrine bırakmıştır. Türk milletinde çektiğı sıkıntılardan kurtulması için canı pahasına mücadele etmesi gerektiğı fikri uyandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde devlet ders kitaplarından yararlanmayı bilmiş, yetişmekte olan nesle bu mücadelecı ruhu müfredat programları aracılığıyla ustaca aşlamıştır.

"Balkan Savaşları sonrasında yükselen milliyetçilik akımının etkisi ile çocukluğun ve vatan tasavvurunun dayandırıldığı temel referans noktası, Türklük ve Müslümanlık olmuştur. Türk çocuğunun sahip olması gereken özellikler, Türkçülüğün yüceltilmesine, devletin korunmasına ve milletin istikbaline göre tarif edilmiştir."211

Vatan kavramını kutsal kabul eden ve vatan sevgisini Türk milletine aşlamak için çeşitli eserler kaleme alan edebiyatçılarımızdan biri Namık Kemal'dir. Namık Kemal vatan sevgisinin ve millet olma şuurunun önemini hemen hemen bütün eserlerinde dile getirmiş ve bu konu üzerinde hassasiyetle durmuştur.

"Namık Kemal'e göre "vatan", bir fatihin kılıcı ile ya da kalemi ile haritaya çizilen hayali çizgilerden oluşmaz. Vatan kutsal bir fikirdir. millet gibi özgürlük gibi, refah, kardeşlik, mülkiyet, egemenlik gibi, atalara duyulan saygı, aile sevgisi, gençlik anıları gibi yüce hislerin bütünleşmesinden doğar. Namık Kemal için vatan, uğrunda ölünecek bir değerdir."212

²¹⁰ A.g.e. , s. 49-50.

²¹¹ Öztan, s. 53.

²¹² Durgun, s. 90.

Namık Kemal 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında halkta millî ve manevi duyguları uyandıracak "Vaveyla" şiirini kaleme almıştır. 93 Harbi olarak da adlandırılan bu savaşın en önemli sebeplerinden biri azınlıkların çıkardıkları isyanlar ve bağımsız olma istekleridir. Batılı devletlerin de kışkırtmasıyla başlayan savaşta Osmanlı Devleti doğuda Kafkasya'ya batıda ise Rumeli'ye kadar uzanan toprakları savunmaya çalışmış; ancak yaklaşık bir yıl süren savaşın sonunda Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları yaşamıştır. Namık Kemal hem elden giden vatan toprakları hem de şehit olan binlerce askerimiz için çığlık anlamına gelen "Vaveyla" şiirini kaleme almıştır. Bu şiir *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri* Türkçe ders kitabında yer almıştır. Üç bölümden oluşan şiirin birinci bölümünde şair, vatanın içinde bulunduğu durumu benzetmeler yaparak açıklamıştır.

"Feminin rengi aksedip tenine

Yeni açmış güle misâl olmuş ;

İN'itâfiyle bak! Ne âl olmuş,"²¹³

Vatan başlangıçta yeni açmış, taze bir gül gibidir. Ancak başlangıçta taze bir güle benzeyen vatan yaşanan olaylar sonucunda kanlı kefene bürünmüş bir sevgiliye dönüşmüştür.

"Ah böyle gezer mi hiç canan?

Gül değil arkasında kanlı kefen ;

Sen misin sen misin ey garib vatan?"²¹⁴

Osmanlı Devleti 93 Harbinde çok fazla toprak kaybetmiş ve bunun sonucunda Balkanlardaki nüfuzunu önemli ölçüde yitirmiştir. Ayrıca Kafkaslarda ve Balkanlarda yaşayan çok sayıda Türk vatandaşı mülteci konumuna düşmüş ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Şair şiirin ikinci bölümünde yaşanan toprak kayıpları neticesinde duyduğu ıstırapı dile getirmiştir. Bu bölümde vatan anneye benzetilmiştir ve onsuz bu hayatın bir anlamı olmadığı, insanın vatani olmadan yaşayamayacağı ve bu yüzden de insanın vatani uğruna seve seve canını vereceği söylenmiştir.

"Bu güzellikte hiç bu çağında

Yakışır mıydı boynuna o kefen?

²¹³ Ragıp, "Vaveyla", s. 58.

²¹⁴ A.g.e. , s. 58.

Cisminin her mesâmı yâre iken

Tuttun evladını kucağında;

Sen gider isen bizi kalır sanma!

Koynuna can atar da hâk oluruz."²¹⁵

Şiirde ayrıca vatan uğruna şehit olanların kutsallığına değinilmiş vatan uğruna ölmenin insanı mutlu eden bir olay olduğu belirtilmiştir. Ayrıca geride kalanların şehitlerin ardından göz yaşını dökmek yerine yokluğunda helâk olacakları vatani korumak ve kurtarmak için canla başla mücadele etmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Şiirin üçüncü bölümünde vatanın manevi öneminden bahsedilmiştir. Kaybettiği toprakları ve vatan evlatları için üzüldüğü siyaha bürünen vatan, Müslümanlar için kutsal kabul edilen Kâbe'ye gidip kollarını iki yana açacaktır. Vatanın kollarından biri Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Medine'de bulunan ravzasına diğerini ise Hz. Hüseyin (r. a.)'in şehit edildiği yer olan Meşhed'e açması söyleniyor. Bu şekilde vatanın kutsallığı bir kez daha anlaşılacaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve Kerbela'da şehit edilen torunu Hz. Hüseyin'in bulunduğu topraklar kutsaldır.

"Git vatan Kâbe'de siyaha bürün!

Bir kolun Ravza-i Nebi'ye uzat;

Birini Kerbela'da Meşhed'e at;

Kâinata o hey'etle görün!

Bu temaşaya Hak da âşık olur."²¹⁶

Şair Hakk'ın, habibim dediği en sevgili kulunun bulunduğu topraklara hiç kuşkusuz âşık olacak diye düşünmektedir. Ayrıca şair burada böylesi kutsal bir vatan dünyalara değışilmeyeceğini, bu yüce vatanın düşman eline geçmesine göz yumulamayacağını dile getirir. Şiirde vatanın yüceliğinin ve kutsallığının dayandığı bir nokta da vatan için canını veren şehitlerdir. Vatan göğsünü İlah'ına açtığı zaman orada vatan uğruna canını veren şühedayı görecektir. Türk çocuğu bu şiiri okuyarak vatanının ne kadar kutsal olduğunu bir kez daha anlayacak ve bu aziz vatan toprağını koruma pahasına tıpkı ataları gibi seve seve canını verecektir.

²¹⁵ A.g.e. , s. 58-59.

²¹⁶ A.g.e. , s. 58-59.

"II. Meşrutiyet döneminde siyasal kültür açısından II. Abdülhamit dönemine göre derin bir değişim meydana gelmiştir. Dinsel bir kutsallıkla padişaha yöneltilen itaat ve sadakat yerine, ulusal ve yasal meşruiyeti olan "vatan, millet, kanun ve devlet"e itaat ve sadakat öne çıkmıştır. Bu dönem, "Türk-İslâm Sentezi" söylemini ve militer bir ulusçuluğu içinde barındırmaktadır. Askerlik, dinsel değerlerle yüceltilmekte, kaybedilen toprakların geri alınması için ders kitaplarında öğrencilerin dinsel ve ulusal duygularını okşayan, coşturan çizim ve metinlere yer verilmektedir."²¹⁷

Millî edebiyat anlayışını benimseyerek Türkçü düşüncüyü destekleyen ve bu doğrultuda eserler veren edebiyatçılarımızdan biri de Celal Sahir Erozan'dır. Erozan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu milliyetçi söylemleriyle dikkat çekmiş ve vatan sevgisini konu alan şiirler yazmıştır. Bu şiirlerden biri "Kafkas Türküsü"dür. Şair şiirin birinci bölümünde kaybedilen Kafkas topraklarının derin üzüntüsünü duymaktadır. Kafkasların eski güzelliğini kaybettiğini dile getiren şair buna sebep olarak Türklerin Kafkas topraklarını kaybetmesini gösterir.

"Her köşende bin çiçekli bahçeler vardı,

Göklerinin güneşinden güller yağardı;

Dağların yeşil saçını niçin ağardı?

Gecelerin niçin hasret çeker hilâle?

Seni Türk'ün hicranını mı koydu bu hâlâ?"²¹⁸

Şiirin devamında Türk topraklarından ayrıldığı için yas tutan Kafkasya'nın kendine gelerek düşmanı alt etmesi ve düşmanın kanıyla kırmızıya boyanıp bayrağımızın kırmızı rengini alması isteniyor.

"Güzel Kafkas! Yeter bu yas uykusu, uyan;

Benzin solmuş, düşmanların kanıyla boyan;

Bayrak gibi kırmızı ol, güneş gibi yan...

Sarı Türk'ün getirdiği parlak hilâle!

Seni onun hicranını mı koydu bu hâlâ?"²¹⁹

²¹⁷ Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 17.

²¹⁸ Ragıp, "Kafkas Türküsü", s. 134.

²¹⁹ A.g.e. , s. 134.

Şair Kafkasların yeniden Türk toprağı olması için halkı savaşmaya çağırıyor. Ayrıca en kısa zamanda Kafkasya'nın Türk topraklarına katılması için Allah'a dua ediyor.

"Al dudaklar mavi göge dua okusun;
 Pembe eller yarın için şallar dokusun;
 Her yiğit er kılıcına bir kelle kosun...
 Tanrı artık bir nihayet versin bu hâle;
 Seni çabuk kavuştursun nazlı hilâle..."²²⁰

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde artmaya başlayan toprak kayıpları halkta kin ve intikam duygularının uyanmasına sebep olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan azınlıkları kendi milletinin bir parçası olarak görmüş ve onların huzur ve mutluluğı için elinden gelen çabayı göstermiştir. Azınlıkların haklarında birtakım iyileştirmeler yapmış, sahip olmadıkları birtakım haklara sahip olmalarını sağlamıştır. Ancak yapılan bütün yenilikler ve verilen haklar azınlık isyanlarının önüne geçememiş ve Osmanlı parçalanma sürecine girmiştir.

"II. Meşrutiyet döneminde "Osmanlılık" kalesinin çöktüğü anlaşılmıştır. Dönem başlarında herkesin hararetle savunduğı "Osmanlı toplumu" kavramına, daha o zaman gayrimüslimlerin katılmayışı, kendi dinlerini ve millî duygularını özellikle koruyacaklarını söylemeleri; daha sonra Müslüman toplulukların da kendi başlarının çaresine bakmaları sonucunu doğurmuştur."²²¹

Balkan Savaşlarıyla birlikte bu durum kendini iyice hissettirmiştir. Bunu gören Türk halkı da artık Osmanlılık fikrinin ülkeyi ayakta tutmak için yeterli olmadığını anlamış ve Milliyetçilik fikri önem kazanmıştır. Bu dönemde Türk milleti artık vatanına daha bağlıdır. Onu korumak ve kaybettiğı toprakları kazanmak için elinden gelen çabayı göstermektedir.

"Balkan Savaşları'nda kaybedilen toprakların travmatik etkisi, "kolektif korku" ile intikam ve şiddet duygularını kamçılamış ve militarist argümanları beslemiştir. Hal böyleyken çocuklar, yakın gelecekte yitirilen toprakların intikamını alacak, kan dökülecek, gözünü kırpmadan ölüme gidecek müstakbel veya hâlihazırda askerler ve kahramanlar olarak tahayyül

²²⁰ A.g.e. , s. 134.

²²¹ Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s. 30.

edilmiştir. Metinlerde çocukların "çocuklukları" gitmiş yerine adeta öfkeli bir yetişkinlik durumu gelmiştir."²²²

Edebiyatımızda Fecr-i Âtî topluluğunun kurucularından olan Emin Bülend Serdaroğlu Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Serdaroğlu'nun katıldığı savaşlar ve Osmanlının o dönem içinde bulunduğu durum onu derinden etkilemiş ve "Kin" şiirini kaleme almıştır. Şair bu şiiri Girit Müslümanları için yazmıştır. Ayrıca şairin bu şiiri Victor Hugo'nun kaleme aldığı "Mavi Gözlü Yunan Çocuğu" adlı şiire tepki olarak yazdığı da bilinmektedir. Bu şiir o dönemde halkta millî duyguları uyandırmış ve büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Ders kitaplarında da kendine yer bulan bu şiir Türk çocuğuna kaybedilen vatan topraklarını kazanmak ve şehitlerin intikamını almak için telkinlerde bulunmaktadır. Bu şiiri okuyan bir çocukta millî duygular harekete geçecek ve vatanseverlik duygusu uyanacaktır.

"Göster semâ-yı mağribe, yüksel de alını;
Dök kalb-i sâf-ı millete feyz-î beyânını...
Al bayrağınla çık yürü, sağken zafernümâ
Bir gün şehîd olunca da olsun kefen sana."²²³

Eminoğlu vatan toprakları için al bayrağı alıp mücadele etmek gerektiğini söyler. Vatan için mücadele edip şehit olan Türk evladının kefen olarak al bayrağa sarılmaya layık olacağını belirtir. Şair, ayrıca düşmana seslenerek İslâm'ın üzerinde hilal olan sancağına hürmet etmesi gerektiği konusunda onu uyarır. Atalarımızın büyüklüğüne, geçmişte kazandığımız şanlı zaferlere göndermeler yaparak düşmanı tehdit eder. Şiirin devamında da düşmana gözdağı vermeye devam eden şair Türk'ün yüceliğini bir kez daha hatırlatır ve tek kişi dahi kalsa şanlı atalarının intikamını alacağını belirtir.

"Ben şûre zâr-ı kalbimi kinimle süslerim;
Kalbimde bir silah ile ferdâyı beklerim;
Kabrinde müsterih uyu ey nâmdâr atam,
Evlâdının bugünkü adı sâde intikam..!"²²⁴

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği dönemde Ziya Gökalp fikirleriyle ve yazdığı eserleriyle Türk milletine yol göstermeye, yeni ülküler benimsetmeye çalışmıştır. Gökalp II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun

²²² Öztan, s. 51.

²²³ Ragıp, "Kin", s. 141.

²²⁴ A.g.e. , s. 141.

"Türkçülük" anlayışıyla mümkün olacağını düşünmüş ve bu doğrultuda çok sayıda nitelikli eser yayınlamıştır. Eserlerinden birçoğu ders kitaplarında da yer almıştır. Çünkü geleceği inşa edecek olan Türk çocuğu şanlı tarihini aziz atalarının kahramanlıklarını öğrenecek ve devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çaba sarf edecektir. Türk çocuğu aynı zamanda bu vatani korumak için dökülen kanları, şehit olan atalarını unutmayacak onların intikamını en kısa zamanda alacaktır.

"Uyu yavrum, uyanacak günler var;
Yarınları gözetleyen dünler var;
Baban şehit, izlerinde ünler var;
O izlerde sen de dolaş ninni!
Öç gününe tezce ulaş, ninni!"²²⁵

Şair, şiirde Türk çocuğuna seslenerek babasının şehitlik mertebesine ulaşmış yüce bir şahsiyet olduğunu belirtiyor, çocuğun da babasının yolunda ilerlemesini ve çabucak büyüyerek babasının intikamını düşmandan almasını istiyor.

"Uyudukça gücün artar, ninni!
Çabuk büyü, yurdu kurtar, ninni!
Uyu yavrum, gözlerinde uyku var,
Sen büyürsen düşmanlara korku var,"²²⁶

Şair, şiirin bu bölümünde Türk çocuğuna şehit olan babası için yas tutmak yerine çabucak büyüyerek düşmanlardan yurdu kurtarmasını istiyor. Babasının vatan uğruna şehit olduğunu Türk çocuğuna bir kez daha hatırlatan şair, vatani kurtarmanın bir evlat olarak onun en önemli görevi olduğunu dile getiriyor.

"Uyu yavrum, tepesinde haç yatan
Camiler var, bu mu seni ağlatan?
Dayanamaz çiğnenmeye bu vatan?
Camilere götür hilal, ninni!
Hem yurdu, hem öcünü al, ninni!"²²⁷

²²⁵ A.g.e. , "Şehit Haremi", s. 171.

²²⁶ A.g.e. , s. 171-172.

²²⁷ A.g.e. , s. 172.

Şiirin son bölümünde beşikte ağlayan bebeğin ağlamasını vatan topraklarının kaybedilerek camilerin kiliseye dönüşmesine bağlayan Gökalp, Türk çocuğundan hem kaybedilen vatan topraklarını kurtarmasını hem de düşmandan intikamını almasını istiyor. Ziya Gökalp bu bölümde Türk çocuğundan sadece millî değerlere değil aynı zamanda manevî değerlere saygı duymasını istemektedir. Çünkü Türk milleti için vatan ve din kutsaldır ve bu değerler uğruna gerekirse can verilir.

Vatan, Türk milleti için her zaman kutsal kabul edilmiş ve uğruna can verilecek bir değer olarak görülmüştür. Çocuklar için şiirler yazan ve çocuk edebiyatımıza yazdığı şiirlerle büyük katkılarda bulunan Ali Ulvi vatan sevgisini konu alan birçok şiir yazmıştır. Yazmış olduğu şiirlerin büyük bir bölümü Türkçe ders kitaplarında yer alan şairin "Vatan" şiiri *Millî Kıraat* Türkçe ders kitabında yer almıştır.

"Düşecekmiş gibi dağda sarkık duran kayalar;

Bu bahçeler mavi deniz, bütün bu yeri, bu orman

Nedir oğlum bilir misin? Çocuk bir fikre dalar,

Sonra hemen atılarak:

– Bunlar mı? der, hep vatan!"²²⁸

Başlangıçta sayısız güzelliklere sahip olan vatanımızın özelliklerini sayan şair, çocuğa bu kadar güzel özelliklere sahip olan yerin neresi olduğunu sorar. Çocuk ise bu eşsiz güzelliklere sahip yerin "vatan" olduğunu söyler. Bu şiir çocuğun küçük yaşlardan itibaren vatanının kıymetli, sayısız özelliklere sahip eşsiz bir yer olduğunu öğrenmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca ders kitabının ilk parçasının "Vatan" olması da çocuklarda vatan sevgisi uyandırmaya ne kadar önem verildiğinin önemli bir göstergesidir.

Ali Ulvi'nin Türkçe ders kitabında yer alan diğer bir şiiri de "Memleket Hatırası"dır. Şair bu şiirde vatanından ayrı kalmanın zorluğunu anlatmıştır. Bir önceki şiirde olduğu gibi memleketinin eşsiz güzelliklerinden bahsederek artık onlardan çok uzakta olduğunu ve memleket özlemi çektiğini dile getirmiştir.

"Memleketimden uzak düştüm. Bilmem ki

Hangi vakit bana nasip olacak

²²⁸ Köprülü, "Vatan", *Millî Kıraat*, s. 3.

Onu görmek? O doğduğum köydeki

Evceğizde gönlüm rahat bulacak?"²²⁹

Şiirin son bölümünde şair, vatanından ayrı kaldığı için göz yaşı döktüğünü ve çok üzüldüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Hakk"tan en kısa zamanda kendisini vatanına kavuşturmasını dilemektedir. Ali Ulvi "Vatan" ve "Memleket Hatırası" şiirlerinde de çocuğun ruhuna hitap etmeyi başarmış, vatan sevgisini onlara ustaca aşlamıştır.

"Ben anarken şimdi seni her zaman,

Dağlarının, kırlarının aşkına

Gizli gizli yaş dökerim ey vatan!

Hak getirsin kavuşmayı yakına!"²³⁰

Ali Ulvi Elöve II. Meşrutiyet döneminin önemli edebiyatçılarından biridir. Özellikle çocuklar için yazdığı şiirler ve çocuk edebiyatına yaptığı katkılarla bilinen Elöve çocuk ruhundan anlayan, onları eğiten seçkin eserler vermeyi başarmıştır.

Vatan, insanın annesi gibidir. Onun en değerli varlığıdır. Kişi vatanından uzakta ne kadar rahat ve mutlu bir hayat yaşasa da vatanını hiçbir zaman unutamaz. Vatanına kavuşacağı günü özlemle bekler. Vatanından ayrı olan kişi adeta öksüz bir çocuk gibidir. "Ah Vatan" isimli şiirde ise vatanından küçük yaşta ayrı düşen bir çocuğun büyüdüğü zaman sarayda sultan olmasına rağmen hâlâ vatanına duyduğu derin özlem dile getirilir.

"Bir küçük yetimken oldum yüce bir sultan!

Lakin gece sarayında yalnız iken her zaman

Güzel çölü hatırlayıp "vatan!" diye ağlarım."²³¹

Bundan önceki şiirlerimizde vatanın eşsiz güzelliklerinden, yemyeşil vadilerinden, masmavi denizlerinden, muhteşem tabiatından bahsedilirken bu şiirde kişinin vatanı bir çöl dahi olsa o kişinin gözünde dünyanın en güzel yeri olduğu belirtilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde savaşlarda yaşanan mağlubiyetler, kaybedilen topraklar asker vatandaş kavramını daha önemli hâle getirmiştir. Bu dönemde Türk çocuğu küçük yaştan itibaren asker gibi yetiştirilmiş ve her çocuğun kendini bir Türk askeri olarak

²²⁹ A.g.e. , "Memleket Hatırası", s. 30.

²³⁰ A.g.e. , s. 31.

²³¹ A.g.e. , "Ah Vatan", s. 31.

hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Müfredat programları da bu doğrultuda belirlenmiş; okul müfredatlarına yeni dersler eklenmiş, aynı zamanda bazı derslerin içeriğinde ve ders saatinde değişikliğe gidilmiştir.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde 19. yüzyılın sonuna doğru, özellikle de İttihat ve Terakki'nin vatan kavramına askerî bir boyut kattığını görüyoruz. Toprak kayıpları sonucunda vatan, savunmacı bir refleks ile ordu tarafından himaye edilen bir kutsal emanet gibi algılanmıştır. Bu algı Cumhuriyet döneminde de güçlü bir şekilde varlığını korumuş, Türk ulusçuluğunda "asker millet" mitosunu merkezi bir rol oynamıştır."²³²

Hamdullah Suphi de bu askerlik ruhunun çocuk yaştan itibaren oluşumuna katkı sağlayacak eserler yazmıştır. Millî Edebiyat akımı içinde yer alan, çocuklarda vatan sevgisi ve millî duyguları uyandıracak eserler veren Hamdullah Suphi'nin şiirlerinden bir bölümü *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nafv Dersleri* Türkçe ders kitabında yer almıştır. Şairin "Asker Şarkısı" şiirinde vatan için şehit olmanın yüceliğinden bahsedilerek vatan uğrunda savaşarak şehit olanların Hakk'a kavuşacağı ve bu kavuşmada vatan uğruna şehit olan askerlerin yüzünün ak olacağı dile getirilmiştir. Şiirin bu bölümlerinde şair Türk askerinin Hakk'ın karşısında alınının ak olmasına ve hiçbir şeyden korkmamasına vurgu yapar.

"Hakka karşı yüzlerimiz ak bizim,
Sevgimizle sevdiğimiz hak bizim.
İsteğimiz Hakk'a ulaşmak bizim,
Var mı korku çehremizde bak bizim!"²³³

Şiirin devamında Türk milletinin ne kadar şerefli ve yüce bir millet olduğu anlatılmıştır. Ayrıca üç kıtada at koşturan atalarımız anımsatılmak istenmiştir. Yiğit olan kişi için düğün ve vatan uğrunda savaşmanın eşdeğer olduğu belirtilmiştir. Vatan uğruna savaşılan günün Türk'ün en mutlu en şanlı günlerinden biri olduğu anlatılmıştır.

"Sor bizi Balkanlara, ummanlara ,
Sor bizi tarihlere, insanlara.
İsteğimiz Hakk'a ulaşmak bizim,
Var mı korku çehremizde bak bizim?
Mert olana cenk ile birdir düğün

²³² Durgun, s. 96.

²³³ Köprülü, "Asker Şarkısı", *Millî Kıraat*, s. 92.

Şan günü, millet günü, hayatın bugün"²³⁴

İnsanlarda vatanseverlik duygusunun uyanmasını sağlayan unsurlardan biri de millî bayramlardır. Millî bayramlar sayesinde insanlar mensubu oldukları milletin varlığıyla onur duyar, geçmişini, şanlı tarihini hatırlayarak geleceğini güvenle inşa ederler. Millî bayramlar ayrıca insanda bir olma ve bir arada olma hissini uyandırır. Bu bayramlar sayesinde insanların milletine ve köklerine bağlılığı daha da artar.

"Bayram dolayısıyla yapılan konuşmalarda, gazetelerdeki yazılarda ve bizzat "hürriyeti ilan" edenler tarafından kaleme alınan beyannamelerde, Meşrutiyetin ilanı ile devletin yok olmaktan kurtarıldığı, tüm Osmanlı unsurlarının özgür ve eşit vatandaşlar haline geldikleri, bütün bunların ise Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti sayesinde olduğu üzerinde durulur ve Osmanlılar birlik olmaya çağırılırken; askeri geçit törenleri, bayraklar, ulusal marşlar 10 Temmuz kutlamalarının vazgeçilmez öğeleri olmuştur. Gerek kara ordusunun gerekse donanmanın geçitleri ile Osmanlı ordusunun gücü gösterilerek halkta bir güven duygusu yaratılmaya ve rejimin bu konudaki başarısı gösterilmeye çalışılmış; bayraklar, marşlar, şiirler ve konuşmalar ile vatanseverlik duygusu arttırılmaya çalışılmıştır."²³⁵

II. Meşrutiyet döneminde parçalanma sürecinde olan Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde bulunan farklı milletleri bir arada tutmak, Osmanlı ruhunu yeniden canlandırmak için II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan "10 Temmuz"u millî bayram ilan etmiştir. 1909 yılından itibaren "10 Temmuz" millî bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Bu sayede Osmanlı himayesinde yaşayan bütün milletler ortak bir bayramda bir araya gelerek Meşrutiyet'i kutlayacaklardır. Ayrıca o dönemde yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri için bu bayram kendilerinin sevgi ve şükranla yad edilmelerini sağlayacak bir fırsat olacaktır.

"– Ne ramazan geçti. Ne de

Kurbanları kestik baba;

Bugün neden şenlik bayram

Yapıyoruz anlat bana.

²³⁴ A.g.e. , s. 92-93.

²³⁵ Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz İd-i Millisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, s. 340.

– Öğren yavrum ki 10 Temmuz

Bayramların en büyüğü:

Esir millet böyle bir gün

Zincirini kırdı,söktü."²³⁶

10 Temmuz günü yapılan kutlamalar sırasında bir çocuk babasına Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı olmadığı hâlde niçin bu günün bayram olarak kutlandığını sorar. Babası ise 10 Temmuz'u bayramların en büyüğü olarak görmektedir ve II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günü milletin zincirlerini kırarak özgürlüğüne kavuştuğu gün olarak açıklar. Baba şiirin devamında II. Meşrutiyet öncesi günlerin karanlık olduğunu, padişahın halkın iyiliğini düşünmeyip halka kötü davrandığını, insanların peşine hafiyeler taktığını anlatır.

"Çalışmak yok, okumak yok,

Söylemek yok: Her şey yasak!

Dimağ, irfan demirden bir

Cenderede uyuşarak,

Halas için çırpıyor,

Çırpındıkça eziliyor,

Düşmanın da mahvımıza

Çalıştığı seziliyor;"²³⁷

II. Abdülhamit tahtta bulunduğu süre zarfında büyük bir istihbarat teşkilatı kurmuş ve bu sayede kendisine karşı yapılacak darbe ve ayaklanmaları önlemeye çalışmıştır. Ayrıca Abdülhamit o dönemde basına sansür getirmiştir. Şiirde buna da değinen baba, her şeyin yasak olduğunu insanların özgür bir şekilde okuyup duygu ve düşüncelerini dile getiremediklerini belirtmektedir. Halk bu dönemde bir yandan yasaklarla mücadele etmeye çalışırken bir yandan da düşman işgaline karşı vatanı savunmaya çalışmaktadır. Yapılan baskılara dayanamayan halk artık yapılanlar karşısında sessiz kalmayacak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderliğinde II. Meşrutiyet ilan edilerek otuz üç yıl süren baskı sona erecektir.

²³⁶ Emre, "10 Temmuz", s. 105.

²³⁷ A.g.e. , s. 105.

"Dün bir koyun gibi duran

Halim millet, nasıl oldu

Bilinmez, birden aslan

Kesilerek halas buldu!"²³⁸

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi halkta büyük bir coşku ve sevinç uyandırmıştır. İnsanlar artık düşüncelerini özgürce ifade edebilecek, basına uygulanan sansür ortadan kalkacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin himayesinde yaşayan diğer milletlere de verilen haklar sayesinde Osmanlılık fikrinin hayata geçeceği Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücü ve ihtişamına kavuşulacağı umut edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli bir rol oynayan İttihat ve Terakki bu sayede halkın takdirini kazanacak ve yönetimde söz sahibi olmayı daha güçlü bir şekilde sürdürecektir.

"II. Meşrutiyet'le birlikte "Hürriyet'in İlanı" olarak da adlandırılan anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ilk kez millî bir bayram sıfatıyla kutlanmaya. o gün okullar tatil edilmeye başlanmıştır. Ders kitaplarında vatan, millet, devlet, anayasa, meclis, seçim, yasa, mahkeme gibi kurumlar kutsallaştırılmakta, laik/katılımcı yurttaş kültürü aktarılmaya çalışılmaktadır."²³⁹

II. Meşrutiyet dönemine ait Türkçe ders kitabında "10 Temmuz"un niçin millî bayram olduğu ayrıntılarıyla anlatılmış ve yeni rejimi öven birçok söz söylenmiştir. Bütün bunlar mevcut meşrutî rejimin çocuğa küçük yaştan itibaren benimsetilmeye çalışıldığının önemli bir kanıtıdır. Şiirde II. Abdülhamit'i kötüleyen ve yeni rejimden övgüyle bahseden dizeler çocuğun zihinde birtakım yeni fikirler oluşturmaktadır. Çocuk bu şiiri okuduğu zaman Abdülhamit'e karşı olumsuz duygular beslerken meşrutî rejimin mimarı olan İttihat ve Terakki'ye minnet duyguları besleyecektir.

Türk kültürüne ait değerlerin küçük yaştan itibaren çocuklara kazandırılması çocukta millî kimlik bilinci oluşması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca ecdadını tanıyan Türk genci geleceği de tıpkı ataları gibi sağlam temeller üzerine kuracak, ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtaracaktır.

"Çocuklarımızın, ait oldukları kültürün gerçek büyüklüğüne intikal etmeleri onların kendilerine güven duygularını başlı başına bir kuvvet haline getirecektir. Kendi kültür ve medeniyetinin bilgisinden, eserlerinden,

²³⁸ A.g.e. , s. 105.

²³⁹ Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 18.

tarihinden habersiz kalacak bir çocuk, o kültür ve medeniyeti beslemiş ahlâk anlayışına tam olarak ulaşamaz."²⁴⁰

II. Meşrutiyet döneminde büyük ecdadımız ve şanlı tarihimizle ilgili çok sayıda metin ders kitaplarında yer almıştır. Bu metinlerden biri "Ertuğrul'un Büyüklüğü"dür. İbrahim Alaaddin tarafından kaleme alınan bu şiirde Ertuğrul Gazi ilk padişahımız olan Osman Bey'in babası olarak tanıtılır. Ertuğrul Bey'in bir gün arkadaşlarıyla birlikte kırdan gezerken uzakta iki ordunun savaşmakta olduğunu görür. Ertuğrul Bey savaşına gider ve mağlup olan ordunun askerlerinin birbiriyle kavga ettiğini görür. Onları orada bırakıp gitmez. Çünkü bu davranış bir Türk'e yakışmaz. Türk milleti her zaman zor durumda kalan insanlara, düşkünlere yardım eder. Ertuğrul Bey de bir Türk'e yakışanı yapar ve onları orada bırakmayıp onlara yardım eder.

"Fakat Türkler yiğit, aslan kanlıdır;

Acizlere yardım etmek şanlıdır.

Ertuğrul Bey düşkünlere bir olur;

O bir taraf galip iken bozulur.

Ecdadımız kahramandır, büyüktür;

Kahramandır demek bile küçüktür."²⁴¹

Şiirde Ertuğrul Bey'in düşkünlere yardım ettiği belirtilmiş ancak onun nezdinde atalarımızın tamamı kastedilerek ecdadımızın ne kadar büyük ne kadar kahraman olduğu anlatılmak istenmiştir. Hatta atalarımız için kahraman sözünün bile yetersiz kalacağı dile getirilmiştir.

Millî Kıraat'ta ecdadımızın yiğitliğini ve şanını konu eden diğer bir metin "Ecdadımızın Mertliği"dir. Bu metinde de yine Ertuğrul Bey'in savaşta mağlup olarak zor durumda kalan tarafa nasıl yardım eli uzattığı anlatılır. Metin ecdadımızın mertliğini, yiğitliğini anlatan sözlerle başlar:

"Ecdadımızın ne kadar mert, yiğit insanlar olduğunu tarihimizin her sayfası gösterir. Bundan altı yüz elli sene evvel, Asya'da yaşayan büyük ve azametli

²⁴⁰ Apuhan, s. 197.

²⁴¹ Köprülü, "Ertuğrul'un Büyüklüğü", *Millî Kıraat*, s. 30-31.

Türk milletine mensup "Kayı Han" aşireti, Anadolu'ya geldi. Orada yine Türk ırkına mensup "Selçuk" hükümeti vardı."²⁴²

Ertuğrul Bey'in kumandasında bulunan "Kayı Han" aşireti, yani ecdadımız, bir gün uzakta birbiriyle dövüşen iki ordu görür. Ordulardan biri yenilmek üzeredir ve Ertuğrul Bey zor durumda olan tarafa yardıma bulunmayı mertliğe uygun bulur. Ertuğrul Bey'in yardım ettiği taraf savaşı kazanır ve diğer taraf mağlup olarak kaçar. Kayı Hanlıların bu yardımına çok memnun olan Selçuklu padişahı hediye olarak Kayı Hanlığı'na Söğüt ve Domaniç'i verir. Metnin devamında Osmanlı Devletinin nasıl kurulduğu devletin adının nereden geldiği konusunda bilgi verilir:

"Selçuk Devleti mahvolduktan sonra "Ertuğrul" Bey'in oğlu "Osman" Bey "299"da Sultan Osman namıyla padişah oldu ve Anadolu'daki bütün Türklere o günden beri Osmanlı Türkü denildi. Osmanlı Hükümeti namı devletimize o zamandan kaldı."²⁴³

"İlk Padişahımız" adlı parçada da Osmanlı Devleti'nin adının nereden geldiği açıklanmıştır. Ayrıca ecdadımızın önceden göçebe yaşadığı, Osman Bey'den önce gelen atalarımıza Osmanlı değil Türk denildiği belirtilmiştir. Aşiret hâlinde yaşayan Türklere Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran beyliğin "Kayı Han" aşireti olduğu dile getirilmiştir.

"Bu devletimizi kuran ilk padişahımızın adı Sultan Osman idi. Onun için bize Osmanlı diyorlar. Sultan Osman'dan evvel gelen dedelerimize Osmanlı denmezdi. Onlara yalnız "Türk" denirdi. O dedelerimizin de, bir kısmının belli başlı bir yeri yoktu. Çadırlar altında yaşarlar, yazın başka, kışın başka yerlere giderler, göçebe hâlde gezerlerdi. Böyle insanlara "aşiret" derler. Her aşiretin bir beyi olur. Bizim aşiretin adı "Kayı Han" aşireti idi."²⁴⁴

Metnin devamında Söğüt kasabasında doğmuş olan Osman Bey'in, babası Ertuğrul Gazi'nin vefatından sonra aşiretin başına geçerek etraftaki Rumlarla sürekli savaşlar yaptığı; birçok kale, hisar ve şehri ele geçirdiği anlatılmıştır. Parçada "Osman Bey'le maiyetindeki kahraman Türkler, şecaat ve hüsn ü ahlakları sayesinde her tarafta

²⁴² A.g.e. , "Ecdadımızın Mertliği", s. 31.

²⁴³ A.g.e. , s. 31.

²⁴⁴ A.g.e. , "İlk Padişahımız", s. 75.

muvaffak olurlardı."²⁴⁵ sözleriyle Türk milletinin kahramanlığına ve güzel ahlakına dikkat çekilmiştir.

Metinde ayrıca Osman Bey'in bağımsızlığını nasıl ve ne zaman ilan ettiği konusunda bilgi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu andan itibaren hızlı bir şekilde büyüdüğü ve her geçen gün gücünü arttırdığı söylenmiştir. Osman Bey vefat ettiği zaman Osmanlı Devleti büyümüş güçlü bir devletin temelleri atılmıştır.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında yer alan "Meçhul Bir Kahraman" adlı metinde Osmanlı Devleti'nin ne kadar büyük olduğu ve Osmanlı Devleti'nde nice kahramanlık hikâyelerinin yaşandığı, dört bir taraftan saldıran düşmana karşı vatanın başarılı bir şekilde müdafaa edildiği de anlatılmıştır.

"Osmanlı tarihinin her sayfasında bizdeki vatan muhabbetinin, fedakârlılığının, kahramanlığının ne kadar büyük olduğunu gösteren birçok şanlı misaller vardır. Osmanlılar işte bu kahramanlık sayesinde Avrupa'ya geçerek büyük bir hükümet teşkil edebilmişler ve her taraftan saldıran düşmanlara asırlarca müdafaadan geri kalmamışlardır."²⁴⁶

Metinde en küçük, en aciz bir Osmanlının bile vatani uğruna öleceği dile getirilir ve bu görüşü destekleyen, çocukların okudukları zaman örnek alabilecekleri bir hikâyeye anlatılır. Hikâyenin kahramanı meçhul bir Türk askeridir. Bu asker bir insanın vatani uğruna neleri yapabileceğini gösteren en güzel örneklerden biridir.

Ecdadımız Macarlarla yaptığı Mohaç Muharebesi'nin ardından Macaristan'ı zapt ederek Putin'i ele geçirmiştir. Ancak henüz zapt edilmesi gereken önemli kaleler vardır. Osmanlı askerleri bu kalelerden bazılarını ani hücumlar yaparak onları ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu kalelerden biri de Kanije'dir. Osmanlı Devleti Kanije'yi kuşatır ve büyük bir savaş başlar. Osmanlı o tarihte kimsede bulunmayan toplarıyla sabahtan akşama kadar kaleyi bombalayarak kalede birtakım delikler açar. Fakat düşman bu delikleri vaktiyle Osmanlıdan almış olduğu esirlere zorla tamir ettirir. Bu esirlerden biri vatani aleyhinde hizmet etmeyi vicdanına sığdıramaz ve vatani için bir fedakârlık yapmak ister. Bir akşam kalenin cephaneliğine girmeyi başarır, cephaneliği ateşler ve kalenin bir bölümü tamamen yıkılır. Osmanlı ordusu da bu sayede Kanije'yi zapt eder.

²⁴⁵ A.g.e. , s. 75.

²⁴⁶ A.g.e. , "Meçhul Bir Kahraman", s. 52.

Metnin sonunda "Vatan için kendisini feda eden o meçhul Osmanlı kahramanı bütün vatandaşlara bir misal olmalıdır."²⁴⁷ sözleriyle Kaniye Kalesi'nin alınmasını sağlayan bu kahramanın bütün vatandaşlar tarafından örnek alınması istenir.

II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman "Osmanlılık" fikrinin yeniden canlanacağı, böylece Osmanlının eski gücüne yeniden kavuşacağı düşünülüyordu. Bu metinde yer alan kahramanın hangi milletten olduğu söylenmeyip Osmanlı Devleti'nin bir vatandaşı olduğunun belirtilmesi bu düşüncenin ders kitaplarında da yer aldığı en büyük göstergelerindendir. Çünkü bu metni okuyan çocuk kendini Türk milletinin bir parçası değil Osmanlının bir parçası olarak görecektir. Bu çocuk büyüdüğü zaman bir Türk kimliğine sahip olmak yerine Osmanlı kimliğine sahip bir vatandaş olacaktır. Böylece Osmanlı hakimiyetinde yaşayan bütün milletlerin eşit olduğu herhangi bir ayrımın yapılmadığı bir ortam sağlanmış olacaktır. Böyle bir ortamda Osmanlı eski gücünü ve hakimiyetini yeniden sağlayarak dünyaya hükmedecektir.

Fakat çocuklara benimsetilmeye çalışılan bu düşünceden vazgeçilmesi çok zaman almamıştır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde büyük yaralar alan Osmanlı Devleti'nde "Osmanlılık" fikri yerini "Türkçülük" düşüncesine bırakmıştır. Özellikle de Osmanlı himayesinde yaşayan milletlerin ayaklanmalar çıkarması, bağımsız olmak istemeleri ve Osmanlıya ihanet etmeleri bu düşüncenin etkili olmasının en önemli sebeplerindendir. Kaybedilen topraklar ve çıkan isyanlar nedeniyle Osmanlı ağır yaralar almış, yaşanan bu olaylar halkı maddi ve manevi yönden derinden sarsmıştır. Artık Osmanlı Devleti birçok milletin bir arada huzur içinde yaşadığı bir devlet değil, Türk milletinin yıkılmaktan kurtarmaya çalıştığı bir devlettir. Türk milleti vatanını kanının son damlasına kadar savunacak ve gerekirse vatani uğruna seve seve canını verecektir.

"Parçalanan bir İmparatorluğu Osmanlılık üst kimliği temelinde bütünleştirmenin yanı sıra, Meşrutiyet rejiminin istikrarının sağlayacak "yurtsever yurttaş"ın inşası yolunda alınan bir dizi önlem arasında öğretim programlarında yapılan değişiklikler kuşkusuz önemli bir yer tutmuştur."²⁴⁸

II. Meşrutiyet döneminde çocuklar belirgin bir şekilde geleceğin teminatı ve vatani kurtaracak bendeler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle çocukların eğitimine büyük önem verilmiş ve geleceği inşa edecek olan çocukların çalışkan, cesur, ahlaklı ve

²⁴⁷ A.g.e. , s. 53.

²⁴⁸ Üstel, s. 23-24.

vatansever bireyler olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Devlet, bu hedeflere ulaşmak için ders kitaplarını araç olarak kullanmış ve yetiştirmek istedikleri insan tipine ait özellikleri çocuklara müfredat programları ve ders kitapları aracılığıyla kazandırmaya çalışmıştır. Vatansever Türk çocuğu sadece vatanını sevmekle kalmayıp onu her türlü tehlikeden korumak için elinden geleni yapacaktır. "II. Meşrutiyet, modern anlamıyla "vatandaş" kavramının yalnızca inşa edildiği değil, bu süreçte devletin okul aracılığıyla çocuk-vatandaş yetiştirme projesini uygulamaya koyduğu dönemin de ifadesi olur."²⁴⁹ Bu dönemde ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla vatansever çocuklar yetiştirilmek amaçlanmıştır.

Balkan Savaşları'yla birlikte kendini iyice hissettiren Türkçülük akımı ders kitaplarında kendine yer bulmuştur. II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında milliyetçilik, vatanseverlik, Türklük, kahramanlık konuları yoğun şekilde yer almıştır. Ayrıca ecdada saygı ve sevgi, intikam, yeni rejime övgü gibi dönemin ideolojisini yansıtan metinlere sıklıkla yer verilmiştir. Bu metinler sayesinde vatansever, ecdadını çok iyi tanıyan ve onlarla gurur duyan, ayakları üstüne sağlam basan, kendine güvenen ve atalarının intikamını düşmandan alacak yeni bir nesil yetiştirilmek istenmiş ve Türkçe ders kitaplarındaki metinler bu doğrultuda seçilmiştir.

3.3. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Eğitim Değerinin Kimlik İnşasında Rolü

Eğitim "çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiye"²⁵⁰ anlamına gelmektedir. Eğitim bireyin hayatının en önemli unsurlarından biridir. Çünkü bir çocuk ne kadar iyi bir eğitim alırsa ileride o kadar donanımlı ve bilgi sahibi, ufku geniş, geleceğe yön veren bir birey olur. Eğitim planlı ve amaçlı yapılan bir eylemdir. Kişinin doğumuyla başlayan ve bireyin ölümüne kadar devam eden eğitim sürecinin sonunda, bireylerin davranışlarında değişim meydana gelmesi amaçlanır. Meydana gelen bu değişim kasıtlıdır.

"Eğitimin insanın çevresini kontrol altına almaya yönelik etkinliklerini ortaya koyması açısından insanın ortaya çıkışı ile başladığı ve toplumsal yaşam sürecinde amaçlı bir girişim olarak bireyin, ailenin, grubun, toplumun

²⁴⁹ A.g.e. , s. 32.

²⁵⁰ *Türkçe Sözlük*, s. 677.

ve devletin gereksinimlerine yönelik olarak sistemleştirildiği var sayılmaktadır."²⁵¹

Bireyin davranışlarında istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci olan eğitim, devlet ideolojilerinin uygulanmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. "Eğitim insanlığın temel bir etkinliğidir. Eğitimin toplumsallaşma ile eş anlamlı ve uygunluk içinde olması, eğitim ideolojilerinin önemli bir bileşeni haline getirmiş ve yapılandırılmış, amaçlı ve planlı eğitim sistemlerinin kurulmasına yol açmıştır."²⁵² Eğitimin başarılı ve sistemli bir şekilde verildiği yer hiç kuşkusuz okullardır. Okulların, devletin ideolojilerini benimsetebileceği en önemli kurum olduğunun anlaşılmasıyla birlikte çocukların eğitimine daha çok önem vermeye başlanmıştır. Çocuğun bir birey olduğu kabul edilmiş ve bu bireyin devletine bağlı sadık bir vatandaş olarak yetişmesinde eğitimin önemi anlaşılmıştır. Eğitimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte mevcut müfredat programlarında değişikliğe gidilerek istendik davranışları sergileyen sadık bireyler yetiştirilmeye çalışılmıştır.

"Eğitim çok eski çağlardan bu yana toplumsal iş bölümünde ayrı bir etkinlik olagelmiştir. Eğitim için kontrollü bir mekân oluşturulmuş ve buraya okul adı verilmiş; öğretme ve öğrenme için resmi programlar hazırlanmış ve bunlar müfredat olarak adlandırılmıştır. Toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin ve kodların iletilmesi görevi resmen bu eğitim kurumlarına verilmiştir."²⁵³

Çocukların eğitim aldıkları kurumlar okullardır. Okullarda çocuklara istenilen davranışların benimsetilmesi için önce çocuğa okumanın, eğitimin öneminden bahsetmek gerekir. Eğitimin önemini anlayan, okula severek giden çocuk okulda kazandırılması amaçlanan fikirleri benimseyecek ve böylece gelecekte devletin istediği vatandaşlar olarak yetişeceklerdir.

"Hobbes, eğitimin siyasal rolüne büyük önem verir. Eğitim, toplumu yöneten egemen için vazgeçilmez bir öğedir. Toplumu yönetmek, insanların eylemlerini yönetmek demektir; insanların eylemlerini yönetmek için, egemen, onların düşüncelerini ve inançlarını yönetmek zorundadır."²⁵⁴

²⁵¹ Feyyat Gökçe, *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Pegem Akademi, Ankara 2009, s. 27.

²⁵² İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 15.

²⁵³ A.g.e. , s. 15.

²⁵⁴ A.g.e. , s. 25.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle birlikte eğitimin yurttaş yetiştirmedeki önemi anlaşılmaya başlanmıştır. Çünkü bu dönemde milliyetçilik akımının etkileri kendini iyice göstermiştir. Devletler eğitim sayesinde sadık bendeler yetiştirebileceklerini fark etmişler ve eğitimin verildiği kurumlar olan okulların müfredat programlarında değişikliğe gitmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde de eğitime çok büyük önem verilmiş ve üzerinde en çok durulan konulardan biri eğitim olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda çok büyük sıkıntılar yaşamış, birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için eğitimin oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır. "II. Meşrutiyet döneminde aydınların üzerinde en çok durduğu konu çocuk eğitimiydi; çünkü ülkenin ilerlemesinin vatan çocuklarının eğitiminden yararlandırılması ile olanaklı olduğu düşünülüyordu."²⁵⁵ Bu nedenle müfredat programları yeniden gözden geçirilerek ders kitaplarının içeriklerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin Meşrutiyet döneminden önceki ders kitaplarında padişaha saygı ve sevgi her şeyin üzerinde tutulurdu. II. Meşrutiyet'ten sonraki ders kitaplarında ise vatanseverlik, güzel ahlak, çalışkanlık, yardımseverlik gibi değerler ön plana çıkmaya başlamıştır.

"Türkiye'nin siyasal tarihi ile eğitim alanında meydana gelen değişimler arasında paralellik vardır. Siyasal değişimin özellikleri eğitim sistemine yansımakta gecikmemiş, siyasal iktidarlar eğitim aracılığı ile kendi değerlerini topluma aktarmaya çalışmışlardır. Her dönemde yayınlanan ders kitapları yakından incelendiğinde Tanzimat döneminin Osmanlıcılık, II. Abdülhamid döneminin İslâmcılık ve II. Meşrutiyet döneminin ise Ulusçuluk ideolojisinin eğitim aracılığı ile de aktarıldığı yıllar olarak görülür."²⁵⁶

Tevfik Fikret tarafından kaleme alınan "Çocuklara" isimli şiir *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri* Türkçe ders kitabında yer almıştır. Şair bu şiirinde geçmişte çocukların okumak için çok sıkıntı çektikleri ancak yeni yetişen neslin birçok imkana sahip olduğunu belirtmektedir. Yeni neslin sahip olduğu kitapların, iyi hocaların, ders işlemek için uygun ortam ve araç gereçlerin eskiden olmadığını bu nedenle de yeni neslin sahip oldukları bu imkanların kıymetini bilmeleri gerektiği dile getirilir.

²⁵⁵ Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, s. 109.

²⁵⁶ Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 13-14.

"Size ne mutlu çocuklar!
 Güzel kitaplarınız var;
 Hocalarınız da iyi,
 Öğretiyorlar her şeyi;
 Tahta, rahle, hep mükemmel;
 Hiçbiri yoktu evvel.
 Hasırlarda sürünürdük,"²⁵⁷

Yeni neslin sahip olduğu bu imkanların geçmişte olmadığını bu nedenle de yeni neslin eskilere kıyasla çok bilgili ve kültürlü olduğu belirtilmiştir. Şiirde ayrıca çocuklara okumanın insanlar için ne kadar önemli olduğu kavratılmaya çalışılmış ve okuyan insanların hem bu dünyada hem de öbür dünyada isteklerine ulaşacakları dile getirilmiştir. Küçük yaştaki bir çocuk için "cennet" çok önemlidir. Çocuklara bir davranışın iyi olduğunu anlamak için o davranışı yaptığı takdirde cennete gideceği söylenir ya da çok sevdiği bir yakını kaybettiği zaman onu tek teselli eden şey o kimsenin cennete gitmesidir. Çocukların cennet konusundaki hassasiyetine şiirde çok güzel bir şekilde değinilmiş ve okumanın ne kadar önemli olduğunu göstermede ustaca kullanılmıştır. Tevfik Fikret hitap ettiği kitlenin seviyesini göz ardı etmemiş, çocuk gerçekliğine uygun mesajlar vererek şiirini tamamlamıştır. Şiirde çocuğun bedensel ve zihinsel gelişiminde önemli rolü olan "oyun"dan da söz edilmiştir. Çocukların okula ve eğitime önem vermeleri gerektiği; ancak oyun oynamayı da ihmal etmemeleri gerektiğinin dile getirildiği şiirde ayrıca çocukların asla tembellik etmeyerek sürekli çalışması gerektiği vurgulanmıştır.

"Evlere hep cahil döndük.
 Bize nispet bugün birer
 Küçük âlimsiniz sizler.
 Okuyunuz: Okuyanlar
 Çok şey bilir, çok şey yapar,"²⁵⁸

²⁵⁷ Sander, "Çocuklara", s. 30.

²⁵⁸ A.g.e. , s. 30.

II. Meşrutiyet döneminde çocuklara okulu sevdirmek ve okumanın önemini kavratmak için büyük çaba sarf edilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde çocuk eğitiminin önemi anlaşılmaya başlamış ve çocuğa ait bir edebiyatın gerekliliği hissedilmiştir. Dönemin aydın ve yazarları da çocuğun eğitimini önemsemiş ve bu doğrultuda eserler vermeye başlamışlardır. Bu dönemde yazılan eserler Türkçe ders kitaplarında da yer almıştır. Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bir çoğunda çocuğun yaşı ve algılama düzeyi göz önüne alınmıştır. Ayrıca soyut kavramlar somutlaştırılarak çocuğun, zihninde bu kavramları canlandırması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri "Gül" şiiridir.

Bu şiirin ilk bölümlerinde gülün güzelliğinden, özelliklerinden bahsedilmiştir. Gülün bütün güzelliklerinin yanında dikenini olduğu belirtilmiş; ancak gülün dikenini olduğu bilinip ona dikkat edilirse dikenin bir zarar vermeyeceği söylenmiştir. Bütün bu anlatılanların ardından okul bir bağa, ilim de bu bağdaki çiçeğe benzetilmiştir. Çalışmanın çok kolay bir iş olmadığı, emek verilmesi gereken bir uğraş olduğu belirtilmiştir. Fakat tıpkı gülün dikenini olduğunu bilip tedbirli davranan insan gibi ilim öğrenip çalışan kişi de bu yoldaki zorluklara katlanırsa sonunda başarıya ulaşacaktır:

"Mekteb: Bir bağ, irfan: Onun çiçeği

Çalışanın boşa çıkmaz emeği

Gülü seven dikenine katlanır..."²⁵⁹

Okullar, eğitimin sistemli bir şekilde verildiği ve istenilen yönde davranış değişikliğinin meydana getirildiği kurumlardır. Çocuğun iyi bir eğitim alabilmesi için öncelikle okulu sevmesi, okula gitmenin ne kadar önemli olduğunu kavraması gerekir. "Mektep" isimli metinde okumanın ve eğitimin öneminden bahsedilir. Eğitim; medeniyetin, insanlığın, irfanın kaynağı olarak gösterilir. Ayrıca vatanın eğitimli insanlar sayesinde var olduğu belirtilir.

"Medeniyet senin şanlı kucağında uyanır;

İnsaniyet sende doğar, vatan sana dayanır

Senin koynun bu milletin irfanına bir ocak:"²⁶⁰

²⁵⁹ A.g.e. , "Gül", s. 64.

²⁶⁰ A.g.e. , "Mektep", s. 68.

Sayılan bütün güzelliklerin kaynağı olarak görülen okulun, yüce ve şerefli bir kurum olduğu söylenir.

"Sen bunlarla iftihar et; şerefisin bu yerin!

Güzel mektep! Senin adın şereflidir, uludur

Yürü, yürü, gideceğin yol istikbalin yoludur."²⁶¹

II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında okulun ve eğitimin önemini anlatan metinlerin yanı sıra iyi bir öğrencinin nasıl olması gerektiğini belirten metinlerde yer almaktadır.

"Hasan iyi bir şakirttir. Derslerine iyi çalışır, defterlerini pek temiz tutar. Kitaplarını sever. Muallimlerin tekririni dinler. Babası Ali Efendi kendisinden pek memnundur. Hasan terbiyelidir. Tanıdıklarına selam verir. Kendisinden sorulan şeylere nazikane cevap verir. Arkadaşları ile iyi geçinir. Onlarla asla kavga etmez."²⁶²

İyi bir öğrencinin özelliklerinin sayıldığı bu bölümde, öğrencilerin derslerindeki başarılarının yanı sıra etrafındaki insanlara karşı de son derece saygılı ve terbiyeli olması gerektiği belirtilmiştir. Yani iyi bir öğrenci hem çalışkan, hem de güzel ahlak sahibi olmalıdır. "Güzel ahlâk, insanın iş yapma gücünü artırır. İnsana zorluklar karşısında sabırlı ve azimli olmayı öğretir. Güzel ahlâk insanın bir menzile yürürken sonuna kadar insan kalmasını sağlar, kendisine ve başkalarına zarar vermesini önler."²⁶³ "Rousseau'ya göre çocuktaki en iyi huyların geliştirilmesinin zorunlu oluşu, eğitimi toplumsal yaşamın çok önemli bir yanı durumuna getirir, dolayısıyla da, eğitim siyasal otoritenin temel bir görevi olur."²⁶⁴ II. Meşrutiyet dönemi, eğitimin değerinin anlaşıldığı ve eğitime önem verilen bir dönem olmuştur.

"II. Meşrutiyet aydınları Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim durumu konusunda çok farklı konular içeren birçok yazı kaleme almışlardır. Ağırlıklı olarak eğitim câmiasını ilgilendiren dergiler, gazeteler ve mecmualar çıkarılmıştır. Birçok kişi, devletin geri kalma sebeplerinin en başta gelen sebeplerinden biri olarak eğitimin geri olmasını göstermiştir."²⁶⁵

²⁶¹ A.g.e. , s. 68.

²⁶² Emre, s. 30.

²⁶³ Apuhan, s. 172.

²⁶⁴ Kaplan, s. 75.

²⁶⁵ Gökçe, s. 129.

Bu dönemde çocukların okula giderek eğitimi birer birey olmaları hedeflenmiştir. Bu nedenle okumanın ve eğitimin önemini anlatmak için ders kitapları birer araç olarak kullanılmıştır. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde birçok alanda köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişikliklerin yaşandığı en önemli alanlardan biri de eğitimidir. II. Meşrutiyet döneminde yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki eğitim konusuna oldukça önem vermiştir. Çünkü geleceğin teminatı olan çocuklar okulda eğitim yoluyla devletin dolayısıyla da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideolojisini benimseyerek büyüyecektir. Bu sayede istenilen vatandaşlar yetiştirilmiş olup mevcut rejim güvence altına alınacaktır.

3.4. II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarındaki Dinî Değerlerin Kimlik İnşasında Rolü

İnsanoğlu yaradılışı itibariyle kendinden üstün olan bir güce inanma ve sığınma iç güdüsüne sahiptir. Bu nedenle bireyler doğduğu andan itibaren kendilerine güvenilir bir liman ararlar. Kişinin iç huzuruna ulaşmasına ve yaradılış gayesini idrak etmesine dinî değerler yardımcı olur. Çünkü insanoğlu sürekli bir sorgulama ve iç muhasebesi içindedir. İnsan kim olduğu, nereden geldiği ve en önemlisi de niçin yaratıldığı sorusuna yanıt arar. Bu soruların doğru cevabını bulan bireyler sağlıklı, mutlu ve huzurlu olurlar.

"Sağlam bir ahlâk ve üstün bir karakter için, bu ahlâkın özünü taşıyan inanç, davranış, estetik, insan ve insanlık öğretisinin bütün imkanlarından faydalanmak, ahlâk eğitiminin esasını oluşturur. Bu öğreti ile ahlâk arasında kurulacak bağlar, yaratılışımızdaki mükemmelliği hayata aksettirebilmemiz için ne kadar da gereklidir. Din eğitimi de Yaratıcı ile yarattıkları arasındaki bağların ve o bağların beslediği kültürün öğretilmesidir."²⁶⁶

Dinî değerler kişinin sadece iç huzurunu sağlamakla kalmaz aynı zamanda toplumsal huzur ve barışı da beraberinde getirir. "Özünde 'insan yetiştirme' ve en belirgin özelliği de 'sosyallik' olan din"²⁶⁷ insana her zaman iyiyi, doğruyu, güzeli emreder. Kötülükten ve insana zararı dokunacak her türlü davranış ve eylemden uzak durmayı telkin eder. "İnsanın gelişmesi ve ilerlemesi düzenlenirken onun Yaratıcısı ile olan irtibatları yok

²⁶⁶ Apuhan, s. 173.

²⁶⁷ Adem Güneş, *Çocuk Deyip Geçmeyin*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 228.

sayılamaz."²⁶⁸ Küçük yaştan itibaren dinî değerleri benimseyip bu değerleri davranışa dönüştüren bireyler daha mutlu ve daha huzurlu olurlar.

Dinî değerler çocuklara kavratılırken bu değerlerin çocuk gerçekliğine uygun olması gerekir. Çünkü dinî değerler genel olarak soyut kavramları ihtiva eder ve küçük yaştaki bir çocuğun bu soyut gerçekleri idrak etmesi mümkün değildir. "Doğru din eğitimi, yalnız ahlaki değil zihni bir başarının da bütün yöntemlerini ya bizzat gösterecek veya anahtarlarını teslim edecektir."²⁶⁹ II. Meşrutiyet döneminde çocukların dinî değerleri benimsemesi önemlidir. Çünkü dinî değerler kişinin mutluluğu ve huzuru için gerekli olduğu kadar toplumun huzuru için de gereklidir. İnsanlar zor durumda kaldıkları zaman kendisine yardım etmesi için Allah'tan yardım diler. Birey aynı şekilde bir toplumun ferdi olduğu için toplumun, milletin zor zamanlarında da Allah'tan yardım diler. Bu sayede kişide öfke ve isyan duyguları uyanmamış olur.

Millî Kıraat Türkçe ders kitabında "Uyku Duası" isimli metinde küçük bir çocuk uykuya yatmadan önce Allah'a dua etmekte ve Allah'tan vatanını düşmana karşı korumasını istemektedir. Küçük bir çocuğun ülkenin düşman işgalinden kurtulup kaybedilen toprakların geri alınması için yapabileceği şeylerden biri Allah'a dua ederek ondan yardım dilemektir.

"Bizler Türk'üz, bir Allah'a taparız,
Müslüman'ız, hak yoluna saparız,
Osmanlıyız, şanlı işler yaparız,
Uyuyalım ,büyüyelim, âmin!
Düşmanlara yürüyelim, âmin!"²⁷⁰

Türk çocuğu çabucak büyüyüp düşmandan intikam almak için Allah'a yalvarmaktadır. Şiirde Türk, Müslüman ve Osmanlı kavramları bir arada kullanılarak bu üç kavramın Türk milleti için ayrılmaz parçalar olduğu vurgulanmak istenmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde imparatorluktan ulus-devlet anlayışına geçilmiş ve vatani düşmandan koruyup kaybedilen toprakları yeniden almak amaç edinilmiştir.

²⁶⁸ Apuhan, s. 173.

²⁶⁹ A.g.e. , s. 173.

²⁷⁰ Köprülü, "Uyku Duası", *Millî Kıraat*, s. 79.

"II. Meşrutiyet dönemi, iç ve dış siyasal krizlerin baskısı altında siyasal seçkinlerin bir yandan devleti "kurtarmak" isterken aynı zamanda da "toplumu dönüştürmek" gibi birbiriyle kimi zaman çatışan iki hedefi eşzamanlı olarak yerine getirmek istedikleri bir dönemdir. Bu dönemin ayırt edici ve belki de en radikal yönü ise tebaadan vatandaşa geçiş sürecidir."²⁷¹

Bu amaca ulaşmak için ders kitapları da birer araç olarak kullanılmıştır. Ders kitaplarında dinî değerler çocuklara benimsetilirken bir yandan da bu dinî değerler vasıtasıyla vatan kavramı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Çünkü Türk ve Müslüman kavramları birbirinden ayrılmaz parçalardır. Her Türk çocuğu bunu böyle öğrenir ve hayatı boyunca bu kutsal değerler için mücadele eder. Nitekim vatan için mücadele edip hayatını kaybedenler şehitlik mertebesine erişir.

"Eğitim siyasal birliğin, toplumsal uyumun, ve devlete yönelik sadakatin sağlanmasında bir "ideolojik aygıt", endoktrinasyon aracı olarak kullanılmıştır. Eğitimdeki modernleşme sırasında iktidarlar kendilerine yönelik bağlılığın sağlanmasında dinsel/geleneksel değerlerden de yararlanırlar. Eğitimdeki modernleşme sırasında dinselleşmeyi de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu nedenle -II. Abdülhamid, III. Napolyon ve III. Aleksandr gibi- çeşitli dönemlerde eğitimde dinselleşme görülmesi istisna değildir."²⁷²

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti çok zor zamanlar geçirmiştir. Osmanlı ciddi toprak kayıpları yaşamış, himayesinde yaşayan milletlerin ihanetine uğramıştır. Yaşanan bu acı olaylar Türk milletini derinden sarsmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu kötü günleri atlatıp eski ihtişamına kavuşması için Türk milleti canla başla mücadele etmiştir. Bu mücadele her alanda ve her yaşta kendini göstermiştir. Geleceğin teminatı olan ve daha aydınlık bir gelecek inşa edecek olan çocuklara küçük yaştan itibaren vatan sevgisi ve ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak için mücadele etmesi gerektiği telkin edilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde dinî ve millî değerler birbirinden ayrılmaz parçalar olarak görülmüş ve ders kitaplarında bu değerler çocuğa bir arada verilmeye çalışılmıştır.

²⁷¹ Üstel, s. 30.

²⁷² Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 21.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik öneriler dile getirilmiştir.

4.1. Sonuç

15. yüzyıldan itibaren çocukluk keşfedilmeye başlanmış ve çocuca ilgi gösterilmiştir. Çocuğun dünyasının keşfedilmesiyle birlikte çocuklar üzerinde daha fazla araştırma yapılmış, özellikle çocukların ahlaki gelişimleri üzerinde durulmuştur. Rönesans'la birlikte Batı'nın çocukluk anlayışında ciddi değişimler yaşanmıştır. Matbaanın icadı ile birlikte eğitim düzeyi artmış ve bu dönemde çocuklar değer verilmesi gereken kıymetli varlıklar olarak görülmeye başlanmıştır. Çocukların yetişkin bireylerden farklı oldukları kabul edilmiş ve çocuğun doğasına uygun bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Çocukluk kavramının yüzyıllar boyunca devam eden gelişimi ve değişimi sonucunda nihayet modern çocukluk kavramı ortaya çıkmıştır.

Modern çocukluk anlayışıyla birlikte çocuklar artık ekonomik amaçlar için kullanılan bir araç değildir. Çocuk ailede değer verilen, düşünceleri önemsenen ve eğitimine önem verilen bireyler olarak görülmeye başlar. Çocukluk algısındaki bu büyük değişim çocukluk tarihi açısından oldukça önemlidir. Çünkü modern çocukluk anlayışıyla birlikte çocuğun eğitimine daha çok önem verilmiş ve okullar devlet ideolojilerinin benimsetildiği resmî kurumlar olmuştur.

Devletlerin tarih boyunca yaşadığı olaylar, edindiği tecrübeler, benimsediği ideolojiler gibi etmenler çocuğun kimlik inşasını etkiler. Kimlik inşa etmenin en etkili yolu hiç kuşkusuz okullar ve müfredat programlarıdır. Bu nedenle müfredat programları çocuk kimliğini inşa edecek en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Kimlik kavramı bir toplumun en önemli unsurlarından biridir. Çünkü kimlik kavramı bireyin kim olduğu ve nereden geldiği gibi temel sorulara cevap vererek kişinin kendi hakkında bilgi sahibi

olmasını sağlar. Kimlik oluşumu bir anda meydana gelen bir şey değildir. İçinde yaşanan toplumun mevcut şartları ve devletin ideolojileri kimlik inşasını etkileyen önemli unsurlardandır.

Bireyde kimlik inşasının oluşumunda ve gelişiminde en önemli rollerden biri eğitime aittir. Eğitimin başarılı ve sistemli bir şekilde verildiği yer hiç kuşkusuz okullardır. Okulların, devletin ideolojilerini benimsetebileceği en önemli kurum olduğunun anlaşılmasıyla birlikte çocukların eğitimine daha çok önem vermeye başlanmıştır. Çocuğun bir birey olduğu kabul edilmiş ve bu bireyin devletine bağlı sadık bir vatandaş olarak yetişmesinde eğitimin önemi anlaşılmıştır. Eğitimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte mevcut müfredat programlarında değişikliğe gidilerek istendik davranışları sergileyen sadık bireyler yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti çocuk ve çocuk eğitiminin önemini fark etmeye başlamıştır. Fakat çocuğun geleceğin teminatı olarak görülmesi ve dolayısıyla onun eğitimine önem vermeye başlaması II. Meşrutiyet dönemine rastlar.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'ni derinden sarsarak büyük yara almasına sebep olan Trablusgarp Savaşı, özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yenilgilerinin etkisiyle Osmanlıcılık fikri yerini Milliyetçilik düşüncesine bırakmış, her alanda millî bir politika izlenmeye başlanmıştır. Bu alanların başında da hiç kuşkusuz eğitim gelir. Çünkü geleceği inşa edecek olan gençlere millî bilinç ailede ve okulda eğitim yoluyla kazandırılacaktır. Bu dönemde savaş yenilgilerinin yol açtığı toplumsal felâketler çocuğa bakış açısının değişmesinde etkili olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde çocuk gerçekliğinin farkına varılmış çocuğa gereken önem vermeye başlanmıştır. Çocuklar devletin ideolojisini benimseyerek bunu gelecek nesillere aktaracak bireyler olarak görülmüştür.

II. Meşrutiyet dönemi çocuğun bağımsız ve saygı duyulması gereken bir birey olarak algılanıp çocuk gerçekliğinin farkına varıldığı bir dönem olmuştur. Dönemin aydın ve yazarları da çocukların eğitiminin ülkenin istikbali için önem taşıdığına farkına varmış ve çocuk eğitime yönelik çok sayıda eser vermişlerdir. Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet döneminde içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için çocukların eğitimi konusuna büyük bir hassasiyet göstermiş ve dönemin ideolojisini yansıtan fikirleri müfredat programları aracılığıyla çocuklara kazandırmayı hedeflemiştir. Müfredat

programlarında yapılan değişiklikler çocuk kimliğinin oluşumunu önemli ölçüde etkilemiştir.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda çok büyük sıkıntılar yaşamış, birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için eğitimin oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle müfredat programları yeniden gözden geçirilerek ders kitaplarının içeriklerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin Meşrutiyet döneminden önceki ders kitaplarında padişaha saygı ve sevgi her şeyin üzerinde tutulurdu. II. Meşrutiyet'ten sonraki ders kitaplarında ise vatanseverlik, güzel ahlak, çalışkanlık, yardımseverlik gibi değerler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada 1908-1923 yılları arasında ilköğretim Türkçe ders kitabı olarak kullanılan *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*, *Millî Kıraat*, *Yeni Millî Kıraat*, *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri*, *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri*'nde yer alan okuma parçaları incelenmiştir. İnceleme sırasında tespit edilen kimlik oluşumuna ilişkin unsurlar ahlaki değerler, toplumsal değerler, dini değerler ve eğitsel değerler şeklinde dört başlık altında tasnif edilmiştir. İnceleme sonucunda II. Meşrutiyet dönemine ait "*Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri*, *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri*, *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*, *Millî Kıraat ve Yeni Millî Kıraat*" Türkçe ders kitaplarında çocuk kimliğinin oluşumu açısından önemli olan ahlaki değerlerden yardımseverlik ve dayanışma, dostluk, doğruluk, iyilik, adil olma, kanaat, saygı değeri; toplumsal değerlerden ailenin önemi, çalışkanlık, doğa olayları ve fen bilimleri, sevgi, vatanseverlik değeri; ayrıca eğitim değeri ve dinî değerler tespit edilmiş ve bu değerlerin çocuk kimliğinin inşasına sağladığı katkılar belirlenmiştir.

İncelenen ders kitaplarında en çok rastlanan değer vatanseverliktir. Bir milleti millet yapan en önemli unsurlardan biri vatandır. Vatan, kişinin doğup büyüdüğü, kimliğini ve kişiliğini kazandığı, diğer milletlerden bağımsız yaşama hakkına sahip olduğu toprak parçasıdır. Vatan, Türk milleti için her zaman kutsal kabul edilmiştir ve yüzyıllar boyunca vatan uğruna seve seve can verilmiştir. Osmanlı döneminde de vatan sevgisi kutsal kabul edilmiş ve çocukların bu değeri küçük yaşlardan itibaren kazanmalarına önem verilmiştir. Vatan sevgisinin aşılandığı yerlerin başında hiç kuşkusuz okullar gelir. Çünkü devletler, resmî ideolojilerini çoğunlukla müfredat programları aracılığıyla çocuklara aktarmayı uygun bulmuştur.

Balkan Savaşları'yla birlikte kendini iyice hissettiren Türkçülük akımı ders kitaplarında kendine yer bulmuştur. II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında milliyetçilik, vatanseverlik, Türklük, kahramanlık konularına yoğun şekilde yer verilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında ecdada saygı ve sevgi, intikam, yeni rejime övgü gibi dönemin ideolojisini yansıtan metinler sıklıkla yer almıştır. Bu metinler sayesinde vatansever, ecdadını çok iyi tanıyan ve onlarla gurur duyan, ayakları üstüne sağlam basan, kendine güvenen ve atalarının intikamını düşmandan alacak yeni bir nesil yetiştirilmek istenmiş ve Türkçe ders kitaplarındaki metinler bu doğrultuda seçilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde savaşlarda yaşanan mağlubiyetler, kaybedilen topraklar asker vatandaş kavramını daha önemli hâle getirmiştir. Bu dönemde Türk çocuğu küçük yaştan itibaren asker gibi yetiştirilmiş ve her çocuğun kendini bir Türk askeri olarak hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Müfredat programları da bu doğrultuda belirlenmiş; okul müfredatlarına yeni dersler eklenmiş, aynı zamanda bazı derslerin içeriğinde ve ders saatinde değişikliğe gidilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde çocuklar belirgin bir şekilde geleceğin teminatı ve vatani kurtaracak bendeler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle çocukların eğitime büyük önem verilmiş ve geleceği inşa edecek olan çocukların çalışkan, cesur, ahlaklı ve vatansever bireyler olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Osmanlı Devleti, bu hedeflere ulaşmak için ders kitaplarını araç olarak kullanmış ve yetiştirmek istediği insan tipine ait özellikleri çocuklara müfredat programları ve ders kitapları aracılığıyla kazandırmaya çalışmıştır. Bu sayede vatansever Türk çocuğu sadece vatanını sevmekle kalmayıp onu her türlü tehlikeden korumak için elinden geleni yapacaktır. Ayrıca ders kitaplarında dinî değerler çocuklara benimsetilirken bir yandan da bu dinî değerler vasıtasıyla vatan kavramı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Çünkü Türk ve Müslüman kavramları birbirinden ayrılmaz parçalardır. Her Türk çocuğu bunu böyle öğrenir ve hayatı boyunca bu kutsal değerler için mücadele eder. Nitekim vatan için mücadele edip hayatını kaybedenler şehitlik mertebesine erişir. II. Meşrutiyet döneminde dinî ve millî değerler birbirinden ayrılmaz parçalar olarak görülmüş ve ders kitaplarında bu değerler çocuğa bir arada verilmeye çalışılmıştır.

İncelenen ders kitaplarında vatanseverlik değerinden sonra en çok bahsedilen değer doğa olayları ve fen bilimleridir. Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren bilimsel bilgiye çok önem vermiş. En iyi bilim adamlarını yetiştirmek için devletin bütün

imkânlarını kullanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesi ve Batı'da bilim ve teknolojiye meydana gelen hızlı değişimler Osmanlı Devleti'nin Batı'nın gerisinde kalmasına neden olmuştur. Batı'da gelişen, akla ve mantığa dayanan Pozitivizm düşüncesi Batı'nın bilim konusunda hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde yeni rejimin ilan edilmesiyle birlikte daha çağdaş, daha demokratik bir toplum inşa etme çabaları başlamıştır. Çocukların terbiyeli, ahlaklı, çalışkan bireyler olmalarının yanı sıra ilim öğrenen bireyler olmaları istenmiştir. II. Meşrutiyet dönemi müfredat programlarında öğrencilerin araştırarak sorgulayarak öğrenmesi amaçlanmıştır. Çocukta kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesi için çocuğun etrafını keşfetmesi, gözlem yapması, kısacası yaparak yaşayarak öğrenmesi gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Çünkü II. Meşrutiyet döneminde baskılar sona ermiş, insanlar düşüncelerini özgürce söylemeye başlamıştır.

Pozitivizm Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden itibaren etkili olmaya başlar. Tanzimat'ın ilanından sonra aydınların bir kısmı Batı'yı örnek alır ve Osmanlı Devleti'ni yeniden eski günlerine döndüreceğini düşündükleri pozitivizm anlayışını benimserler. Genç Osmanlılar olarak da bilinen Jön Türkler II. Meşrutiyet döneminde pozitivizmin Osmanlı Devleti'nde gelişmesine yardımcı olurlar. Jön Türkler Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu akıl ve bilime bağlı bir anlayışla sağlanacağını düşünür. Bu nedenle II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında pozitivizmin etkileri görülür. Araştıran, sorgulayan, deney ve gözlemler yoluyla gerçeğe ulaşan bireyler yetiştirmek hedeflenir ve bu amaçla II. Meşrutiyet döneminde tabiat, toplumsal olaylar ve deney gibi konular ders kitaplarında yer almaya başlar.

Şüphesiz ki insanların ve milletlerin ilerlemesini sağlayan en önemli unsurlardan biri çalışkanlıktır. Bir toplumda mutlu ve başarılı insanların sayısı ancak çalışma sayesinde artar. Bireylerin çalışmadan, gayret göstermeden bir yerlere gelmesi mümkün değildir. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti ekonomik açıdan önemli ölçüde zayıflamıştır. Kaybedilen savaşlar ve yaşanan büyük toprak kayıpları Osmanlı Devleti'nin ekonomisini derinden sarsmıştır. Osmanlı Devleti'nin eski günlerine kavuşması için geleceği inşa edecek çocuklara çalışma bilincinin kazandırılması hedeflenmiştir. Çalışmanın önemini kavrayarak yetişen çocuklar, ileride Osmanlı Devleti'nin eski günlerine kavuşmasını sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma

değeri müfredat programlarında yerini almış ve II. Meşrutiyet dönemi Türkçe ders kitaplarında çalışkanlık değerine önemle vurgu yapılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde birçok alanda köklü değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişikliklerin yaşandığı en önemli alanlardan biri de eğitimidir. II. Meşrutiyet döneminde yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki eğitim konusuna oldukça önem vermiştir. Çünkü geleceğin teminatı olan çocuklar okulda eğitim yoluyla devletin dolayısıyla da İttihat ve Terakki'nin ideolojisini benimseyerek büyüyecektir. Bu sayede istenilen vatandaşlar yetiştirilmiş olup mevcut rejim güvence altına alınacaktır.

II. Meşrutiyet'le birlikte yeni bir nesil yetiştirilmek istenmiş ve devletin resmî ideolojisini yansıtan müfredat programları hazırlanmıştır. Yeni yetişecek neslin millî ve manevî değerlerle donatılmış bilimsel bilgi ışığında ilerleyen çalışkan ve ahlaklı olması istenmiş ve bu amaç doğrultusunda müfredat programlarına uygun ders kitapları hazırlanmıştır.

II. Meşrutiyet dönemine ait Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin dönemin siyasi ve sosyal şartları konusunda önemli ipuçları verdiği görülmüştür. Ayrıca dönemin siyasi anlayışının ve devletin sosyal durumun çocuk kimliğini inşa etmede önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen, eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, Türk eğitiminin en canlı ve hareketli dönemi olan II. Meşrutiyet dönemine ait Türkçe dersi müfredat programlarının çocuk kimliğini inşa etmedeki rolünü belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmanın eğitim tarihi ve Türkiye'de çocukluğun tarihi açısından önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir.

4.2. Öneriler

Türk eğitim tarihinde önemli bir yerer sahip olan II. Meşrutiyet döneminde eğitim konusunda yapılan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde belirlenmeli ve yapılan bu çalışmaların günümüz eğitim anlayışına kaynaklık etmesi sağlanmalıdır.

II. Meşrutiyet dönemine ait diğer derslerin de müfredat programları incelenerek bu programların çocuk kimliğini inşa etmedeki rolü belirlenmelidir.

II. Meşrutiyet dönemine ait Türkçe ders kitaplarında yer alan parçalardan çocuk kimliğini inşa etme açısından önemli görülenler günümüz Türkçe dersi müfredat programlarında yer alan değerlerin öğretiminde kullanılmalıdır.

II. Meşrutiyet dönemi çocuğun bağımsız ve saygı duyulması gereken bir birey olarak algılanıp çocuk gerçekliğinin farkına varıldığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle bu dönemle ilgili yapılacak çalışmaların çocuk edebiyatının tarihi çerçevesini belirlemeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997.

_____. "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, c. 1, S. 2, 2011, s. 9-22.

Alkan, Ahmet Turan. *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006.

Alkan, Mehmet Ö.. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, S. 12, 2008, s. 9-84.

Apuhan, Recep Şükrü. *Çocuklarda ve Gençlerde Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.

Aslan, Taner. "İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Ağustos 2008, s. 345-377.

Aydın, M. Zeki. "Ailede Ahlâk Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, S. 2, Aralık-2003, s. 125-158.

Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınevi, Ankara 2003.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.

Durgun, Sezgi. *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Elkind, David. *Çocuk ve Toplum, Çocuk Kültürü*, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1993.

Emre, Ahmet Cevat. *Lisan-i Osmanî Sarf ve Nahv Dersleri*, Matbaa-î Hayriye, İstanbul 1328.

Engin, İsmail. "1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda "Kültürel Değişme" Olgusu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 3, 1992, s. 179-191.

Ergün, Mustafa. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

_____. "II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri", 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, İstanbul 2009, s. 263-273.

Georgeon, François. *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Gökçe, Feyyat. *Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim*, Pegem Akademi, Ankara 2009.

Gündüz, Mustafa. *II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları*, Lotus Yayınevi, Ankara 2007.

Güneş, Adem. *Çocuk Terbiyesinde Doğru Bilinen Yanlışlar*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013.

_____. *Çocuk Deyip Geçmeyin*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Heywood, Colin. *Baba Bana Top At: Batıda Çocukluğun Tarihi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Işıksalan, Nilay. "İdadilerde Türkçe- Edebiyat Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8, 1997, s. 151-182.

_____. "II. Meşrutiyet Dönemi Sultanilerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, 1998, s. 177-223.

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar), MEB Yayınları, Ankara 2006.

İnal, Kemal. *Modernizm ve Çocuk*, Sobil Yayıncılık, Ankara 2007.

_____. *Çocuğun Örselenen Dünyası*, Sobil Yayıncılık, Ankara 2007.

Karaca, Şahika. *Türk Edebiyatında Çocuk*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

Karakılıç Cem ve Mustafa Müjdecı, "Yurttaşlık Bilgisi Kitaplarında Kimlik ve Vatandaşlık", *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-*, S. 11, 2014, s. 173-198.

Kavcar, Cavit. *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.

Kaplan, İsmail. *Türkiye'de Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Koçer, Hasan Ali. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, MEB Yayınları, Ankara 1968.

Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, Aralık 2007, s. 1-24.

Köprülü, Mehmet Fuad. *Millî Kıraat*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331.

_____. *Yeni Millî Kıraat*, Kanaat Kitabhanesi, İstanbul 1337.

Metin, Abdullah. "Kimliğin Toplumsal İnşası Ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, S. 1, 2011, s. 74-92.

Onur, Bekir. *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

_____. *Çocuk, Tarih ve Toplum*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Öztan, Güven Gürkan. *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Ragıp, Hüseyin. *Kitabet Ezber ve İnşa Dersleri*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1334.

Sander, Mithat Sadullah. *Küçük Mekteplilere Yeni Sarf ve Nahv Dersleri*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1336.

Saygılı, Sefa. *Çocuklarda Davranış Bozuklukları*, Elit Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Tan, Mine. "Çağlar Boyunca Çocukluk", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 23, S. 2, 1989, s. 71-88.

Tarhan, Nevzat. *Aile Okulu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005.

Üstel, Füsun. *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Vatandaş, Celalettin. *Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2004.

Yamak, Sanem. "Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz İd-i Millîsi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 38, Mart 2008, s. 323-342.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 151.

EKLER

Ek-1: II. Meşrutiyet Dönemi Türkçe Ders Kitaplarından Örnek Metin ve Resimler

بويوكلارغا خىزمەت

نجىيەنىڭ بويوك والدىسى
سكسان بىش ياشىدا در . بىچارە
اختيارك نە كوزى كورور، نە دە
اللىرى طوقار. قولاغىدىن طاقدىنى
كوزلەكلىرى ايله بىلە او كىندە كىنى
لايقىلە فرق ايدە مىز. لىكىن بويوك
والدە طوروتتى پك چوق سەور،

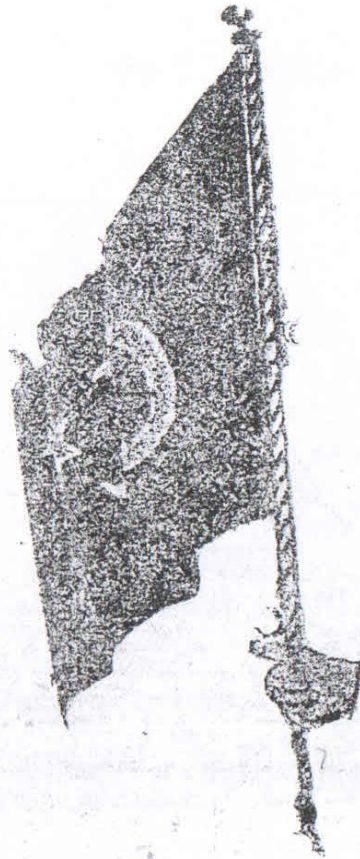

تېترەك اللىلە اوكا سوسلى انتارىلر دىكىمكە چالدىشیر. نەدەكى ايكىنەنك
دەلىگىنى بر تورلو بولامادىنى ايجون، ا كثرىا نجىيەنى چاغىر بر واپىلىكى
ايكىنەنە او صورتلە كچىر بر .

كوجوك نجىيە، بر كون، بويوك والدىنىڭ او طوردىنى قولتوغىك
قارشىسە بر اسكەملە قويمىش اوتورىيوردى . قوجاغىندە پدىرىنىڭ يىڭى
آلمش اولدىنى كوزەل بر بىك واردى . بو يىكى و كوزەل بىكىلە
اويناركن، اختيار بويوك والدىنىڭ تېترەنە تېترەنە قولتوغىدىن
قالقىدىنى كوردى . شفقلى قادىنجىز سودىنى اچمىك اىستەمش ، فقط
نجىيەنى اويونىدىن آيرىماق ايجون اوكا برشى سويلەمىەرك كىندى
ايشنى كىندى كورمىك آرزوسىنە دوشمىشدى . حالبوكة سودى بولوب
اىصىتمىق باجاقلىرى طوتمايان بو زاوالى والدى ايجون خايت مىشكىل
وزىحتلى برشىدى .

والشاد

- ۲۰۶ -

۲۷ : عثمانلی بایراغی

بایراغمیزك رنكجه قیرمیزی ، و آی ییلدیزی اولماسنك سببنی یازیكیز . بیلمیورسه كز تحقیق ایدیكیز . . دولتلك استقلال گونه مصادف زمانلرده ، خاقانمیزك شرفله دوغدیغی ، شرفله تخته چیقدیغی زمانلرده ، ۱۰ تموز حریت بایرامنده ، هیبتله یوروین بر طابورك اوکنده ، بر زرهلیمیزك دیرکنده ، بر مکتبک اوستنده دالغه لانان بایراغیز سزه نه کی حسله ودوشونجه لر ویرر ؛ ایضاح ایدیكیز .

۲۸ : انتظامسزلق

آرقه داشكیز ناظمه بر مکتوب یازیورسكیز ؛ انتظامسزلقك ضرورلرینی آكلاته جق و بو حالدن قاچنمه سنی سویلیه جکسكیز. برشا کرد ایچون انتظامسزلقك محدودرلی ، مکتبدن صوگرا انتظامسزلقك رسمه باقرق بر یانغین حکایه سی آكلاتیكیز .

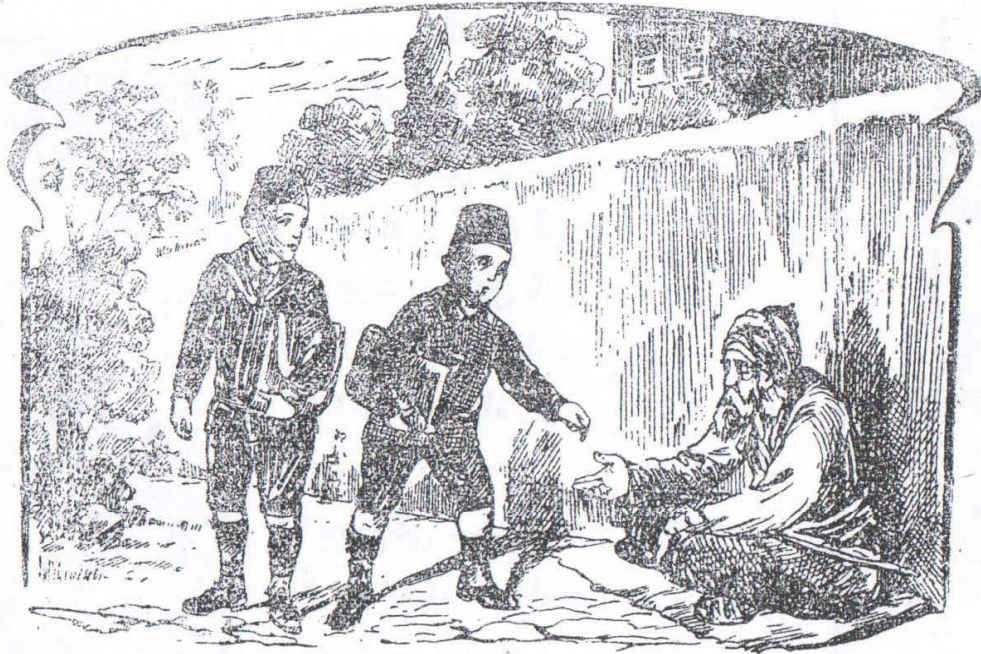
نخه جانان

وقتيله اختيار بر آدم واردی . زاوالينك كوزلری كورهن ،
 قولاقلری ایشیتمز، اللری طوتماز ایدی . صوفراده اولدینی زمان ،
 النده کی قاشینی کوچ حال ایله طوتار ، اکثریا جورباشنی اورتونك
 اوزرینه دوکر ایدی .

اختیارك بر اوغلی برده کلینی وار ایدی . ایکیسی ده اوندن
 ایکره نیرلردی . نهایت بر کون، زاواللی بی صوبانك آرقه سنده بر
 گوشه یه اوطورتارق اورادن باشقه بر یره کیتمه سنی منع ایتدیله .
 کندیلرندن قالان یمکلری طوبراقدن بر چاناق ایچریسنه قویارق
 اختیاره ویریرلردی .

بمضاً اختیارك كوزلری یاشاریر، ایچنی چكركه یمك ماصه سنه
 باقاردی . بر کون تیزهك الرندن چاناق یره دوشهرك قیریلدی .

— ۶۰ —
رسم اوزرینه درس

رسمده نه کور و پورسکنز؟ — ایکی قاردهش نره به کیدییورلر؟ — یولده کیمه راست کلدیلر؟ — دینلجی نه ایسته یور؟ — دینلجی نه حالده در؟ — چوجوغلک بری دینلجی به نه ویریور؟ — سز، بویله بردینلجی به راست کلدیکیزی؟ — فقیرله یاردم ایتمک لازمی در؟ [بو سوؤاللرک جوابلرینی قیصه جمله لرله سوپله ییکیز و یازیکیز!]

جمله تشکیلی ، فعل ، فاعل ، مفعول

بو صباح ایرکنجه مکتبه گلدم .

پدرم دون از میره کیتدی .

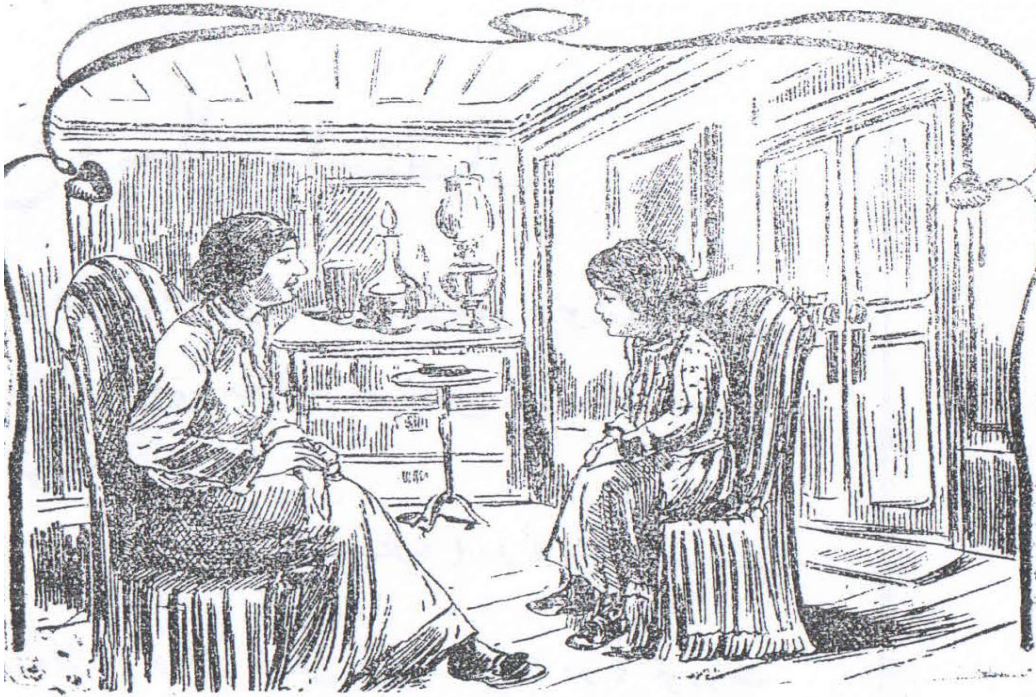
حسین کتابلرینی چانطه سنه قویدی .

شویوقاریده کی سطرلر هپ برر سوزدر ، یعنی جمله در . بز، کله لری مناسب سورتده

یان یانه کتیره رک جمله یاپارز . ومقصدیمیزی باشقالرینه بویله جه آ کلاتیرز .

مکتبلرله یکی صرف ونحو درسلی — ایکنجی قسم

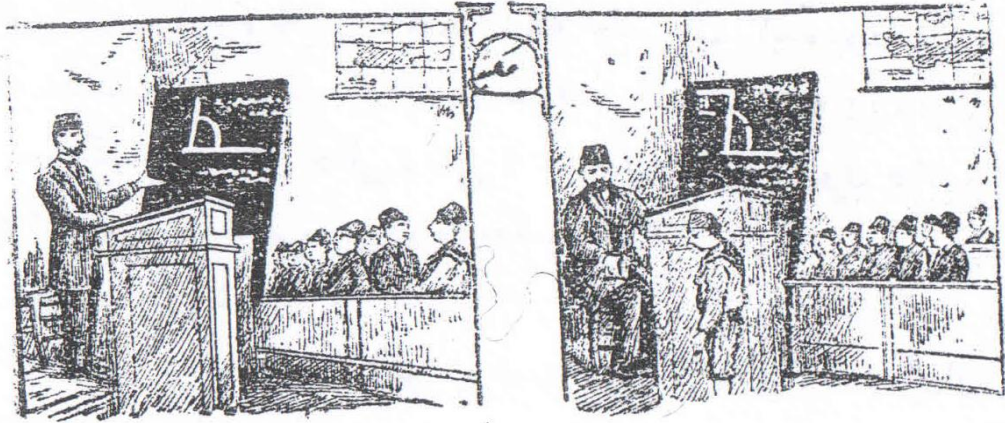

اوكسوز

« هر کون مکتبه کلیر کن
 « قولوبه سگ اؤگندن
 « کچدی ککنز فقیر قادین
 « پک خسته در ؛ بلکه یارین
 « چوجوغنی اؤکسوز قلاجق ؛
 « بیلمه م ، اوننی کیم آلاجق ؛
 « اونلر ایچین
 « دعا ایدک ! »

*
**

— یوکون درسده خوجه افندی
 بزه بونلری سویله دی .
 قوزوم آننه ، اؤکسوز نه در ؟
 — اؤکسوز ، اؤکسوز ... آه ! سن ده بر

کوهزه لك اتمپيگن

سداد کوهزه بر چو جوقدر . صنفده معلمك آ کلاتدینی درسی
دیگله یه جکی یرده ، دائما یاننده کی آرقداشلیله کیزی کوروشور .
سداد بویله لکله هم آرقداشلینی تعجیز ایدر ، همده کندیسینه برابر
اونلری ده جز الاندیریر .

دون ، سداد ، صنفده ینه چوق لاقیردی ایتدی . معلمی
سداده ای بردرس ویرمک لازم کلدیکنی آ کلادی ؛ اونی قالدیره رق
صوردی :

— سداد ، سنک قاج قولاغک واردر ؟

— ایکی ، اقدم .

— قاج کوزک واردر ؟

— ایکی .

— قاج دیلک واردر ؟

— بر ، اقدم .

کوہوگ دہ کیرمنجی

اسن روز کار دکرمنگ قانادینی دوندورور،
ایری بوغدای دانہسنی پاموق کبی اوکوتور.
فرونجیلر او بوغدایدن بزہ اکمک یاپاجق؛
اکمکجیلر قاپی قاپی دولاشہرق صاتااجق .

مینی مینی دہ کیرمنجی چالیش، اوکوت اونگی،
حق قضان اسیرکھسین او چالیشقان قولگی!

*
**

آقشام اولور، کون قاراریر؛ اسن روز کار دورولور،
دہ کیرمنگ غیجیردایان قانادلری یورولور .
دہ کیرمنجی، حیواننہ طوربهلری یوکلہتیر؛
گاہ یوروتور، شرقی سویلر؛ گاہ یورولور، بکلہتیر .
یارین ینہ کون دوغاجق، ہپ اووالر کولہجک .
دہ کیرمنگ او چالیشقان قانادلری دونہجک .

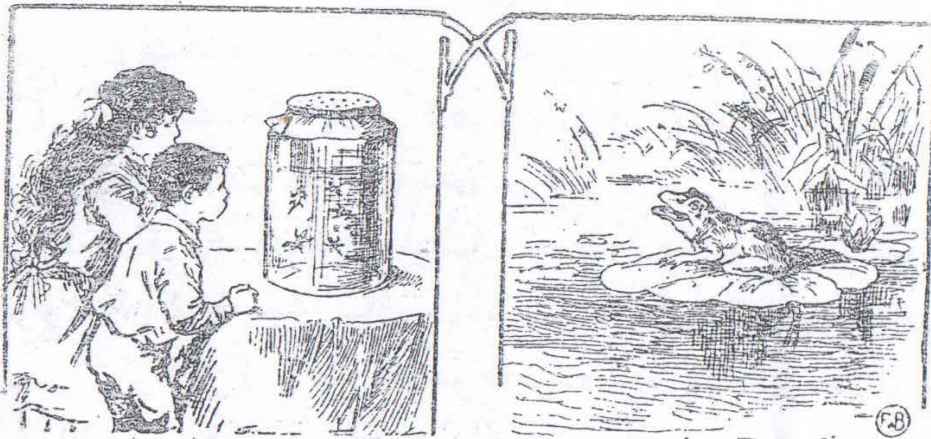

مىنى مىنى باغچىوانلار

الدرندە آنچه ، كوزەل ، مىنى مىنى قووالر
 مىنى مىنى باغچىوانلر چىچكلىرى صولارلر ؛
 ياپراغنى آيىقلارلر ، طوپراغنه باقارلر ،
 برر چىچك قوپارەرق باشلرینه طاقارلر .

بو اونلرڭ باغچەسىدر ، كىمەسە اوڭا قارىشماز ؛
 اىكى قردەش چالیشدىلر اونڭ اىچون بوتون ياز .
 او كىمەسەدن آدم اولماز كىم كە چابوق اوصانير ،
 بو دنيادە هېچ بىقەمدان چالیشانلر قازانير .

مليحه نك درسلى

قورباغىلار ناصىل بويۇر؟

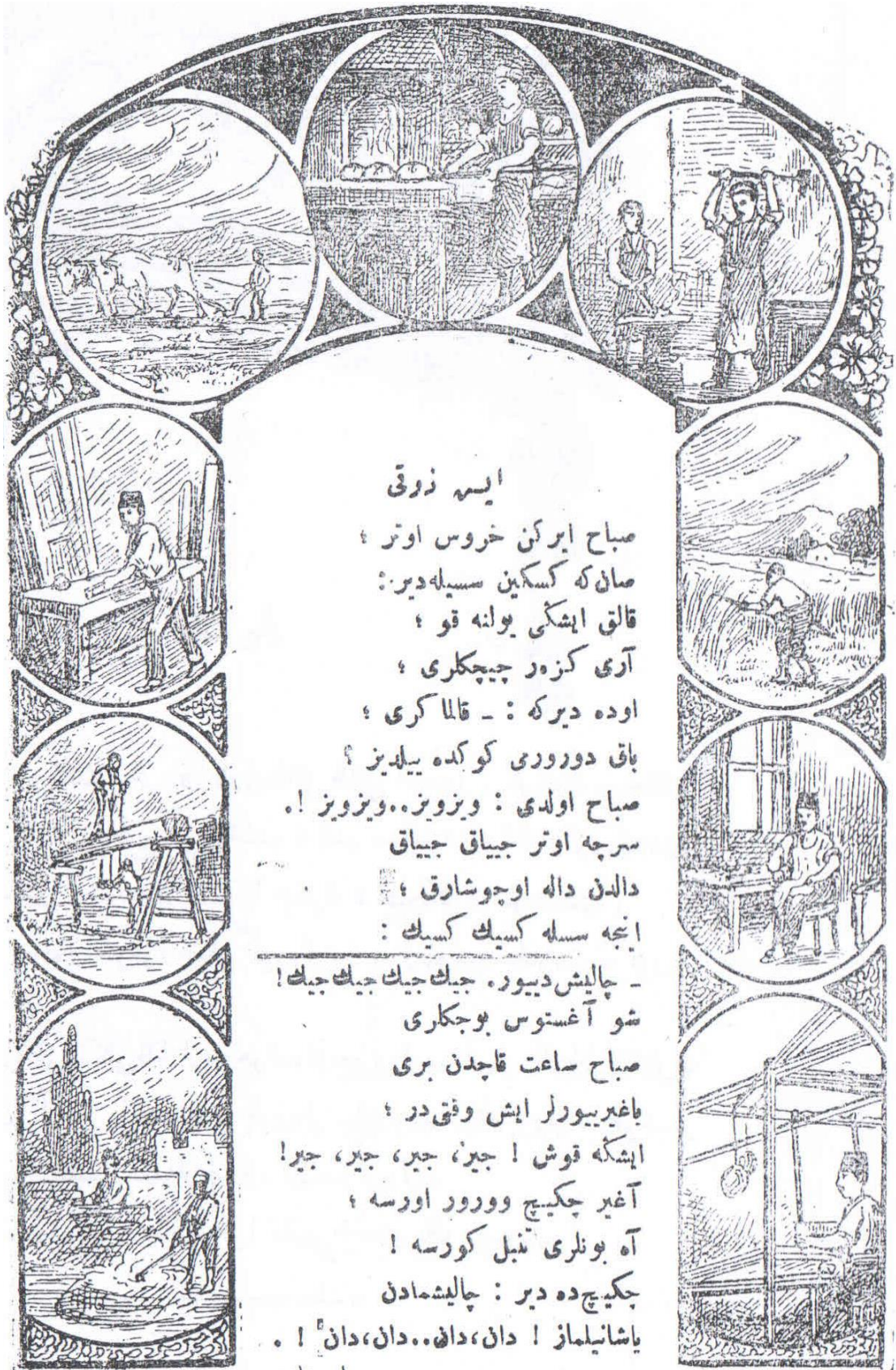
بر قاچ كوندن برى مليحه قدريدن بر شى صاقلايور كى آرا صيرا اوداسنه كيريور، قدرى يانندن اوزاقلاشدييور، قدرى ايسه يوگا صوگ درجده مرق ايدويوردى .

بر جمعه كوني مليحه قدرى يي آلارق اوداسنه كوتوردى . قدرى اودايه كيردر كيرمز ماصه نك اوزه رينه قونولش ايجى صو دولو بويوك بر صراحي كوزينه چارپدى ، حيرتله همشيردسنه :

— شيشه نك ايجنده يوزدن او كوچوك حيوانلر ندر ؟ هر برينه پرر قويروق طاقيلمش سياه بيليه لره بگزييورلر . لىكن يوزه ركن تده قويروقلىرى اويناتيورلر ! ديدى .

قدرينك حيرتى كيتدكجه آرتيوردى . شيشه نك ايجنده كى كوچوك حيوانلرى صايىق ايستهدى ، فقط موفق اولامادى ؛ چونكه هيچ برى يرند ، دورميور ، شيشه نك ايجنده متصل دونيورلردى .

ایسه زوقی

صبح ایرکن خروس اوتر ؛

صان که کسکین سسیله دیر ؛

قالق ایشکی بولنه قو ؛

آری کزه چپچکری ؛

اوده دیرکه : - قالا کری ؛

باق دوروری کو کده ییلدیز ؛

صبح اولدی : ویزویزه، ویزویز !

سرچه اوتر جیباق جیباق

دالدن داله اوچوشارق ؛

اینجه سسیله کسک کسک :

- چالیش دییور، جیک جیک جیک جیک !

شو آغستوس بوجکری

صبح ساعت قاچدن بری

باغریبورلر ایش وقتی در ؛

ایشگه قوش ! جیر، جیر، جیر، جیر !

آغیر چکیچ وورور اورسه ؛

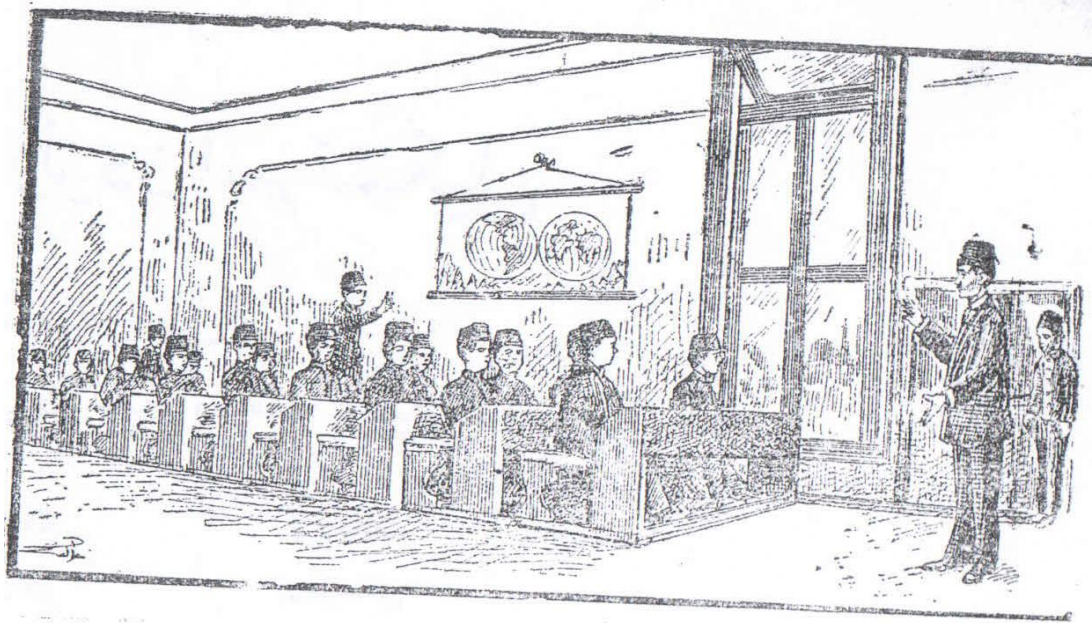
آه بونلری نبل کورسه !

چکیچ ده دیر : چالیشمادن

باشانیلاماز ! دان، دان، دان، دان !

علی علوی

چو جوقلره

سزه نه موطلو چو جوقلر !
 كوزهل كتابلريگنز وار ؟
 خوجهلريگنزه ابي ،
 اوكره تيورلر هر شيشي ؟
 تخته ، رحله ، هپ مكميل ؟
 هيچ بريسي يوقدي اول .
 حصيرلرده سورونوردك ،
 اولره هپ جاهل دوندك .
 بزه نسبت بوكون برر
 كوچوك عالمسگنز سز لر .
 اوقوييگنز : اوقويانلر
 چوق شى بيلير ، چوق شى ياپار ؟
 مرادينه اونلر ايرمه ،
 جخته ده اونلر كيره ر ،
 اوقومالي ، اوينامالي ،
 هيچ ايشسز اوطورمامالي .

توفيق فكريت

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Sevtap ÇAVUŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 12 Eylül 1987, Kayseri

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: +90 543 728 99 78

e mail: sevtapcavus24@hotmail.com

Yazışma Adresi: Mehmet Soysaraç Ortaokulu, Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece Kurum Mezuniyet Tarihi

Yüksek Lisans Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2015

Lisans Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği 2008

Lise Tomarza Çok Programlı Lisesi, Kayseri 2004

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl Kurum Görev

2012- Halen Mehmet Soysaraç Ortaokulu (Kayseri), Türkçe Öğretmeni

2009- 2012 Kanuni Süleyman Ortaokulu (Kayseri), Türkçe Öğretmeni

YABANCI DİL

İngilizce